

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
KOOPERATİFÇİLİK BİLİM DALI

**TERÖRÜN KOOPERATİFLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
VE ANKET UYGULAMASI**

Yüksek Lisans Tezi

MUBAREK AGİTOĞLU

İstanbul, 2019

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
KOOPERATİFÇİLİK BİLİM DALI

**TERÖRÜN KOOPERATİFLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
VE ANKET UYGULAMASI**

Yüksek Lisans Tezi

MUBAREK AGİTOĞLU

Danışman: Doç. Dr. ASAF MURAT ALTUĞ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İŞLETME Anabilim Dalı KOOPERATİFÇİLİK Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MUBAREK AGİTOĞLU'nun TERÖRÜN KOOPERATİFLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ANKET UYGULAMASI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.08.2019 tarih ve 2019-27/11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...18.11.2019...

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Doç. Dr. MURAT ALTUĞ	
2. Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi HAKAN ÇELENK	
3. Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi EMRE HORASAN	

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı terörün ve terör eylemlerinin kooperatiflerin kuruluş aşamaları ve işleyişleri üzerinde ne tür etkilerinin olduğunu irdelemektir. Terör, küreselleşmiş dünyada devletlerin toprak bütünlüğü ve vatandaşların can güvenliğini tehdit eden en büyük tehlikelerin başında gelmektedir. Bugün gelişmiş olan ülkeler ekonomik güçlerini arttırarak devam ettirmek isterken, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler de ekonomik olarak güçlenerek istikrarlı bir şekilde büyümek ve gelişmek isterler. Ekonomik olarak güçlenmek toplumun bütün katmanları ile güçlenmesi ile mümkündür. Bu durumda yerel ekonominin güçlenmesi, toplumun kalkınmasının sağlanması, insanların hayat standartlarının yükseltilmesi, insanların tek başına altından kalkamadığı işlerinin yardımlaşma yoluyla yapılması gibi hedefleri olan kooperatifler ekonomi için büyük önem arz etmektedir. Ülkelerin ekonomilerini ve refahlarını hedef alan terör örgütleri dolayısıyla kooperatif işletmelerin faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu çalışma kapsamında terörün kooperatifler üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışma kapsamında terörün en yoğun yaşandığı illerden biri olan Şırnak ilinde faaliyetleri olan kooperatif üye ve yöneticileri üzerinde anket çalışması yapılmıştır. Araştırma sonucunda bütün dünya için bir tehlike haline gelmiş olan terörün kooperatifler üzerindeki etkileri araştırma konusu yapılmış, ne tür etkilerinin olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörizm, Kooperatif, Kooperatifçilik, Türkiye, Şırnak.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the effects of terrorism and terrorist acts on the stages of the establishment and functioning of cooperatives. Terrorism is one of the biggest threats in the globalized world that threatens the territorial integrity of states and the lives of citizens. Today, while the developed countries want to continue their economic power by increasing, undeveloped or developing countries want to grow and develop stably by strengthening economically. Economic empowerment is possible with the strengthening of all layers of society. The issues of great importance for cooperatives to contribute more to the economy; Strengthening the local economy, socio-cultural development of the society, raising the living standards of people and encouraging social solidarity are the most important issues. Terrorist organizations aiming at the economies and welfare of the countries adversely affect the activities of the cooperative initiatives.

In this study, the effects of terrorism on cooperatives were investigated. Also, a survey was conducted on the members and managers of the cooperatives operating in Şırnak, one of the provinces where terrorism is most intense. As a result of this research, the effects of terrorism, which has become a danger for the whole world, on cooperatives have been investigated and it has been tried to reveal what kind of effects it has.

Key Words:

Terror, Terrorism, cooperative, cooperation, Turkey, Sirnak

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında, üç bölüm üzerinde durulmuştur. İlk bölümde dünya genelinde ve Türkiye’de günümüzün en büyük problemlerinin başında gelen ve yaşanan birçok problemin de sebebi olan terör konusuna değinilmiştir. Terörün genel tanımı, tarihi, sebepleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise dünyada 19. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan düşük ve orta gelirli insanların, kendilerinden ekonomik olarak daha güçlü rakipleri ile mücadele edebilmeleri ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için kurdukları kooperatifler anlatılmıştır. Kooperatiflerin dünyadaki ve ülkemizdeki tarihçesi ile birlikte kooperatif çeşitleri ve özellikleri konularına da değinilmiştir. Tezin son ve üçüncü bölümünde dünyada ve ülkemizdeki en büyük tehlikelerden biri olan terörün kooperatifler üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Terörün kooperatifler üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla terörün yoğun olarak yaşandığı Şırnak ilinde faaliyet gösteren kooperatif yönetici ve üyelerine yönelik bir anket çalışması yapılmıştır.

Tez çalışması aşamasında vermiş olduğu fikirleri ve önerileri ile ufkumun genişlemesini sağlayan, yazım sürecinde destek ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Asaf Murat Altuğ’a, yaşamım boyunca beni yalnız bırakmayan elde ettiğim tüm başarılarında katkıları olan aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ.....	III
TABLO LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TERÖR ve TERÖRİZM KAVRAMLARI

I. TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMLARI.....	6
A. Terör Nedir?	6
B. Terörizm Nedir?	11
1. <i>Terörizmin Özellikleri</i>	13
II. TERÖRİZMİN TARİHÇESİ	15
A. Başlangıç Dönemi	15
B. Fransız İhtilali ve Terör Kavramının Ortaya Çıkışı	16
C. 19. yy'da Terörizm Kavramının Gelişmesi	17
D. Terörizmin 20. yy'da Yaygınlaşması	17
E. 11 Eylül ve Sonrası Terörizmin Küreselleşmesi	19
III. TERÖRİZMİN AMÇLARI.....	20
IV. TERÖRİZMİN TÜRLERİ	22
V. TERÖRİZMİN UNSURLARI	37
VI. TERÖRİZMİN SAFHALARI VE TAKTİKLERİ.....	39
VII. TERÖRİZMİN SEBEPLERİ	44
VIII. TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN TERÖR ÖRGÜTLERİ	53
A. Dini Kaynaklı Terör Örgütleri	56
B. Sağ ve Sol Terör Örgütleri	68
C. Bölücü Terör Örgütleri	70
IX. TERÖRÜN SONUÇLARI	72
X. TERÖRLE MÜCADELE.....	73
A. Dünyada Terörle Mücadele.....	74
B. Türkiye'de Terörle Mücadele.....	75

İKİNCİ BÖLÜM
KOOPERATİF VE KOOPERATİFÇİLİK

I.KOOPERATİFLER HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	80
A. Kooperatif Kavramı ve Tanımı.....	80
II. KOOPERATİFLERİN ÖNEMİ, Amacı ve Yararları.....	81
III. KOOPERATİFİN UNSURLARI ve EtkİLERİ	86
IV. KOOPERATİFÇİLİĞİN TARİHÇESİ.....	90
A. Dünyada Kooperatifçiliğin Doğuşu ve Gelişimi.....	92
B. Türkiye'de Kooperatifçiliğin Doğuşu e Gelişimi	105
1. <i>Cumhuriyet Öncesi Kooperatifçilik</i>	106
2. <i>Cumhuriyet Sonrası Kooperatifçilik</i>	113
V.KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ	118
VI. KOOPERATİFLERİN SINIFLANDIRILMASI VE KOOPERATİF TÜRLERİ..	121
A. Ortakların Sorumluluklarına Göre Kooperatifler.....	122
1. <i>Sınırlı Sorumlu Kooperatifler</i>	122
2. <i>Sınırsız Sorumlu Kooperatifler</i>	122
B. Çalışma Alanına Göre Kooperatifler.....	123
C. Amaçları Yönünden Kooperatifler.....	125
D. Kuruluş Amaçlarına Göre Kooperatifler.....	128
1. <i>Tarım Kooperatifleri</i>	128
2. <i>Tarım Dışı Kooperatifler</i>	128
E. Faaliyet Gösterdikleri Yere Göre Kooperatifler.....	128
F. Dikey Örgütlenmelerine Göre Kooperatifler.....	129
1. <i>Birim Kooperatifleri</i>	129
2. <i>Bölge (Birlik) Kooperatifleri</i>	130
3. <i>Merkez Birlik Kooperatifleri</i>	130
4. <i>Milli (Ulusal) Kooperatifler</i>	131
G. Kuruluş Yasalarına Göre Kooperatifler	131
H. Tabi Oldukları Yasalara Göre Kooperatifler	132
I. Türkiye'de Bağlı Buldukları Bakanlıklara Göre Kooperatifler.....	132
1. <i>Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Kooperatifler</i>	132
2. <i>Tarım ve Orman Bakanlığı'na Bağlı Kooperatifler</i>	133
3. <i>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na Bağlı Kooperatifler</i>	134
VII. KOOPERATİFLERİN SORUNLARI.....	135
A. Dünya'da Kooperatif Sorunları.....	136
B. Türkiye'de Kooperatiflerin Sorunları.....	136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANKET UYGULAMASI
VERİLERİN ANALİZİ VE ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

I. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	143
A.Araştırmanın Amacı ve Önemi	143
B. Evren ve Örneklem.....	143
C. Veri Toplama Araçları	144
II. ANALİZ VE BULGULAR.....	144
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	154
KAYNAKÇA.....	157

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No:
Tablo 1: Farklı Terör Tanımlarında Yer Alan Unsurlar.....	8
Tablo 2: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımları.....	144
Tablo 3: Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımları.....	145
Tablo 4: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları.....	145
Tablo 5: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları.....	146
Tablo 6: Katılımcıların Kooperatiflere Olan Üyelik Süreleri.....	146
Tablo 7: Katılımcıların Terör Olaylarından Etkilenme Durumları.....	147
Tablo 8: Güvenirlilik Analizi.....	147
Tablo 9: Terörün Genel Etkisinin ve Terörün Kooperatiflere Etkisinin Cinsiyete Göre İncelenmesi.....	148
Tablo 10: Terörün Genel Etkisinin ve Terörün Kooperatiflere Etkisinin Medeni Duruma Göre İncelenmesi.....	148
Tablo 11: Terörün Genel Etkisinin ve Terörün Kooperatiflere Etkisinin Eğitim Durumuna Göre İncelenmesi.....	149
Tablo 12: Terörün Genel Etkisinin ve Terörün Kooperatiflere Etkisinin Yaş Değişkenine Göre İncelenmesi.....	150
Tablo 13: Terörün Genel Etkisinin ve Terörün Kooperatiflere Etkisinin Kooperatiflere Olan Üyelik Sürelerine Göre İncelenmesi.....	151
Tablo 14: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi.....	152
Tablo 15: Terörün Kooperatiflere Etkisinin Yordanmasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi.....	152

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
c.	cilt
ev.	Çeviren
Der.	Derleyen
s.	Sayfa
SBE.	Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Sy.	Sayı
vb.	ve benzeri

GİRİŞ

Araştırmanın giriş bölümü çalışmayla ilgili genel bilgilerden oluşmaktadır. Araştırmada ilk önce araştırmanın problemi ayrıntılı bir biçimde belirtilmiştir. Daha sonraki aşamada ise araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın kısıtları, hipotezleri belirtilmiştir. Son bölümünde ise araştırmadaki önemli bazı kavramların tanımları yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Terör ve terörizm kavramları her zaman ve her yerde aynı anlamlarda kullanılmamaktadır. Bütün dünyada kabul görmüş bir terör tanımı da bu yüzden bulunmamaktadır. Aynı terör örgütü veya aynı terör biçimine ülkelerin farklı yaklaşımı hatta birisinin terör dediğine diğersinin normal bir örgüt demesi, ortak tanım yapılamamasının en büyük sebeplerindedir. Terör eylemi insanların zarar görmesi, panik yaşamasına sebep olan olay iken, terörizm ise bu eylemlerin bir yöntem şeklinde kullanılmasıdır. Terörizmin amacı insanları korku ve paniğe sevk etmenin yanı sıra, eylemlerde bulunduğu ülkeyi bu eylemler sonucunda zor durumda bırakarak ekonomik ve siyasi yönden gelişmesine engel olmak, o ülke vatandaşlarının kendi siyasal iktidarlarına güvenini sarsmak, hatta onları isyana teşvik ve sevk etmektir.

Terör örgütleri faaliyetlerini gerçekleştirebilmek ve amaçlarına ulaşabilmek için ciddi bir finansal kaynağa ihtiyaç duyarlar. Bu finansal kaynak için, dernek, vakıf ve yabancı devlet desteği gibi legal görünümlü kaynakların yanı sıra, uyuşturucunun ve silahların ulusal ve uluslararası ticareti, kaçakçılık, gasp gibi illegal yöntemlere de başvururlar.

Tarihteki eski zamanlardan beri insanlar yalnız başlarına güç yetiremedikleri işlerini birleşerek ve yardımlaşarak yapmışlardır. Kooperatiflerin de temelini bu birleşerek yardım-

laşma duygusu oluşturur. Kooperatifler üyelerinin her türlü ihtiyaçlarını, en uygun şekilde karşılamak ve kendilerinden güçlü rakipleri ile rekabet edebilmeleri amacıyla kendi aralarında birşerek kurdukları örgütlerdir. Kooperatifler sermayelerin birleşmesi değildir. Ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla insanların bir araya gelerek güçlerini birleştirmeleridir. Bugün dünyada bir milyarı aşkın ortağı bulunan kooperatifler dünya ekonomisine önemli katkıları olan kuruluşlardır.

Ülkemiz de son 50 yılda tüm dünyada olduğu gibi terörizm kavramı ile tanışmış ve terörün hedefi olan ülkeler arasında yer almıştır. Terörle mücadele etmek için askeri ve siyasi politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Birbirinden çok farklı terör örgütleri ile mücadele eden ülkemizde en çok örgütlenen ve eylem yapan örgüt PKK'dır. PKK Terör Örgütü eylemlerini her ne kadar metropol şehirler olmak üzere ülkenin her tarafında gerçekleştirse de ağırlıklı olarak eylem ve mücadelesini Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yapmaktadır. Ülkenin ekonomik ve siyasal gelişimini olumsuz etkileyen terör örgütleri kooperatiflerin de faaliyetlerini etkilemektedir. Kooperatifler çoğunlukla ekonomik olarak güçsüz insanlar ve kalkınmada geri kalmış bölgelerdeki insanların bir araya gelmesiyle kurulmaktadır. Terörün de en kolay etki gösterebildiği yerler ekonomik yönden kalkınamamış yöreler ve insanlardır. Dolayısıyla terörün etkili olduğu bölgeler aynı zamanda kooperatiflerin de olduğu ya da kooperatiflere ihtiyacın en fazla olduğu bölgelerdir denilebilir.

Terör örgütlerinin en kolay kullanıp kandırabileceği insan profillerinden biri de ekonomik yönden güçsüz insanlardır. Bu nedenle kooperatif benzeri örgütlenmeler ile insanların bir araya gelmesi, güçlerini birleştirmesi, ekonomik olarak gelişmeleri terörün istemediği bir durumdur.

Araştırmanın problemi terör ile kooperatif olguları arasında direk bir ilişki olup olmadığının sorgulanması, bu olgular arasında bir ilişkinin var olması durumunda terör eylemlerinin kooperatiflere olan etkilerinin sorgulanmasıdır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın ana amacı, terör eylemlerinin kooperatifleşmeye ve kooperatiflerin faaliyetlerine etkilerinin incelenmesidir. Çalışmanın amacına ulaşabilmek için ülkemizde terör eylemlerinin en çok olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan kooperatif kuruluşları seçilmiştir. Bu kooperatif kuruluşlarının yöneticileri ile yapılan bire bir görüşmelerin yanı sıra yöneticiler ve üyelere anket çalışması yapılmıştır.

Terörün kooperatiflere etkileri ile ilgili çalışmalara bakıldığında bu alanda çalışmaların çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile terörün yoğun yaşandığı bölgelerde faaliyet gösteren kooperatif kuruluşları ile yapılan görüşmeler ve uygulanan anket çalışması ile farklı bir çalışma ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmanın bu alana katkı sağlayacağı düşünülen, özgün bir çalışma olması düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KISITLARI

Araştırma'nın makro düzeyde incelenmesinde Türkiye'de eylemlerde bulunan PKK terör örgütünün en çok eylemde bulunduğu ve terörle mücadelenin en yoğun olduğu Şırnak ilinde bulunan kooperatif işletmeleri ile sınırlıdır. Araştırmada anketlerin bir kısmı yüz yüze yöntemiyle yapılmış, daha sonra yeterli sayıya ulaşmak için internet üzerinden her katılımcının yalnız bir kere cevaplandırabileceği şekilde online olarak yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI

- Evrene ulaşım sağlanmıştır.
- Anket kapsamında anketi cevaplayan kooperatif üye ve yöneticilerinin verdiği cevapların samimi, doğru ve dürüst olduğu varsayılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN BÖLÜMLERİ

Araştırmanın ilk bölümünde terör ve terörizm kavramları araştırılmış. Dünyadaki ve ülkemizdeki tarihi ve etkilerine değinilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde ise kooperatif kavramının ne olduğu, çeşitleri, dünyadaki ve ülkemizdeki tarihçesi araştırılmıştır. Son bölümde ise terör eylemlerinin kooperatifler üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Terörün kooperatifler üzerindeki etkilerine dair sonuç yazılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMLARI

I.TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMLARI

A. Terör Nedir?

21. yüzyılda küreselleşen dünyada terör neredeyse her ülkenin başlıca sorunlarından ve en önemli gündem maddelerinden biri olmasına rağmen dünyada genel kabul görececek bir terör tanımı yapmak oldukça zordur. Bunun en önemli sebebi farklı olan siyasi rejimler nedeniyle ülkeden ülkeye terörün tanımının farklılık göstermesi ve milletler arası alanda ülkelerin terör karşısındaki konumlarının farklı olmasıdır. Bununla birlikte genel olarak kavramların tanımları, o tanımlamayı yapan kişi tarafından belirlendiğinden, söz konusu terör kelimesinin tanımı da aslında öznel bir durumdur.¹ Çünkü herkesin farklı korku ve endişelerinin olduğu bir dünyada herkesin etkilenme şekli de doğal olarak farklı olmaktadır.

Terör tanımının belirsiz olmasının tek sebebi olarak teknik zorlukları göstermek doğru olmayabilir. Belirsizliğin bir sebebi olarak da kasıt gösterilebilir. Zira devletler bazen terör kavramını dış politika ve askeri tercihlerinde meşrulaştırma aracı olarak da kullanabilmektedirler.² Her ülke tarafından kabul edilebilen ortak bir tanımın bulunmayışı sonucunda, ülkeler arasında aynı terör örgütüne farklı bakış açısına sebep olmuştur. Hatta bu durum bir devletin terörist kabul ettiği örgütü, bir başka devletin özgürlük savaşçısı olarak kabul etmesi kadar farklılıklara sebep olmuştur. Bu durum suçluların iadesi başta olmak üzere birçok konuda ülkeler arasında ikili veya çoklu sorunlara sebep olmaktadır.³

¹ Yonah Alexander ve Diğerleri, *Silinen Yüzler Karşısında Terör*, Ayraç Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2002, s. 142.

² Ahmet Özel, *İslam ve Terör; Fikhi Bir Yaklaşım*, Küre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 17.

³ Talip Gül, *Terör Örgütlerinin Finansman Kaynakları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 8.

Tanım yapmak, tanım yaparak neyin terör olduğunu ya da neyin terör olmadığını belirlemek, ilkeli ve tutarlı normlar tesis etmek anlamına geleceğinden, emperyalist siyaset odaklarınınca tercih edilmez. Manipülasyona açık, dış politika tercihlerini meşrulaştıracak mazeretler bulma konusunda böylesine doğurgan bir kavramın belirsiz olması tercih sebebi olmaktadır.⁴

Etimolojik olarak Terör (terror) kelimesi, Latince “korkudan titreme” ve “titremeye neden olma” anlamlarına gelmektedir. Fransız Devrimi’nden sonra terör kelimesinin kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Tanım olarak bakıldığında ise savunulan davayı duyurmak amacıyla yasadışı yollardan ve silahlı olarak yapılan eylemler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵

Şimdiye kadar yapıldığı tespit edilen yüz doksandan fazla terör tanımının çoğunda güç ve şiddet, siyasi içerik, sindirme, korkutma ve psikolojik etki en çok vurgulanan tanımlardan olmuştur.⁶ Terör kavramını aynı ülkenin farklı tarihlerde farklı şekillerde tanımladığı görülmüştür. Hatta ABD'nin resmi belgelerinde farklı farklı terör ve terörizm tanımları yaptığı da görülmektedir. Ancak şiddet içermesi, sistematik olması, şiddetin boyutu ve türü farklılık gösterse bile bir amaca yönelik olması terör tanımlarının neredeyse hepsinde varılan ortak noktadır.⁷ “Terörizm” kavramı, terör faaliyet ve eylemlerinin politik ve siyasi bir takım amaçlar gözetilerek, sürekli, sistemli ve örgütlü bir strateji olması yönüyle “terör” kavramından ayrılmaktadır.⁸

⁴ Mesut Kardeşhan, *Terörün Efendileri*, Pınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, s. 21.

⁵ Hicran Çeken, *Terör Olaylarının Turizme Etkisi; Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, SBE Uluslararası Ticaret ve Finansman ABD, Uluslararası Ticaret ve Finansman BD, 2006, s. 4.

⁶ Ahmet Özel, *İslam ve Terör*, s. 16.

⁷ Mehmet Cansever, *Antalya İli Özelinde Göç ve Terörizm İlişkisinin Zamansal ve Mekansal Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi, Güvenlik Birimleri Enstitüsü, Ankara 2012, s. 9.

⁸ E.Semih Yalçın, “Küresel ve Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye’de Terör ve Terörizm”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, Yıl:2 Sayı:12, Kasım Aralık 2011, s. 111, Net Ofset, 2011, Ankara

Politik Terörizm adlı kitapta terör konusunda uzmanlaşmış kişilerce yapılmış olan yüz dokuz terör tanımı yapılmıştır.⁹ Bu tanımlarda yer alan unsurlar ve sıklıkları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 1: Farklı Terör Tanımlarında Yer Alan Unsurlar

Unsur	Sıklık %
Şiddet ve zor kullanma	83,5
Politik amaçlı hareket etme	65
Halkta korku ve tedirginlik yaratma	51
Tehdit içirme	47
Hedef ile kurban arasındaki ilişkisizlik	37,5
Planlı, kasıtlı, sistematik ve organize eylemde bulunma	32
Karşı koyma stratejisi ve taktik	30,5

Kaynak: Talip Gül, s.8

Gerek bilimsel çalışmalarda gerekse de uluslararası belgeler veya ulusal hukuk metinlerinde yapılan tanımların bazıları ise kısaca şöyledir.¹⁰

⁹ Alex Peter Schmid, Albert J. Jongman, *Political Terrorism*, Transaction Books, Amsterdam 2005, s. 5.

¹⁰ Ahmet Özel, *İslam ve Terör*, s. 16-17.

Temelde şiddet ve korkutma yoluyla insanların ve hükümetlerin politikalarını değiştirme girişimleri,

İnsanlara veya mallarına karşı eylem yapılarak, siyasal, sosyal, ekonomik veya dini yapılarında değişiklik yapmaya çalışmak,

Ortak tehlikeye sebep olabilecek eylemlerin kasıtlı olarak yapılması,

Her ne pahasına olursa olsun ve ne tür bir araç kullanmak gerekiyorsa gereksin sosyal düzeni yıkmaya çalışmak,

Devlet başkanı başta olmak üzere kamu görevlilerinin canına veya vücut bütünlüğüne kasıtlı saldırı düzenlemek,

Kamu malları ve kamunun kullanımına sunulmuş malların zarar görmesi amacıyla yapılan eylemler,

Ortak bir tehlike yaratılarak insanların hayatlarını tehlikeye düşürme amaçlı yapılan eylemler.

Uluslararası kanunlarda da terör tanımı yapılmıştır. Örneğin Fransa Terörle Mücadele Kanunu'nda terör; "*baskı veya tehdit yoluyla, mevcut kamu düzeninin ciddi olarak bozulması amacıyla bireysel veya toplu olarak bulunulan herhangi bir faaliyettir*" şeklinde ifade edilmektedir.¹¹

Ülkemizde ise 12.04.1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 1. Maddesinde ise terör şu şekilde tanımlanmaktadır:

¹¹ Talip Gül, *Terör Örgütlerinin Finansman Kaynakları*, s. 6.

“Terör, cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti’nin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığını bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.”¹²

Terör kavramı, herhangi bir amaca -ki çoğunlukla bu amaç siyasaldır- ulaşabilmek için sivil insanların veya kamu görevlilerinin propaganda amaçlı, ses getirecek şekilde öldürülmesidir¹³ şeklinde özet olarak tanımlansa da aslında çok daha kapsamlı olduğu ve her geçen gün farklı boyutlar kazandığı da bilinmektedir.

Terör politik bir bakış açısıyla irdelenecek olursa, şöyle bir tanım yapmak mümkündür; Terör gerçeklik ve mantıktan uzak bir hareket değil, henüz güçlenmemiş kendini kabul ettirememiş bir politik oluşum ya da örgütün, kendisine kıyasla daha büyük güç sahibi olduğunu düşündüğü bir örgüt veya kuruluşa istediklerini yaptırmak amacıyla, belli bir mantık içerisinde gerçekleştirdiği hukuksuz ve illegal şiddet kullanımıdır. Bu bakımdan terörü, siyasi ve askeri hareketlerin iktidarı elde edebilmek için başvurduğu metotların tamamı olarak da adlandırabi-

¹² <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>, (20 Eylül 2018)

¹³ İhsan Bal, "Terör, Terörizm ve Tarihsel Süreç", Terörizm, Derleyen: İhsan Bal, USAK Yayınları, Ankara 2006, s. 8.

liriz. Özetle terör, güçlü olmayan bir politik oluşumun, demokrasi, hukuk gibi kavramları görmezden gelerek, toplumda korku ve yılgınlık yaratarak, rakiplerinin mağlup olmasını hedef yapan bir stratejidir.¹⁴

B. Terörizm Nedir?

Birbirleri ile ilgili ve bağlantılı oldukları için genellikle karıştırılan terör ve terörizm kavramları aslında aynı şey değildir. Terör, her türlü şiddet eylemlerini içeren, örgütlü ve kuralsız şiddet hareketleri iken, terörizm bir ideolojisi olan yani siyasi bir niteliği olan mevcut sistemi şiddet yöntemi ile tahrip etmeye çalışan, aynı ideoloji etrafında birden fazla kişinin örgütlenip mevcut sistemi veya iktidarı hedef alan illegal ve şiddet içeren eylemleridir.¹⁵

Her inanç, her ideoloji taraftarları arasında haklı veya haksız olsun egemenlik sorununun, yanlış bile olsa ancak terörizm ile çözülebileceğine inanan, fanatik, köktenci bir şekilde şiddeti savunanları vardır. İşte bundan dolayı terörizm farklı disiplinlerde Sosyoloji, Tarih, Siyaset Bilimi, Sosyal Antropoloji, Sosyal Psikoloji, Psikolojinin ve daha nice bilimin de alanlarına girmektedir.¹⁶

Ayrı ayrı düşünüldüğünde her türlü şiddet eylemini terör olarak nitelemek mümkündür. Terörizmden kastedilen şey ise bir siyasi unsurunun bulunması ve mevcut sistemi tahrip etmeye yönelik olmasıdır. Yani aslında her terör aynı zamanda terörizm değildir.¹⁷ Bu iki benzer ama tam olarak aynı olmayan tanımlardan yola çıkarak terör için toplumda kaos, belirsizlik,

¹⁴ Ümit ÖZDAĞ, "Kuzey Irak ve PKK" *Avrasya Dosyası*, Asam Yayınları, Ankara 1996, s. 3.

¹⁵ Mehmet Ekizer, *Terör Örgütlerinin Propoganda ve Yandaş Kazanma Faaliyetlerinde Sosyal Medyanın Rolü; PKK Terör Örgütünün İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri ABD, Ankara 2014, s. 35.

¹⁶ Emre Kongar, *Küresel Terör ve Türkiye; Küreselleşme, Huntington ve 11 Eylül*, Remzi Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul 2003, s. 74.

¹⁷ Mehmet Ekizer, *Terör Örgütlerinin Propoganda ve Yandaş Kazanma Faaliyetlerinde Sosyal Medyanın Rolü*, s. 35.

gittikçe her şeyin daha da kötüye gitmesi endişesi, kargaşa olması, insanların panik içerisinde kalmak zorunda olması olarak, terörizmi ise mevcut bir durumdan ziyade bir süreç olarak düşünmek gerekir. Terörizm bir savaş stratejisidir ve savaşma araçlarından bir tanesidir.

Henry Odera Oruka, terörizmi şöyle ifade eder;

*“Terörizm bir tarafın başka bir tarafa (bunu yapmasını sağlayacak hiçbir yetke ve meşruiyete sahip olmadığı halde) maksatlı olarak eza çektirmesi ve kayıplar verdirmesidir ya da görünürde böyle bir yetke meşruiyet vardır ama gerçekte mağdur olan taraf böyle yetkeyi ya da meşruiyeti tanımamakta, bu yönde bir asgari etik rıza göstermemektedir.”*¹⁸

Terörizm kendi hedeflerine varabilmek için, barışçıl bir politika ve demokratik ikna ve eylem uygulamak yerine, halkı otoriteye isyana, otoriteyi de halka karşı şiddet kullanmaya yöneltir. Bunları yaptırırken devlet otoritesinin ve hukukun üstünlüğünü tanımaz. Kendi öğretileri ve kendi gücü ile elde edemediklerini halkın desteğini de alarak halkı ayaklandırmak ister. Terörizm, tahrip gücü yüksek silahlarla, gelişmiş taktikler kullanarak, temeli hiçbir ahlaki değere sığmayan siyasal hedeflerini gerçekleştirmek için en başta insanın en temel hakkı olan yaşama hakkını yok sayan, suçsuz insanları hedef alan, hiç bir savaş kuralını tanımayan, geleneksel politik suçlardan daha farklı, metodik örgütlü, sistematik, öldürme, kaçırma, korkutma ve tahrip eylemleridir.¹⁹ Terörizm kişi ve toplum ile ilgili iki büyük değere yönelik bir tehdit kaynağıdır; insanların yaşama hakkını, devletin güvenliği ve varlığını ve insanlığın mutluluğunu, huzurunu ve gelişimini tehlikeye sokan bir olgudur.²⁰

¹⁸ Henry Odera Oruka ve Diğerleri, *Silinen Yüzler Karşısında Terör*, s. 364-365.

¹⁹ Rasih Yılmaz, *Büyük Travma; Küresel Terör Türkiye’de*, Karakutu Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2004, s. 16.

²⁰ Suat İlhan, *Terör; Neden Türkiye*, NU-DO Yayın Dağıtım, 1. Baskı, İstanbul 1998, s. 93.

Her ne kadar bireylerin birbirlerini öldürmesi ilk insanlardan itibaren varsa bile terör ve terörizm Sanayileşme Çağı'nda asimetrik bir savaşım stratejisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu stratejiye göre örgütlü güçler, az masrafla kendileri açısından önemli veya büyük sonuçlara ulaşmak için cebir ve şiddet uygulayarak terörü ve bu terör üzerinden de propaganda yaparak terörizm kavramını yaratmışlardır.²¹

1. Terörizmin Özellikleri

Dünyada faaliyet gösteren terör örgütleri ve gerçekleştirdikleri eylemlerden yola çıkarak terörizmin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:²²

- Terörizm ideoloji, doktrin veya sistemli bir düşünce değil, bir stratejidir.
- Terörizm, terörist faaliyetleri meşru göstermek için senaryolar hazırlar.
- Terörizm, kendine inandırmak için yeni bir düzen ve zafere ulaşma vaadinde bulunur.
- Terörizm, uluslararası siyasetten ve dış destekten ayrı düşünülemez.
- Terörizm, propaganda ile doğar, gelişir ve yaşar. Terörizm bir propaganda aracıdır.
- Terörizm, devlet otoritesine alternatifler getirmeye çalışır.
- Mali destek olmadan terör yaşayamaz, bu nedenle soygun ile silah ve uyuşturucu kaçakçılığı başta olmak üzere her türlü illegal yollara başvurur.

²¹ İhsan Bal, "Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler", *Terörizm*, USAK Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006, s. 351.

²² Talip Gül, *Terör Örgütlerinin Finansman Kaynakları*, s. 10.

- Terörün ortaya çıkış gerekçeleri var olduğu iddia edilen bir haksızlığa karşı hak mücadelesi, düzen isteği veya bağımsız bir ülke kurma isteğidir. Bunlardan birini veya birkaç tanesini gerekçe gösterebilir.
- Terörizm bilinçli ve belli bir amaca (genellikle siyasidir) yönelik olarak ortaya çıkar.
- Terörizmde şiddet uygulama ilk başlarda bir araç iken giderek amaç olmaya başlar.
- Terörizm zorba, acımasız, istismarcı ve kuralsız olarak dehşet ve korku salarak yıldınlık yaratmaya çalışır.
- Terörizm başka güçlerin taşeronluğunu yapabilir.
- Terörizm kendi terminolojisini yaratır ve kullanır.
- Terör eylemleri, örgütlü bir çaba ile sergilenebilir, bireylerin tek başına yapabileceği eylemler değildir.

Terörün önemli özelliklerinden biri de hedefini rastgele seçmesi ve kurbanlarını ayırımı gözetmeden belirlemesidir. Bu durumda teröründe asıl istediği şey olan, korkunun toplumun tamamına yayılmasına sebep olur.²³

Yonah Alexander modern terörizmin beş temel karakteristiği olarak şunları saymıştır.²⁴ Yeni teknolojileri de kullanarak tehditsel ve tepkisel bir şiddet birimi oluşturmak, Ulusla-

²³ Rasih Yılmaz, Büyük Travma; Küresel Terör Türkiye’de, s. 14-15.

²⁴ Suat İlhan, *Terör Neden Türkiye*, s. 11-12.

rarası alanda eylemler gerçekleştirerek ayrıştırılmalarına sebep olmak, kargaşa ve düzensizlik yaratmak, İnsanların güvenliği ve huzuru başta olmak üzere, terörizmin toplumlar için birçok konuda tehdit oluşturmasına neden olmak, Terörizme destek veren ülkeler, direk veya dolaylı olarak küçük gruplara destek vererek, siyasal şiddeti, ulusal, bölgesel veya yerel düzeyde yönlendirerek, uluslararası güç dengesini değiştirmek veya etkilemektir. Özgür dünyada hükümetler ve insanlar, modern terörizmin doğasını, sahasını ve yoğunluğunu değerlendiremeyerek hataya düşmüşlerdir.

II. TERÖRİZMİN TARİHÇESİ

Terörün ve terörizmin iki bin yılı aşan bir tarihi vardır.²⁵ Terörizm ilk insandan günümüze kadar dönemlere ayrılarak anlatılmıştır. İlk insandan Fransız ihtilaline kadar olan dönem başlangıç dönemi olarak kabul edilmiştir. Fransız ihtilalinden sonra ise her geçen gün daha çok artması ve yakın tarih olması sebebiyle, 19.yy'da terörizm, 20.yy'da terörizm ve 11 Eylül' 4 farklı döneme ayrılarak anlatılmıştır.

A. Başlangıç Dönemi

Her ne kadar bazı araştırmacılara göre ilk terör eylemi, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'in oğulları olan Kabil'in Habil'i öldürmesi olarak gösterilse de,²⁶ tarihteki ilk terör eylemi olarak Ortadoğu dediğimiz coğrafyada Eski Filistin'de Jewish Zealots'un Romalılara karşı milattan sonra 6-135 yıllarındaki kampanyaları olarak gösterilmektedir. Bu kampanyalara

²⁵ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, No. 107, Ankara 2006, s. 27.

²⁶ Mesut Hakkı Çaşın, *Uluslararası Terörizm*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2008, s. 224.

katılan 2000 Zealots taraftarı Romalılar tarafından çarmıha gerilerek öldürülmüştür.²⁷ Bu olayın terör olarak kabul edilmesinin sebebi, Zeatlos'un hareketinin Roma tarafından, Roma kurallarını savunan Romalılar, Yahudiler ve Yunanlılara karşı kullanılarak psikolojik tesir oluşturulup siyasal amaçlarına ulaşmada bir yardımcı olacağına öngörülmüş olmasıdır.

Hız. İsa'nın doğumu ile başlayıp Fransız ihtilaline kadar devam eden dönemde din, mezhep ve milliyetçilik kaynaklı terörizm faaliyetleri vardı. Kurucuları olan Hasan Sabbâh ile özdeşleşen ve İsmâiliye mezhebinin bir kolu olan Haşhaşîler her ne kadar sistematik suikastçı olarak bilinseler bile, suikast kampanyalarının uzun süreli olması, dönemin Selâhaddîn-i Eyyûbî, Nizâmülmülk ve Melikşah gibi ünlü devlet adamlarını hedef almaları, terörizm tarihçilerinin onları en eski terör grupları arasında göstermesi için yeterli bir sebep olmuştur.²⁸

B. Fransız İhtilali ve Terör Kavramının Ortaya Çıkışı

Günümüzde kullanılan manasıyla terör, literatürümüze 1792-1794 yıllarında Fransız ihtilali ile girmiştir. 5 Eylül 1793 tarihinde, ihtilale karşı gelenler de dahil olmak üzere, üç yüz bin kişi özgürlüğünden alıkonularak hapsedilmiş, on yedi bin kişi ise idam cezası almıştır.²⁹ 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ise toplumları ve devletleri dönüştürmek için anarşizm kisvesiyle keskin anarşistleri dünya gündemine oturtan modern terörizm, Fransız ihtilali sonrası dönemde, önce ihtilalci kimliği ile monarşilerin tasfiyesine, sonrasında ise laik uluslarla ulus devletlerinin meydana gelmesine yol açmıştır.³⁰

²⁷ Faruk Örgün, *Küresel Terör*, Okumuş Adam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2001, s. 60.

²⁸ Türkiye Barolar Birliği-Rapor, *Türkiye ve Terörizm*, s. 29.

²⁹ Faruk Örgün, *Küresel Terör*, s. 60-61.

³⁰ Türkiye Barolar Birliği-Rapor, *Türkiye ve Terörizm*, s. 30.

C. 19. yy'da Terörizm Kavramının Gelişmesi

Modern terörizm olarak nitelendirilebilecek ilk olaylar Rusya'da 1870'lerden Birinci Dünya Savaşına kadar ki zamanda olmuştur. Rusya'da gücü ellerinde bulunduran Burjuvazi, Batı'da var olan temsiliyet, anayasal haklar ve kanunlar önünde eşit olma gibi müesseselerin Rusya'da da olmasını istemiştir. Ancak bir takım aydın gençler bundan rahatsız olup, yeni bir felsefe geliştirmişlerdir. Bu geliştirdikleri felsefe 1877-1881'de ve 1904-1908'de olmak üzere iki terör dalgası oluşturmuştur. Birçok modern terörizm bu hareketin izlediği yolu takip ederek terörizm yapmışlardır.³¹

D. Terörizmin 20. yy'da Yaygınlaşması

Terörizm 19. yüzyılın başlarından itibaren her geçen gün güçlenmiş ve kendine taraftar toplamaya devam etmiştir. Esasında kargaşa ile başlayan yirminci yüzyılda uzun yıllar süren isyanlar, ihtilaller, bağımsız devlet kurma çalışmaları, devletlerin ilişkilerinin çıkar üzerine kurulu olması, sosyal, siyasal ve ekonomik kargaşalar terörü beslemiş, eylemleri arttırmış ve teröre yeni bir boyut kazandırmıştır.³² 1937 yılında Milletler Cemiyeti tarafından terörizmin uluslararası olma özelliğinin tanımlandığı ilk anlaşma sayılabilecek olan "Terörizmi Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi" terörizmin bu yüzyılda ulaştığı boyutu da anlatmaktadır.³³ 20. yüzyılda terörün gelişmesi ve yayılmasında terörle ilgili çokça yayın olması, terörün felsefesine katkı yapanların yazdıklarının da etkisi vardır. Milletler Cemiyeti'nin kurduğu terör komiteleri

³¹ Faruk Örgün, *Küresel Terör*, s. 61.

³² Muharrem Pakel, *Gençlerin Teröre Yönelmelerini Engelleme Amacıyla, Eğitim Yoluyla Alınacak Önlemler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik ABD, Ankara 2009, s. 30.

³³ Suna Tekel, *Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Terörizm*, T.C. Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2017, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TEKEL-Suna-B%C4%B0RLE%C5%9EM%C4%B0%C5%9E-M%C4%B0LLETLER-VE-ULUSLARARASI-TER%C3%96R%C4%B0ZM.pdf>, (26 Şubat 2018), s. 1355.

de üyelerinin teröre farklı bakış açıları, birinin terör olarak gördüğünü diğersinin terör olarak görmemesi gibi nedenlerle amacına ulaşamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dönemin iki süper gücü çevresinde yeni terör dalgaları oluşmuştur. Ortadoğu'da 1930-1940'larda Araplara karşı mücadele veren Yahudi yeraltı örgütleri Hashomer (Gözcü), Haganah (Savunma), Irgun ve Lehi ile Filistin'de ortaya çıkmıştır. Anti sömürgeci terörizm, Kıbrıs ve Aden'de İngiliz İmparatorluğu'na karşı, FLN tarafından Ceza-yir'de Fransa'ya karşı devam etmiştir.³⁴ Bu dönemde Ortadoğu'da İsrail Devleti'nin kuruluşu ile birlikte, Ortadoğu sonu gelmez bir çatışmanın içerisine girmiştir. Dünyanın çeşitli yerlerinden göç ederek gelen Yahudilerin, Filistinli ve diğers yerlileri, yaşadıkları yerlerden arındırması ve oralara yerleşmeleri sebebiyle, çatışmalar ve bu çatışmalara bağlı olarak gelişen terör olayları, dünyanın gündeminde sürekli yerini korumuştur.³⁵

20. yüzyılda özellikle Avrupa'da terör ve terör eylemleri 1960'lardan sonra kendini göstermeye başlamıştır. 1980'lerde başlayıp 1990'larda devam eden süreçte ise terör eylemleri iyice uluslararası bir boyut kazanmaya başlamıştır. Dünyanın globalleşmesi ve medyanın da etkisi ile daha çok ses getiren şov niteliği taşıyan eylemler sergilenmeye başlamıştır.³⁶ 1970'li yıllardan itibaren, uçak kaçırma (Lahey 1970, Montreal 1971), uluslararası korunan kişilere saldırı (BM, 1973), rehin alma (BM, 1979), deniz ticaretine yönelik saldırılar (Roma, 1988), terörist bombalamalar (BM, 1997) gibi eylemler uluslararası sözleşmelerde terör eylemi olarak yer almıştır.³⁷

³⁴ Muharrem Pakel, *Gençlerin Teröre Yönelmelerini Engelleme Amacıyla, Eğitim Yoluyla Alınacak Önlemler*, s. 32.

³⁵ Muharrem Pakel, *Gençlerin Teröre Yönelmelerini Engelleme Amacıyla, Eğitim Yoluyla Alınacak Önlemler*, s. 32.

³⁶ Faruk Örgün, *Küresel Terör*, s. 62.

³⁷ Mesut Kardeşhan, *Terörün Efendileri*, s. 22.

E. 11 Eylül ve Sonrası Terörizmin Küreselleşmesi

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'ya karşı yapılmış terör saldırısı, terör tarihindeki en büyük eylem olarak literatüre geçmiştir.³⁸ ABD 1812 Savaşı'ndan sonra ilk defa kendi topraklarında saldırıya uğramış ve tehdit edilmiştir.³⁹ 11 Eylül tarihindeki saldırılar sadece Amerika'da değil tüm dünyada terör ve terörizmin geldiği boyutu gözler önüne sermiş ve bütün dünyada terörü en önemli gündem maddesi haline getirmiştir.

11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında başta Amerika olmak üzere tüm dünyanın terörizme ve iç güvenliğe olan bakış açısı değişmiş ve ülkelerin terör ve iç güvenlik politikaları şekil değiştirmiştir. Küresel Terör Dalgası olarak da adlandırılan bu değişimle birlikte bu dalgaya karşı verilen savaş döneminin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George W. Bush tarafından “terörizme karşı savaş” olarak adlandırılmıştır. Artık tüm dünyada güvenlik anlayışında yeni bir dönem başlamıştır.⁴⁰ Bu yeni dönem ile birlikte artık tehdittin her zaman ve her yerden çıkabileceği, tehditlerin artık sınır tanımadığı ve herhangi bir cephesinin de bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Bu yeni dönemde klasik terörizmden farklı olarak belli bir hiyerarşik yapısı olmayan, liderlik mekanizması bulunmayan, merkezi bilinmeyen küresel terörizm ortaya çıkmıştır. Artık terörle mücadelede kullanılan teknolojinin daha ilerisinde teknolojiler terörün kendisi tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Yine geçmişten farklı olarak terörizme başvuran ya da terörizme sempati duyan insanları alevlendirecek bilgiler, haberler ve fikirler çok kolay ulaşılabilen ve

³⁸ Faruk Örgün, *Küresel Terör*, s. 62.

³⁹ Noam Chomsky, *11 Eylül “Özgün Adı:”9-11*, Çev. Dost Körpe, Om Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2002, s. 11.

⁴⁰ Sefer Yılmaz, “11 EYLÜL Sonrasında ABD ve Türkiye’deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırması”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 20, Sy. 3, 2011, s. 362.

yayılabilen konumdadır. Soğuk Savaş dönemindeki aksine sadece istikrarsız bölgelerde değil dünyanın en istikrarlı bölgelerinde de eylem yapabilecek boyuta ulaşmış en ileri teknolojiyi kullanan, eskiden olduğu gibi klasik ast-üst ilişkilere sahip ve bürokratik örgütler yerine, şebeke tipi bir örgütsel yapıyı tercih eden, esnek, uluslararası ağa sahip ve olabildiğince “kapalı sistem” bir yapıya sahip terör örgütleri vardır.⁴¹ Amerikalı ünlü avukat Heyman’ın, daha önce yerel olan terörün, tam olarak 11 Eylül 2001 tarihi itibarıyla küreselleştiğini ifade etmesi de 11 Eylül’ün terörizm tarihindeki önemini göstermektedir.⁴² 11 Eylül saldırılarından sorumlu tutulanların dini kimlikleri, küreselleşen terör ile mücadelenin dinler temelinde bir çatışma olması sorununu da meydana çıkarmıştır.⁴³

III. TERÖRİZMİN AMAÇLARI

Terörizmin amacı örgütlerin türlerine, ideolojilerine ve eylemde buldukları ülkeye göre farklılık göstermektedir. Terörizmin amacı sadece hedef aldığı kişi veya kişilere şiddet uygulamak değildir. Bu kişi veya kişilere verdiği zararın yanı sıra topluma veya devlete yönelik mesaj vermek de terörün amaçlarındandır. Bu konuda Ahmet Taner Kışlalı terörün amaçları konusunda şu ifadelerle yer vermektedir; “*Terörizm hesaplı bir şiddettir. Amacı, olabildiğince çok insan öldürmek değil, kitlelerin eylemlerinden etkilenmesini sağlamaktır. Kitlelerin dehşete*

⁴¹ Sefer Yılmaz, *a.g.m.*, s. 362.

⁴² Muharrem Pakel, Gençlerin Teröre Yönelmelerini Engelleme Amacıyla, Eğitim Yoluyla Alınacak Önlemler, s. 34.

⁴³ Serhat Güvenç, “11 Eylül Sonrasında Dünya, Ulus Devlet, Küreselleşme ve Terörizm”, *TÜSİAD Görüş Dergisi*, Sy. 49, Kasım 2001, s. 8.

*kapılmasını, bir umutsuzluk içinde teröristin isteklerine boyun eğmesinden başka çare olmadığı düşünmesini sağlamaktır”.*⁴⁴

Terörizmin amacı istedikleri hedeflere ulaşabilmek için toplum ve şahıslar üzerinde korku, panik ve ümitsizlik oluşturmak sosyal düzeni bozmak ve bu şekilde hedeflerine ulaşmaktır.⁴⁵ Terörizmin bir amacı da kendi örgütlerinin gücünü kanıtlayarak militan ve yandaş kazanmak ve kendi cephesine aldığı militan ve bireylerin morallerini yükseltip motivasyonlarını sağlamak, verdikleri mücadelenin karşısında duran şahıs ve kurumları etkisiz hale getirmek, vatandaşların örgütlerine sempati duymasını sağlamak, kendi yaptıkları eylemler sonucunda devlet yönetimini şiddet kullandırmaya yöneltmek ve bu şekilde toplumda tedirginlik ve devlete karşı nefret oluşturmak, halkı can derdine düşürüp terörizme karşı duyarlılığını yitirmek, devleti uluslararası platformlarda insan haklarını ihlal eden devlet konumuna sokmak ve yıpratmaktır.⁴⁶

Terörizm, gelişmiş, belli bir seviyeye ulaşmış, bir devleti devlet yapan her ne varsa buna zarar vermeyi, aşındırmayı hatta tamamen yok etmeyi ve bunun neticesinde oluşacak boşluktan istifade edip amacına ulaşmayı hedefler.⁴⁷ Bunun yanı sıra, siyasi iktidarı yıkmak veya zaafa uğratarak belli kararları almasını sağlamak veya politikalarını değiştirme konusunda zorlamak ta terörün amaçları arasındadır. Kendi amacına uygun fayda elde etmek amacıyla hedefine aldığı devlet ve toplumda bir takım ortamları oluşturmaya aracılık etmek, başka bir

⁴⁴ Derya Sazak, *Hesaplı Şiddet*, Milliyet Gazetesi, 22 Ekim 1999, <http://www.milliyet.com.tr/1999/10/23/yazar/sazak.html> (20 Temmuz 2019)

⁴⁵ Mehmet Ekizer, *Terör Örgütlerinin Propoganda ve Yandaş Kazanma Faaliyetlerinde Sosyal Medyanın Rolü*, s. 36.

⁴⁶ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 107.

⁴⁷ Tuncer Günay, *Siyasi, Adli, Kriminal ve Psikolojik Yönleriyle; Türkiye’de Terör ve Terörizm*, Berikan Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2000. s. 23.

ülkeyi istikrarsızlaştırmak ve zayıflatmak, terör eylemlerinin finansmanını sağlamak, eleman ihtiyacını karşılamak, örgütün kendi içinde bir düzen oluşturmak, tutuklu ve mahkûmları serbest bıraktırmak gibi bir çok olgunun da terörizmin amacı olabileceği ifade edilmektedir.⁴⁸ Bütün bunların dışında terör örgütlerinin görünenin dışında çok farklı amaçları da vardır. Bu amaçlar genellikle bir ülke yararına bir başka ülkenin politikalarını halkın istekleri ve talepleri görüntüsü altında yönlendirme veya değiştirmeye zorlamak şeklinde de olabilmektedir.

IV. TERÖRİZM TÜRLERİ

Terörizmi çok farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırma yapılırken örgütlerin amaçları, desteklendikleri kaynakları, amaçları, eylem biçimleri, eylemde buldukları coğrafyaya göre sınıflandırma yapılabilir.⁴⁹ Bazı araştırmacılar terörizmi siyasal, karşı siyasal, sivil, biyolojik ve kimyasal, nükleer, dini, etnik, ideolojik ve teknolojik (siber) terör olarak sınıflandırırken,⁵⁰ bazıları da aşağıdan, yukarıdan, iç terör, uluslararası, kır, şehir, devlet, devlete karşı terör, seçici, rastgele, bireysel, kitlesel, doğrudan, dolaylı, etnik ve ideolojik terör olarak sınıflandırmaktadırlar.⁵¹

Terörü eylem yaptığı alana, stratejisine veya terörist profiline göre çeşitli şekillerde sınıflandırıp türlerine ayırmak ta mümkündür. Örneğin, amacına göre; köktenci, etnik, dini tabanlı ve ideolojik olarak türlerine ayrılabilir. Kullandığı silahlara göre; biyoterörizm, nükleer terörizm, narko terörizm ve siber terörizm olarak ayrılabilir. Etkinliğine göre; bireysel, ulusal

⁴⁸ Mehmet Ekizer, Terör Örgütlerinin Propoganda ve Yandaş Kazanma Faaliyetlerinde Sosyal Medyanın Rolü, s. 36.

⁴⁹ Mehmet Ekizer, Terör Örgütlerinin Propoganda ve Yandaş Kazanma Faaliyetlerinde Sosyal Medyanın Rolü, s. 37.

⁵⁰ Atilla Yayla, "Terörizmin Çeşitleri ve Temel Özellikleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1990 Sy. 1/4, s. 358.

⁵¹ Necati Alkan, *Psikolojik Harekât, Terörizm ve Polis*, TEMÜH Daire Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2000, s. 19.

ve uluslararası olarak ayrılabilir. Araştırmamızda terörün türleri olarak, bireysel, ulusal, uluslararası, devlet, devlete karşı, biyo-terörizm, nükleer, narko, siber, köktenci, etnik ve dini tabanlı terörizm başlıklarına kısaca değinilmiştir.

Bireysel Terörizm: Tek bir birey tarafından belli bir amaca yönelik olarak sergilenen terör eylemleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ayırt edici özelliği belli bir organizasyona dayalı olmamasıdır. Bazı araştırmacılar tarafından bir terörizm türü olarak gösterilmeyen bireysel terörizm, kimi zaman yeni bir terör örgütünün doğmasına sebep olabilmektedir. Zaman zaman bireysel intikam eylemleri olarak başlayan eylemler zamanla siyasi bir mücadele düzeyine yükselir.⁵²

Ulusal Terörizm: Tek bir ülke ile sınırlı kalan, başka ülkelerin veya yabancı kuruluş ve şahısların alakasının ve dahlinin olmadığı terörizm türüdür. Eylemlerini sadece bir ulusun vatandaşlarına karşı sergiler.⁵³ Belli bir ülke sınırları içinde gelişir ve uluslararası bir niteliği yoktur içinde bulunduğu devletin düzenini hedef alır. İçinde bulunduğu devletin kendi iç meselesi olduğundan, bu devletin kendi hukuk kurallarına göre yargılanırlar. Devletler bununla mücadele edebilmek için evrensel hukuk kurallarına bağlı kalarak diğer organize suçlar gibi müdahale hakkına sahiptirler.⁵⁴ Ülkeler kendi sınırları içerisinde faaliyet yapan örgütlere karşı diğer ülkelerden gerektiğinde destek isteyebilirler.

Uluslar Ötesi Terörizm: Uluslararası terörizm kısaca ulusal veya yerel terörün etkilerinin ve boyutlarının ülke sınırlarını aşması ve uluslararası terör şebekeleri ile entegre olması ile

⁵² Yalçın Kadir, *Özgürlük Dünyası*, 'Terör ve Terörizm', <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/306-sayi-140/1040-teror-ve-terorizm>, (01 Ağustos 2019)

⁵³ Talip Gül, *Terör Örgütlerinin Finansman Kaynakları*, s. 23.

⁵⁴ Ahmet Hamdi Topal, "Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, c. 1, No. 3, 2005, s. 55.

meydana gelir.⁵⁵ Birtakım siyasi ve sosyal sebeple gerçekleştirilen eylemler olmaktan uzaklaşan uluslararası terörizm kavramı, gittikçe değişmiş ve diğer organize suç şekilleri ile iç içe geçmiştir. Gittikçe daha da uluslararasılaşan hatta küreselleşen uluslararası terörizm, sınır tanımadan ve herhangi bir ayırım yapmadan tüm ülkeleri ve milletleri tehdit eden bir boyuta gelmiştir.⁵⁶

Uluslararası terörizmde örgütler birçok ülkede faaliyet göstermeleri neticesinde strateji ve eylemlerinde de profesyonelleşmeye başlarlar. Daha az eylem yaparak daha çok ses getirmeye, daha çok tahribat yapmaya başlarlar. Kullandıkları silahlarda dönüşüm meydana gelmektedir. Mesela 1972’de ABD’de bulunan Yükselen Güneş Tarikatı isimli aşırı sağcı örgütün bazı militanları, orta-batıya ait su kuyularına tifo kültürleri atmak isterken yakalanmışlardır. Bu olay biyolojik silahın terör faaliyetlerinde kullanıldığı ilk olay olarak bilinmektedir. Bu şekilde biyolojik silahların kimyasal silahlara göre çok daha etkili sonuçlar ortaya çıkarabileceği bilinmektedir.⁵⁷

Günümüzde uluslararası terörizm devletlerin güvenliklerini ciddi anlamda tehdit eder duruma gelmiştir. Örneğin; IŞİD, El-Kaide benzeri terör örgütleri sadece içinden çıktıkları ülkeyi değil bir çok ülkeyi hatta bazen tüm dünyayı tehdit edecek duruma gelmişlerdir. Sadece kendi ülkelerinde faaliyet göstermeyen ve sadece kendilerine karşı eylem yapmayan bu örgüt-

⁵⁵ Atilla Yayla, “Uluslararası Terörizmin Sebepleri”, *Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sorunları Bildirimi*, Emek Matbaası, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Sivas 1986, s. 111.

⁵⁶ Sezgin Kaya, "INTERPOL, EUROPOL ve Uluslararası Terörizm", *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl. 1, Sy. 2, Aralık 2005, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrti/article/view/5000098955/5000092212> (22 Şubat 2018), s. 31.

⁵⁷ Deniz Ülke Arıboğan, *Nefretten Teröre*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s. 177.

lere karşı devletler iş birliği yaparak mücadele etmeye başlamışlardır. INTERPOL ve EURO-POL türü kuruluşların da kuruluş amacı bu tür uluslararası çapta faaliyet gösteren organize suç örgütleri ile mücadele etmektir.

Devlet Terörizmi: Genelde terörizm ve terör eylemleri devlete ve onun kurumlarına karşı yapılır. Ancak terörün amaçlarından biri de devlete yapılan eylem ve şiddet olaylarından dolayı devleti zor durumda bırakarak, olay ve eylemlere müdahale ederken kendi halkına karşı şiddet uygulamasını, kendi koyduğu hukuk kurallarının dışına çıkmasını sağlamaktır. Yani bir nevi devleti terör yapmak veya kendi lehine olabilecek bir terörü desteklemek zorunda bırakmak istemektedir. Günümüzde hiçbir devlet bunu kabul etmese de bir devletin kendi hukuk kuralları veya demokratik önlemler dışında halkına müdahale etmesi veya şiddet uygulaması devlet terörü olarak nitelendirilmektedir. Örneğin Suriye rejiminin halkına karşı uyguladığı politikalar buna örnek olarak gösterilebilir.

Devletler vatandaşlarını korumak ve terörün etkilerini minimuma indirmek hatta bitirmek için kuvvete başvurmaktadır bu da devletlerin en doğal hakkıdır. Bu kuvvet kullanımı hukuk çerçevesinde ve makul ölçülerde olduğu sürece kimse devlete terörist diyemez, kendi hukuk kurallarını hatta uluslararası hukuk kurallarını da çiğneyip müdahale etmesi, bir suçluyu bulmak ya da etkisiz hale getirmek için çok daha fazla suçsuzlara zarar vermeye başlamışsa bu devlet, devlet terörü suçlaması ile karşı karşıya kalır.⁵⁸ Daha az masraf ve daha az riskle maksimum fayda sağlayabilmek adına her devlet milli menfaatleri gereği komşu ülkeler başta ol-

⁵⁸ Tuncer Günay, Siyasi, Adli, Kriminal ve Psikolojik Yönleriyle; Türkiye’de Terör ve Terörizm, s. 11.

mak üzere diğer ülkelerdeki sosyal, ekonomik veya politik oluşumları etkilemek ve değişiklikleri kontrol etmek ister.⁵⁹ Şiddet kullanmak normalde devletlerin tekelindedir ancak her devletin şiddet kullanma oranı ve yöntemi farklıdır. Devletin kullandığı şiddetin terör olarak nitelendirilebilmesi bu sebepten ötürü farklılık göstermektedir. Örneğin Nazi Almanya'sında çoğunluğu Yahudi olmak üzere altı milyon insanın değişik şekillerde öldürülmesi, Stalin döneminde SSCB'de 20 milyona yakın vatandaşının hayatını terör sebebiyle kaybetmiş olması, İran Devrimi sırasında yaşananlar, Afganistan'da Taliban Hareketi'nin yaptıkları ve Suriye'de muhalif oldukları gerekçesiyle Hama şehrinin askerler tarafından kuşatılıp, yirmi bin kişinin öldürülmesi gibi olaylar devletlerin terör uygularken ulaşabileceği boyutu gözler önüne sermektedir.⁶⁰

İnsan haklarına dayalı demokratik rejimlerde de istisna olarak devlet bazen zor kullanmak durumunda kalabilmektedir. Ancak bu geçici ve bir şekilde acil müdahale edilmesi gereken olayların yatıştırılmasında uygulanmaktadır ve faydası zararından daha önemli olan sonuçlar ortaya çıkarmalıdır.

Devlet Destekli Terörizm: Teröristlerle devlet arasındaki ilişkinin derecesi ile ilgili uzmanlar çeşitli sınıflandırmalar yapmıştır. Bunlardan biri olan Cassese, terörizme yönelik devlet desteğini altı derecede açıklar. Bunlar; Terörist eylemlerin devlet görevlileri tarafından işlenmesi, Devletin terörist eylemler için resmi olmayan ajan görevlendirmesi, Devletin terörist bir örgüte mali veya silah yardımıyla bulunması, Devletin bir terör örgütüne lojistik anlamda destek olması veya yardımında bulunması, Devletin kendi sınırları içerisinde bir terör örgütünün

⁵⁹ Muharrem Pakel, Gençlerin Teröre Yönelmelerini Engelleme Amacıyla, Eğitim Yoluyla Alınacak Önlemler, s. 41.

⁶⁰ Osman Metin Öztürk, Suriye Üzerine Politik/Askeri Bir Değerlendirme: Türkiye-Suriye İlişkileri, Türkiye ve Orta Doğu, Gündoğan Yayınları, Ankara 1997, s. 64-65.

bulunması ya da faaliyet göstermesine göz yumması, Devletin aktif veya pasif bir biçimde destek vermemesidir.⁶¹ John Murphy ise, devletlerin terörizme desteğini on iki farklı kategoride ele almıştır. Bu kategoriler;⁶²

- Devletin terörü eyleminin kendi gerçekleştirmiş olması,
- Devletin terörist eyleme veya örgüte doğrudan destek vermesi,
- Devletin terör örgütüne istihbari destek sağlaması,
- Devlet tarafından teröristlere, eylemlerine yönelik temel veya özel eğitim desteğinde bulunulması,
- Devletin teröristlere diplomasi alanında ayrıcalık tanınması, ve kendisine ait yüksek teknolojik imkanlardan yararlandırması,
- Devletin terör örgütüne patlayıcı maddeler veya silah yardımında bulunması,
- Devletin terör örgütüne ulaşım konusunda yardım etmesi,
- Devletin, teröristlerin ülkesini kullanmasına müsaade etmesi,
- Devletin terör örgütüne mali destek sağlaması,
- Devletin terör örgütüne gizli veya sözlü destek olmasıdır.

Yine John Murphy devletin terör eylemlerini aktif bir şekilde planlamasını, yönlendirmesini ve kontrol altında tutmasını devletin teröre sponsor olması olarak değerlendirirken, devletin terörizme istihbari anlamda destek olmasını, mali yardımda bulunmasını, birtakım ayrıcalıklardan faydalandırmasını ve kendi toprakları üzerinde bulunmasına müsaade etmesini ise devletin teröre destek olması olarak değerlendirmektedir.⁶³

⁶¹ Antonio Cassese, *The International Community's 'Legal' Response to Terrorism*, Int'l & Comp. L. Q., Vol. 38, No. 3, 1989, https://www.jstor.org/stable/759691?seq=10#page_scan_tab_contents (26 Şubat 2018), s. 598.

⁶² Ahmet Hamdi Topal, *Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma*, Ankara 2004, <http://www.turkiyehukuk.org/devlet-destekli-uluslararasi-terorizm/> (26 Şubat 2018).

⁶³ Ahmet Hamdi Topal, *Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma*, kaynağın bilgilerini ekle

Terörizm ile devletler arasındaki ilişki, ilişkinin yoğunluğu ve desteğin boyutu bakımından farklılık göstermektedir. Terörizm her şeyden önce devlet gibi legal bir kuruluş değildir. İçinde bulunduğu devletin kendisine destek olup olmaması veya rıza gösterip göstermemesine bakmaksızın varlığını devam ettirmek zorundadır.⁶⁴

Devlete Karşı Terörizm: Devlete karşı terör; sosyal-siyasal düzenin başka bir düzene dönüştürmeye çalışan devrimci terör, statükoyu devam ettirmeye ve korumaya çalışan tutucu terör veya ülkenin belli bir parçasını bölüp, koparmayı amaçlayan ayrılıkçı-bölücü terör olarak ortaya çıkabilir.⁶⁵ Marksizm, Leninizm ve Maoizm gibi kendi ideolojilerinin gerektirdiği rejimi yumuşak bir şekilde getiremeyeceklerini anlayan devrimciler, anayasal düzeni ve devletin tüm kurumlarını kendi ideolojileri doğrultusunda dizayn etmeye çalışmak istemişlerdir. Bunu yaparken de kanlı darbe, tepeden inme yollar veya terör eylemlerine başvurabilmektedirler. Diğer örgütlerde olduğu gibi her ne kadar terörist olduklarını kabul etmeseler bile bunların yaptıkları terör eylemlerini devlete karşı devrimci terör olarak nitelemek mümkündür.

İçinde buldukları ülkenin topraklarının bir kısmını bölüp, yeni bir devlet kurmaya çalışan ayrılıkçı-bölücü terör örgütleri meşruiyet kazanabilmek için "Milletlerin kendi kaderini tayin hakkı" ilkesini gerekçe gösterirler. Haklı olduklarını göstermek için propagandayı uluslararası arena dahil her yerde kullanırlar. Kamuoyunu etkileyebilmek için ideolojiyi ön planda tutmazlar.⁶⁶ Nitekim ülkemizde otuz yılı aşkın süredir eylemlerde bulunan ve on binlerce insanın ölümüne sebep olan PKK örgütü de seksenli yıllarda Marksist Leninist bir çizgide iken

⁶⁴ Ahmet Hamdi Topal, "*Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*", <https://www.academia.edu/8490184/Uluslararası%20Terörizm%20ve%20Terörist%20Eylemlere%20Karşı%20Kuvvet%20Kullanımı> (26 Şubat 2018).

⁶⁵ Doğu Ergil, *Türkiye'de Terör ve Şiddet*, Turhan Kitabevi, Ankara 1980, s. 3.

⁶⁶ Muharrem Pakel, *Gençlerin Teröre Yönelmelerini Engelleme Amacıyla, Eğitim Yoluyla Alınacak Önlemler*, s. 45.

günümüzde hedef kitlesini etkileyebilmek için dini motif ve kavramları da kullanmaktan geri durmamaktadır.

Biyoterörizm: Biyoterörizm, mikroorganizmaların ve mikrobiyal, bitkisel veya hayvansal kökenli toksinlerin insanlarda, hayvanlarda ve bitkilerde tahribat meydana getirmek, hatta insanların ölümüne sebep olarak toplumda panik yaratmak ve afetler meydana getirmek üzere kasıtlı olarak kullanılmasıdır.⁶⁷

20. yüzyıldaki bilim ve teknolojik gelişmelere kadar savaşlarda kullanılan silahlar genellikle patlayıcı madde bazlı idi. Ancak bilimin kimya, fizik ve mikrobiyoloji alanlarındaki hızlı ilerlemesine bağlı olarak savaşta da kullanılmak üzere kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar geliştirilmiştir. Bu silahlar klasik askeri silahların aksine tek seferde birçok insanı öldürme ve daha büyük zarar ve tahribatlara neden olan silahlardır. Kitle İmha Silahı da denilen bu silahlar hedefine daha az maliyetle daha çok ses getirerek hedeflerine ulaşmaya çalışan terör örgütleri için de oldukça önemsenmekte ve kullanılmaktadır.

Biyolojik silahları diğer silajlardan ayıran en önemli özellikleri kalıcı etkiye sahip olması, etkilerin sürekli artması ve daha geniş bir alanda etkili olabilmeleridir. Ayrıca diğer kitle imha silahlarına göre maliyetlerinin daha düşük olması, kullanımın da kolay olması diğer silahlardan ayıran özellikleridir. Klasik olarak, “Biyolojik Silahlar” yalnızca yaşayan varlıklara bakteri, virüs, mantar ya da parazit gibi organizmalar yoluyla kitlesel zarar veren veya bitki, hayvan ya da mikroorganizmalarca üretilen toksinler olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸

⁶⁷ Selçuk Kılıç, “Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm”, *Türkiye Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, Sağlık Bakanlığı, Refik Saydam Hıfzısıhha Başkanlığı, 2006, Sy.1, 2, 3, c. 63, s. 1.

⁶⁸ Selçuk Kılıç, *Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm*, s. 2.

Biyoterörizm ise örgütler veya devletler tarafından ideolojik, siyasi veya ekonomik kazanç sağlamak amacıyla biyolojik silahların insanlarda, hayvanlarda veya bitkilerde hastalık oluşturmak hatta ölümlerine neden olmak için gizliden veya açıkça kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan yola çıkarak askerleri hedef alan saldırılara "biyolojik savaş", sivil halkı hedef alan saldırılara ise "biyoterörizm" denilebilir.⁶⁹

Biyolojik silahların etki alanlarının geniş olması, kullanımının kolay olması, üretiminin kolay ve maliyetinin düşük olması, saklanması, depolanması ve taşınmasının kolay olması, insanlarda paniğe sebep olması gibi nedenlerden dolayı terör örgütleri tarafından son yıllarda özellikle rağbet görmektedir.

Nükleer Terörizm: Nükleer silahların icat edilmesi, kullanılması ve yaygınlaşması ve ülkelerin nükleer silah üretip bulundurması uluslararası toplumun ne kadar büyük tehlikelerle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Önceleri bir kişiyi öldürüp kitleleri etkilemek şeklinde yapılan terör eylemleri özellikle 11 Eylül saldırısından sonra yeni bir boyut kazanarak tek seferde daha çok insanı öldürmek, daha çok zarar vermek şeklinde değişmeye başlamıştır.

Nükleer terörizm, en çok tahribat meydana getirebilen ve en tehlikeli olan terör saldırılarından biridir. Nükleer terörizm, nükleer silahların çalınarak kullanılması -ki bu en tehlikeli olanıdır- silahların yapımında nükleer atık ve diğer malzemelerin çalınması ya da illegal şekilde elde edilmesi, bilime hizmet ve bilimsel araştırmalar amacıyla kurulan nükleer tesislere saldırıların yapılması, geniş alanlara, insanların kullandığı su kaynaklarına radyasyon yayılmasına ve insanların hayatlarını tehlikeye atabilecek daha ciddi felaketlere yol açabilir.⁷⁰

⁶⁹ Selçuk Kılıç, Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm, s. 2.

⁷⁰ Saadet Demirci, "Nükleer Terörizm Tehdidi", Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Yayın Tarihi 27 Ocak http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1014/nukleer_terorizm_tehdidi (26 Şubat 2018)

Nükleer terörizm, kişi veya terör örgütlerinin siyasal ya da ekonomik amaçla insanları toplu şekilde öldürmek, ekolojik zararlar vermek, panik havası yaratmak veya psikolojik etki yaratmak amacıyla, nükleer ve kimyasal silahları kullanması veya kullanma tehdidi içeren eylemleri gerçekleştirmesidir.⁷¹ Devletler için en büyük tehlikelerden biri nükleer silahların veya nükleer silah yapımında kullanılan maddelerin terörist grupların eline geçmesidir. Tıp, Sanayi vb. alanlarda kullanılan maddelerin kontrollerinin tam ve sağlıklı olarak yapılamaması teröristlerin bunlara ulaşmasını oldukça kolaylaştırmıştır.⁷²

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ciddi bir otorite boşluğu ve güvenlik zafiyeti ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda binlerce nükleer başlıklı silahın ve tonlarca nükleer maddenin yetkisi olmayan kişilerin eline geçmesi ihtimali doğmuş ve bu endişeler nükleer savaş tehdidinin yerini nükleer terörizm tehdidine bırakmasına sebep olmuştur. Nükleer terörizm tehditini tetikleyen şeylerden biri de teknolojik gelişmeler ile birlikte internet üzerinden nükleer silah yapımı da dahil olmak üzere bir çok tehlikeli silahın yapımına dair bilgilerin ulaşılabilir olmasıdır.⁷³ Bu durum nükleer terörizm tehdidinin ulaştığı boyutları da gözler önüne sermektedir.

Narko Terörizm: Bu tür terörizm yukardaki bahsi geçen türlerden biraz daha farklı bir terörizmdir. Bu terörizm türünde genelde uyuşturucu ticareti yapanlar, kendi ticaretinin daha kolay yapabilmek için terör örgütleri ile işbirliği içerisine girerler. Hükümetlerin istikrarının

⁷¹ Saadet Demirci, "Nükleer Terörizm ve Tehdit Boyutlarına Yönelik Çıkarımlar", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/69524> (26 Şubat 2018) eksik bilgileri tamamla

⁷² Vladimir Belous, "Ядерный терроризм: попытки уже были" Nükleer Terörizm, 08.10.2004, http://nvo.ng.ru/concepts/2004-10-08/4_terrorism.html (26 Şubat 2018)

⁷³ Nilgün Gerçeker, "Küresel Felaket: Nükleer Terörizm, Uluslararası Hukuk Çerçevesine İlişkin Bir Değerlendirme", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2013, c. 12, Sy. 1, s. 92.

bozulması, toplum düzeninin bozulması her ikisinin de amaçlarına ulaşması için işlerini kolaylaştırmaktadır. Terörizm günümüzde büyük mali kaynaklar, uluslararası bağlantılar gerektiren ticari bir faaliyet koluna da dönüşmüştür. Bu dönüşüm neticesinde narko terörizm dediğimiz terör türü de ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Narko-terörizm ile terör örgütleri hem kendilerine mali kaynak sağlamakta hem de zaten tahrip etmek istedikleri, zarar vermek istedikleri insanları uyuşturucu bağımlısı yapıp, onlara ve dolayısıyla devletlere zarar vermektedirler.

Siber Terörizm: Bilgisayar ve bilgisayar sistemleri, başta olmak üzere bu tür teknolojileri kullanarak kötü niyetli olarak belli hedeflere ulaşmaya çalışmak siber saldırı olarak nitelendirilebilir. Siber terörizm terör örgütlerinin hedeflerine ulaşabilmek için bizzat kendilerinin hedef aldıkları ülkelere ve kurumlarına karşı siber saldırı yapması, çok önemli işler dahil olmak üzere her şeyin internet ortamında yapıldığı günümüzde insanları bu saldırılar ile zor durumda bırakmak, yıldırım, baskı altında tutmaya çalışmak ve panik havası yaratmak olarak tabir edilebilir. Siber Terörizmin hedefinin devlet olması ve mağdur olanların da siyasi bir takım sebeplerden dolayı mağdur olması, siber terörizmi diğer internet aracılığıyla işlenen suçlardan ayıran temel farklardandır.⁷⁵

Siber Terörizm de diğer terör türlerinde olduğu gibi direk insan öldürme şeklinde bir zarar verme yoktur. Çok az bir maliyet ve riskle çok büyük zararlar verilebilmekte ve panik havası yaratılabilmektedir. Siber saldırının kısmen soyut olması, yapılması için belli bir mekan şartının bulunmaması ve kim tarafından yapıldığının tespit edilebilmesinin de oldukça zor olması terörist örgütlerin bu terörizm türünü kullanmasının başlıca sebepleri olarak gösterilebilir.

⁷⁴ Tuncer Günay, Siyasi, Adli, Kriminal ve Psikolojik Yönleriyle; Türkiye'de Terör ve Terörizm, s. 23.

⁷⁵ Ünal G. Akman, “Teknoloji Savaşları: Siber Terör Nedir?”, Stratejik Ortak İnternet Sitesi, 19 Mayıs 2017, <https://www.stratejikortak.com/2017/05/siber-teror.html>, (27 Şubat 2018).

Yapılan bir saldırının siber terörist saldırı olarak nitelendirilebilmesi için devlete bireylere ya da mallarına karşı bir şiddet içermesi, korku yaratacak kadar hasara yol açmış olması gerekir. Kritik öneme sahip altyapı odaklarına yapılan saldırılar bu kapsamda değerlendirilebilir. Önemli olmayan servislere yapılan ancak rahatsızlık olarak nitelendirilebilen saldırıları bu kapsamda değerlendirmemek gerekir. Siber terör denilince aklımıza sadece internet sitesi çökertme veya internet sistemlerine zarar verme gelmemelidir. Siber saldırılar ile baraj kapakları açılabilen, ordu ve istihbaratın haberleşme ağlarına sızılarak güçleri zayıflatılabilmekte, trafik ışıkları yönlendirilebilmekte veya bozulabilmekte, GSM operatörlerine sızılarak haberleşme kesilebilmekte, elektrik ve doğalgaz gibi zaruri ihtiyaçlara bile müdahale edilebilmekte, ulaştırma ve su sistemlerini karıştırılabilmekte, bankacılık ve finans sektörünü çökertilebilmekte ve devlet kurumlarının siteleri ele geçirilebilmektedir.⁷⁶

Siber terörizmi kullanan teröristlerin başlıca hedefleri; Haber ve ulaşım ağlarına sızma, hava, demir ve kara yolu sistemlerine müdahale ederek senkronizasyon sorunlarına sebep olma, bankacılık ve finansal sistem ve ağlara müdahale ederek devleti şirketleri ve vatandaşları mağdur etme, elektrik dağıtım sistem merkezlerine işleyemez hale getirecek saldırıda bulunma, nükleer tesislerin, doğalgaz ve petrol dolaşım hatlarına yönelik saldırılar yapma, kişilerin özel bilgi ve kayıtlarının bulunduğu, sağlık ve benzeri kurumların ağlarına müdahale etme, kayıtları ele geçirme, sistemi işleyemez hale getirme, vatandaşın hizmet almasını durdurma, baraj kapaklarına müdahale etme, basında kendine yer bulma, gündem olma, halkın güvenliğini yok etme isteği olarak sıralanabilir.⁷⁷ Ülkemizde çok ciddi siber terörizm saldırısı

⁷⁶ Ünal G. Akman, "Teknoloji Savaşları: Siber Terör Nedir?"

⁷⁷ Ünal G. Akman, "Teknoloji Savaşları: Siber Terör Nedir?"

yaşanmamış olmakla birlikte zaman zaman resmi kurum site ve ağlarına yönelik saldırılar olmuştur. Nedeni tam olarak belirlenememiş olsa bile 31 Mart 2015 tarihinde Türkiye genelinde yaşanan elektrik kesintisi siber saldırı olarak nitelendirilebilecek bir saldırdır.

Köktenci/ Fundamentalist Terörizm: 1970'li yıllara kadar seküler amaçlarla hareket eden terör örgütleri, özellikle son otuz yılda etnik ve dini anlaşmazlıkların da sürekli gündemde olmasıyla dini de amaçlarına ulaşabilmek için yoğun şekilde kullanmaya başlamışlardır. Özellikle Müslüman coğrafyalarda etkin olan terör örgütlerinin, dini hassasiyeti olan ancak kandırılmaya müsait Müslümanları kullanması neticesinde bugün dünyada Köktenci/ Fundamentalist terörizm genelde İslam dini ile anılmaktadır.

Aslında köktenci ya da radikal dinci terör örgütleri dini amaçlarla terör eylemi yapmamaktadırlar. Çünkü dünya üzerindeki hiçbir din, şiddeti tasvip etmez, hele ki toplu şekilde ve masumların da ayırt edilmeden katledilmesine asla müsaade etmez. Mesela Müslümanların Kutsal Kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'de "*Dinde zorlama yoktur*", (Bakara 2/8) "*Artık sen, öğüt verip hatırlat. Sen yalnızca bir öğüt verici ve bir hatırlatıcısın, Onlara zor ve baskı kullanacak değilsin*"(Ğaşıye 88/21) gibi bir çok ayette şiddet kullanmak bir yana insanlara baskı yapılması, insanların zorlanması bile yasaklanmıştır.

Terör örgütleri kendileri için en önemli kaynak olan insan kaynaklarını elde etmek için, dini hassasiyeti olan ancak eğitimsiz ve bilinçsiz insanların o hassasiyetlerini arttırarak ve onları bağımlaştırdıktan sonra da kendi amaçları uğruna kullanabilmek için kendi saflarına katar. Daha sonra insanları en çok motive eden kavramlar manevi kavramlar olduğu için, kendi inançları uğruna yapıyormuş gibi terör eylemleri yaptırır. Radikalizm de denilen köktencilik, sadece dinde değil, bilimde, siyasette ya da herhangi bir başka alanda kökten yenilikler yapma tutumudur. Mevcut toplumsal ve ekonomik düzenden veya statükodan hoşnut olmayan ve bunu

mümkün olan en kısa zamanda, sert yöntemlerle değiştirilmesini savunma anlamlarına da gelmektedir.⁷⁸

Etnik Terörizm: Belli bir etnik kimliğe sahip veya o etnik kimliğe karşı aidiyet hissedilen grupların yaşadıkları ülke içerisinde siyasi olarak tek unsur olmadıkları durumlarda, yaşadıkları ülkeden toprak talep etmeleri ve devlet kurarak ayrılmak istemeleri ile giriştikleri terörist faaliyetler etnik terörizm olarak nitelendirilmektedir.⁷⁹ Temel alınan öge etnik aidiyettir. Azınlık olma duygusuyla kendilerini halkın geri kalanından ötekileştirerek, etnik bir şemsiye altında toplanarak yaşama nedenlerini etnik bir ayrılma üzerine hedefleyen bu gruplar, hedeflerine ulaşabilmek için şiddete başvururlar.⁸⁰

Etnik temelli terör hareketlerini ve terör eylemlerini kontrol altına alabilmek ve toplumsal barışı sağlamak için kullanılacak yöntemler zamana ve mekâna göre değişiklik göstermektedir. Çünkü etnik temelli terör örgütleri zamanla değişik aşamalara gelmekte ve taleplerinde de değişiklik meydana gelmektedir. Bu değişiklikler coğrafi, ekonomik, güvenlik ve uluslararası koşulların etkisiyle meydana gelmektedir.⁸¹ Bu gibi gruplar üzerinde yaşadıkları toprakların içinde bulunduğu devletten ayrılma isteklerini, Wilson İlkelerindeki "her millet kendi kaderini tayin hakkına (self determination) sahiptir" öğretisine dayandırmaktadırlar.⁸² İran, Irak ve Türkiye'de özerklik veya tam bağımsızlık talebinde bulunan Kürtçü ayrılıkçı gruplar etnik

⁷⁸ Mevlüt Eren, *Terörün Temelleri ve İslamın Teröre Bakışı*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2001, s. 14.

⁷⁹ Hüseyin Salur, *Küresel Çağda Din ve Terör*, Çizgi Kitabevi, Konya 2009, s. 94-95.

⁸⁰ Mehmet Ekizer, *Terör Örgütlerinin Propoganda ve Yandaş Kazanma Faaliyetlerinde Sosyal Medyanın Rolü*, s. 38

⁸¹ Emin Gürses, *Uluslararası Sistemin Kıskaçında Etnik Terör*, Profil Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 116.

⁸² Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*.

terörizme örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu gruplara bakıldığında içinden çıktıkları etnik grupların tamamını temsil ettikleri söylemek oldukça zordur.⁸³

Dini Tabanlı Terörizm: Dini tabanlı terörizm, Köktenci/Fundamentalist terörizm ile benzer özellikler gösterir. İkisinde de bağlı oldukları ruhani otoriteler yaptıkları eylemleri meşrulaştırmaktadır. Dini hedeflerine ulaşabilmek için terörist faaliyette bulunan bu gruptakiler ayrıştırmayı ve ötekileştirmeyi dini inanç üzerinden yapmaktadırlar. Dini tabanlı yönetim sisteminin olduğu, aynı dini tabandakilerden oluşan bir devlet veya yönetim kurma gayretinde olduklarını iddia ederler.

Dini tabanlı terörist faaliyette bulunan gruplar gerçekleştirdikleri eylemleri din adına gerçekleştirdiklerini düşündüklerinden dolayı bundan manevi bir haz da almaktadırlar. Yaptıkları terörist eylemleri Tanrı adına yaptıklarını düşünmeleri ve bu eylemlerden dolayı kendilerine cennetin kapılarının açılacağını düşünmeleri neticesinde, yaptıkları eylemler akla hayale sığmayacak derecelere ulaşabilmektedir.⁸⁴ Bundan dolayı mücadele edilmesi en zor ve en tehlikeli terör örgütü türü olduğu söylenebilir. Din ve uluslararası ilişkiler uzmanı olan John Esposito dini tabanlı terörizmi kutsal olmayan savaş olarak tanımlar.⁸⁵ El-Kaide gibi aşırı dinci örgütler, hedefledikleri dini yönetim biçimini tesis etmek için insan öldürmek dahil her eylemi ve her türlü şiddet uygulanmasını caiz olduğuna kendilerini inandırmışlardır. Kendileri ile aynı dinden olsa bile aynı düşünce ve fikirde olmayan dindaşlarını da düşman olarak görürler ve onlara yönelik eylemleri de meşru görürler. Nitekim İslamcı olduğunu iddia eden el-Kaide terör

⁸³ Vamık Volkan, *Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, Çev. Özgür Karaçam, Okyanus Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1999, s. 183.

⁸⁴ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 226.

⁸⁵ John L. Esposito, *Kutsal Olmayan Savaş: İslamcı Terör*, Çev: Nuray Yılmaz, Ertan Yılmaz, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2002, s. 15.

örgütü Müslüman olmayan ülkelerden muhtemelen daha fazla Müslüman ülkelerde terör eylemi gerçekleştirmekte ve kendince bunu caiz olarak görmektedir.⁸⁶

İdeolojik Terörizm: Bir düşünce akımı ve ideoloji çerçevesinde örgütlenmiş olan insanların, şiddeti araç olarak kullanıp siyasal iktidara ve rejime karşı eylemler gerçekleştirmesidir. Aşağıdan terör de denilen ideolojik terör Soğuk Savaş döneminde daha çok etkiliydi. Siyasal bir nitelik taşıması, devrimci ve bölücü faaliyetlerinin olması ve var olan sistemi değiştirmeye çalışması ideolojik terörün belirgin özelliklerindedir.⁸⁷ Bazı araştırmacılar ise ideolojik terörü, siyasi görüşlerin sağ ve sol görüş olmak üzere kutuplara göre şekillendiği, hedefleri doğrultusunda siyasi ve felsefi sistemleri gerçekleştirmeye çalışan ve bunun için de şiddet eylemlerine başvuran örgütlerin faaliyetleri şeklinde tanımlarlar.⁸⁸

V.TERÖRİZMİN UNSURLARI

Terörizmin unsurları bir bakıma terörizmin özelliklerine de benzer ancak unsur ile özellik arasında farklılık vardır. Unsur terörizmle ilgili ulusal ve ulusal yasal düzenlemelerde yer alır ve bir eylemin terör suçu olabilmesi ve failin de terör suçlusu olarak cezalandırılabilmesi için bu unsurları ihtiva etmesi gerekmektedir.⁸⁹ Terörizmin unsurları literatürde yer alan unsurlar ve resmî kurumlara göre unsurlar olmak üzere iki farklı başlık altında incelenecektir.

⁸⁶ Vecdi Tamer, *İllegal Paralel Güç, Terör*, Erciyaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, s. 88.

⁸⁷ Ahmet Çeşme, *Psikolojik Harekât ve PKK*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 35.

⁸⁸ Mehmet Ekizer, *Terör Örgütlerinin Propoganda ve Yandaş Kazanma Faaliyetlerinde Sosyal Medyanın Rolü*, s. 39.

⁸⁹ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 205.

Literatüre göre terörizmin unsurları, şiddet eyleminin terörden terörizme dönüşebilmesi için bilerek, isteyerek, sonuçlarını öngörerek, planlı ve hedefe uygun silahla gerçekleştirilmesi gerekir, yani irade unsurunun bulunması gerekir.⁹⁰ Şiddet eyleminin terörizm olarak nitelendirilebilmesi için bir ideolojiye sahip olması gerekir,⁹¹ her ne kadar zamanla ideolojilerinden sapmalar olsa da örgüt bir ideoloji doğrultusunda hareket eder ve eylemlerde bulunur, buna literatürde “ideoloji unsuru” denilmektedir. Yine eylemin terörizm olarak isimlendirilebilmesi için belli bir ideolojik düşünce etrafında birleşmiş, aynı siyasal hedeflere yönelik eylemlerde bulunan, bir örgütün bulunması gerekir⁹² bu da literatürde “örgüt unsuru “ olarak bilinmektedir.

Terörizmin en önemli ve en belirgin unsuru “şiddet unsurudur”. Terör örgütleri hedeflerine ulaşabilmek adına şiddeti önemli bir araç olarak kullanırlar.⁹³ Amaçlanmış olan şiddet terör eyleminin hem mantık olarak hem kronolojik olarak ön koşuludur. Terör şiddetin varlığı ya da var olma ihtimaline bağlıdır. Terörün içinde bulunan şiddet ve dehşet unsurları, teröristlerin başarısının vazgeçilmez şartıdır.⁹⁴

Terörizm, anarşizm ve vandalizm arasındaki en önemli fark “amaç unsurudur”. Belli bir amaç olmaksızın gerçekleştirilen şiddet gösterileri ister gruplar, isterse de rastgele bir araya gelen insanlarca gerçekleştirilsin buna terörizm denilemez.⁹⁵ Çünkü bu tip eylemlerde sürekli-

⁹⁰ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 206.

⁹¹ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 206.

⁹² Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 207.

⁹³ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 210.

⁹⁴ Doğu Ergil, *Türkiye’de Terör ve Şiddet*, Turhan Kitabevi, Ankara 1980, s. 2-3.

⁹⁵ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 210.

lik sağlanması oldukça zordur, spontanelik ön planda olur. Belli bir amaç olmadığı için, disiplin, hiyerarşi ve eğitimde olmaz. Bu tip eylemler anarşizm veya vandalizm olarak adlandırılabilir.

Resmi kurumlara göre terörizmin unsurlarına bakıldığında Emniyet Genel Müdürlüğü'ne göre terörün unsurları, “*eylemlilik, propaganda faaliyeti, organize suç örgütleri ile bağlantı ve dış desteğin varlığı*” olarak belirlenmiştir.

Terör örgütleri eylem yapmadan duramazlar, eylemsizlik başladığı zaman amaçlarından sapmaya başlarlar. Terör örgütleri her ne kadar taraftarları dışında pek ilgilenenleri olmasa da görsel ve sözlü yollarla sürekli bir propaganda yaparlar. Terör örgütleri kara para aklama, uyuşturucu ve benzeri kirli işler yapan organize suç örgütleri ile karşılıklı menfaat gözeterek işbirliği yaparlar. Terör örgütlerinin en önemli unsuru dış destektir. Küçük veya büyük olsun terör örgütlerinin çoğunun arkasında açıktan veya gizli şekilde, kanuni veya gayri kanuni, ahlakî veya gayri ahlakî şekilde destek veren ülkeler veya uluslararası kuruluşlar vardır. Terörizm için gerekli olan şartlar her ne kadar önemli olsa da, dışarıdan bir desteği bulunmayan örgütler istedikleri gibi seslerini duyuramaz ve zamanla yok olurlar.⁹⁶

VI. TERÖRİZMİN SAFHALARI VE TAKTİKLERİ

Terörizm kendisi için belirlediği hedeflerine ulaşabilmek için izlediği stratejiyi genelinde; hazırlık aşaması, örgütlenme aşaması, eylem aşaması ve iç savaş aşaması olmak üzere

⁹⁶ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 212.

dört safhada gerçekleştirir.⁹⁷ İdeolojileri farklı farklı da olsa hemen hemen bütün örgütler nihai hedeflerine ulaşabilmek için bu aşamalardan geçmektedir.

Hazırlık Safhası: Terörizm için ilk aşama olan bu aşama, terörün planlanması ile başlar. Söz konusu aşamada ilk etapta nihai bir hedef belirlenir. Bu hedef çoğunlukla üyelere tamamen farklı bir şekilde veya biraz değiştirilerek açıklanır. Buradaki amaç üyeleri daha çok motive etmek ve daha az sorgulamalarını sağlamaktır. Hedef belirlendikten sonra belirlenen hedefe ulaşabilmek için kullanılacak yollar ve yöntemler belirlenir ve üyelere benimsetilir. Nihai hedefe ulaşmanın önemi ve ulaşılabileceğine olan inanç konusunda üyeler motive edilir. Bu safhada, adım adım çökertilmesi hedeflenen toplum her yönüyle incelenir ve analiz edilir. Toplumun hassas sinir uçları daha hassas hale getirilir. En önemli kaynak olan insan kazanmak için, örgüt ideolojisi çerçevesinde sempatanlar oluşturulur. Halk nezdinde bir taban oluşturulmaya çalışılır.⁹⁸ Örgüt için insandan sonraki en önemli kaynak olan mali kaynak için de destekler aranır. Bulunan desteklerin artması ve devamlı olması için gerekli önlemler alınır.

Hazırlık safhasının planlama kısmı tamamlandıktan sonraki en önemli kısmı başlangıç kısmıdır. Örgütler ilk başta faaliyetlerine başlarken eylemden ziyade bu safhada propaganda yaparlar. Hedeflerine aldıkları kişi ve ülkeleri itibarsızlaştırmak için düşük dozajlı eleştiriler ile zihinleri bulandırmaya başlarlar. Zamanla bu kişi, kurum veya devletlere karşı halkta bir tepki

⁹⁷ Osman Metin Öztürk, “Avrupa ve Ortadoğu Ülkelerinin Terör Karşısındaki Konumları”, *Terörizm İncelemeleri*, Der. Ümit Özdağ ve O. Metin Öztürk, ASAM Yayınları, Ankara 2000, s. 378.

⁹⁸ Hüseyin Çetin, *Terör ve Terörle Mücadele Politikaları Bağlamında Türkiye-PKK Örneği; 2003-2008 Dönemi*, Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2009, s. 24.

hatta nefret oluşmasına zemin hazırlarlar. Bu aşamada sergilenen faaliyetler genelde yasal olarak problem teşkil etmeyen daha çok soyut faaliyetler olduğu için örgütün illegal olarak tanımlanmasının zor olduğu bir aşamadır.⁹⁹

Örgütlenme Safhası: Hazırlık aşamasında konulan hedef, belirlenen yöntem ve kazanılan sempatizanlarla bir araya gelme, toplantılar yapmak örgütlenme safhasını oluşturur. Zihinleri bulandırılan, kendi ideolojilerine karşı sempati beslemeye başlayan insanlarla bir araya gelerek, eleştirilen kişi veya devletlere karşı bir şeyler yapmak gerektiği konuşulur. Sempatizanlar, herkesin mutlaka yapabileceği bir şeyler olduğuna ve nihai olarak başarının kaçınılmaz olduğuna inandırılır. İkna edilen ve sivrilmiş olan sempatizanlar ile örgüt kurulmaya başlanır. Sempatizanlar arasındaki bağların kuvvetli olması için sürekli propagandalar yapılır. Belli eğitimler verilmeye başlanır ve eğitimler neticesinde örgütün direktifleri doğrultusunda kendisine verilen her emiri sorgusuz bir şekilde uygulayacak militanlar yetiştirilir. Benzer ideolojilere sahip örgütler ile temasa geçilir. Toplumda olumlu imajı olan kurumlara sızmaların¹⁰⁰ da olduğu bu safhada eylem yapmak için gerekli olan tüm araç gereçler ve motivasyon sağlanmış olur.

Örgütlenirken kendilerini davalarında çok iyi yetiştirmiş ve aynı zamanda karizmatik kişiliğe sahip lider kadrolarının bulunduğu bir merkezi yapı vardır ve bu merkez örgütün komuta merkezi niteliğindedir. Merkezi yapının dışında örgütün temel yapısı niteliğinde olan, örgütlerin en büyük propagandası olan silahlı eylemleri gerçekleştirmek üzere silahlı birimleri

⁹⁹ Uğur Tayfun Güngör, *Türkiye'de Gençlerin Terör Örgütlerine Katılma Nedenleri ve Sonuçları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 15.

¹⁰⁰ Hüseyin Çetin, *Terör ve Terörle Mücadele Politikaları Bağlamında Türkiye-PKK Örneği*, s. 25.

vardır. Merkezi yapı ve silahlı birimler dışında üçüncü birim olarak sayılabilecek bir de propaganda birimi vardır. Propaganda birimi de örgütün ideolojisini yaymak, geniş kitlelere sesini duyurmak ve taraftar toplamakla görevlidir. Taraftar toplamak için mevcut düzeni kötülerler ve yeni bir düzenin gerektiğine inandırmaya çalışırlar.¹⁰¹

Eylem Safhası: Örgütlenmesini tamamlamış olan bir terör örgütü, artık eylem yapabilecek aşamaya gelmiş demektir. Terör örgütleri hazır hale getirdikleri elemanları ile artık hedeflerine biraz daha ulaşmak için eylem planlarlar. Eylem terör örgütünün artık kamuoyunda da bilindiği ve ses getirdiği aşamasıdır. Bu yüzden eylem aşaması örgütler için en iyi propaganda aracıdır.

Örgütler şehir ve kırsalda silahlı eylemlerde bulunarak, toplum üzerinde bir korku ve panik oluşturma, devlete karşı güvenini sarsma ve insanları korku ile sindirmek isterler. Devleti halkını korumaktan aciz durum da gösterip insanları devlet otoritesine karşı başkaldırmaya teşvik ederler. Devleti eylemleri bastırmak için vatandaşına zor ve şiddet kullanmak zorunda bırakırlar ve her türlü hedeflerine ulaşmak için atıkları somut adımlar eylem safhasındadır. Aslında terörizmin ilk aşaması olan hazırlık safhası ve örgütlenme eylemlere hazırlık, son safhası olan iç savaş safhası da eylem safhasının bir sonucudur yani terörün en belirgin olarak hissedildiği safhadır.

İç Savaş Safhası: Bu safhasında artık yönetimi ele geçirmek üzere tüm şartlar sağlanmıştır. Bu safhaya kadar ki safhalarda terör örgütleri stratejik savunma mekanizması ile hareket ederler, bu safhada ise artık stratejik saldırıya geçilmiş olur.¹⁰² Bu saldırıların amacı idareyi ele

¹⁰¹ Uğur Tayfun Güngör, Türkiye'de Gençlerin Terör Örgütlerine Katılma Nedenleri ve Sonuçları, s. 17.

¹⁰² Ümit Özdağ, *Terörle Verilen Mücadelede Varılan Nokta, Doğu Anadolu Güvenlik ve Huzur Sempozyumu*, Der. İhsan Acargöz-Memduh Yağmur, Çağlayan Yayınları, İzmir 1999, s. 251.

geçirmektir. Çeşitli yerleşim birimleri elde edilerek buralarda idari birimler kurulur. Güvenlik güçleri ile silahlı çatışmalara girilir. Kurtarılmış bölgeler oluşturulur.¹⁰³ Söz konusu olan safhada başarılı olunabilmesi için genellikle dış güçlerin desteği alınır. Dış güçlerin de menfaatleri doğrultusunda ve onlardan alınan destek ve yardımlarla nihai hedefe ulaşılır.

Nihai amacı genellikle ülke bütünlüğünü bozmak ve siyasi sistemi yıkmak ve anayasal düzeni değiştirmek olan terör, bu amaçlarına ulaşabilmek için bazı taktikler kullanır. Bu taktiklerin birincisi mevcut sistemin halkın emniyet ve düzenini sağlayamadığını göstermek için sözlü propaganda ve eylemler yaparak halk arasında korku psikolojisinin yaymak ve panik havası yaratmaktır. İlk başlarda sözlü olarak başlayan propaganda zamanla eylemlerle devam etmekte korkudan ve panikten kurtulmak için kendi başlarına önlem alamayan halkı, yaptıkları propaganda ve eylemler ile kendi taraflarına çekerler.¹⁰⁴

Bir başka taktik olarak halkın emniyet ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olan hükümet üyelerine karşı saldırılar yaparak, kendi güvenliklerini dahi korumaktan aciz durumda gösterip, halk nezdinde itibar kaybına sebep olurlar. Bir yandan kendileri korku ve panik içerisinde olan halk, yöneticilerin de aciz durumda gösterilmesi sonucu yönetimde zafiyet olduğuna kanaat getirip, düzenin değişmesi gerektiğini düşünmeye başlarlar bu da terör örgütlerinin zaten istediği ve planları dahilinde olan bir gelişme olur.

Halkın devlete olan inancının zayıflaması ve halkın devlete karşı kısıktırılması sonucu halk içerisinde terör örgütlerinin yönlendirmesi ile başlayan eylemler ve isyan hareketleri de

¹⁰³ Hüseyin Çetin, Terör ve Terörle Mücadele Politikaları Bağlamında Türkiye-PKK Örneği, s. 25.

¹⁰⁴ Hayati Hazır, Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara 2001, s. 62.

terör örgütlerinin taktiklerindedir. Halkı devlete karşı isyan ettirerek devletin halkına karşı zor kullanmak durumunda kalmasını sağlarlar.¹⁰⁵ Zaten yöneticilere karşı olan hoşnutsuzluk, yönetimin eylemleri bastırmak için zor kullanmak durumunda kalması ile iyice artar ve nefrete dönüşür. Yönetici kesim ile halk arasında kopuş hızlandıkça ve halkın devlete karşı nefreti arttıkça terör örgütleri amaçlarına daha da yaklaşmış olurlar.

Teröristler bu taktiklerle genel amaçlarına hizmet ederlerken bir yandan da kendi reklamlarını yapmaya devam ederler. Baskıya maruz kalan halkın ve belli devletlerin dikkatlerini kendi üzerlerine çekmek için taktikler geliştirirler. Bu yüzden hedef devlet dışında da eylemlerde bulunurlar, bazı eylemleri kendi amaçları dışında sadece tanınmak için de yaparlar. Kendilerine benzer örgütler ile iletişime geçip gerekli durumlarda koalisyona girerler.¹⁰⁶ Bütün bu taktiklerin yanı sıra asıl amacına ulaşması için uyguladıkları taktiklerin başarılı olabilmesi için örgüt içerisinde de bir strateji izlerler. Kendi elemanlarının örgüte itaat etmesi için öldürme dahil her türlü baskı ve işkenceyi taktik olarak kullanırlar.¹⁰⁷ Terör örgütlerinin içerisindeki sadakat kültürü esasen dava şuurunun yanı sıra aynı zamanda korkuya da dayalı bir sadakattir.

VII. TERÖRİZMİN SEBEPLERİ

Terörizmi ortaya çıkaran sebepleri ve terörizmin sebeplerini bulup ortaya çıkarmak terör ve terörizmin tanımını yapmak kadar zor ve karmaşıktır. Terörizmin sebepleri de terörizm tanımı gibi çok çeşitlidir. Aynı olaylar farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Devletlerin birbirleri ile olan olumsuz ilişkileri de teröre zemin hazırlayabilmektedir. Terör uzmanı olan Yonah Alexander, terörün ortaya çıkmasında ve yayılmasında etkili olan birçok faktörü

¹⁰⁵ Hayati Hazır, Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm, s. 63.

¹⁰⁶ Hayati Hazır, Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm, s. 65.

¹⁰⁷ Hayati Hazır, Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm, s. 65.

sıralarken bazı devletlerin birbirleri üzerindeki emelleri yüzünden terörü desteklemesinden de bahsetmektedir. Bu durumda Terörün ve sebeplerinin devletler nezdinde farklı olmasının da nerden kaynakladığı kısmen anlaşılabilir.

Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan; “Terörizmin Temel Nedenleri ve Uluslar arası Terörizm” isimli bir araştırmada, terörizmin nedenlerine ilişkin olarak şu hususlara değinilmiştir; “*Sefalet, hüsrân, dert, keder ve umutsuzluk terörizme götürür, teröristler uluslararası ve ulusal, siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerden etkilenirler, kişisel nedenleri de bulunabilir. Ancak teröristleri somut eylemlere yönelten somut nedenleri bilimsel doğrulukta saptamak mümkün değildir*”.¹⁰⁸

Terörizmin sebeplerine dair iki görüş vardır, bu görüşlerden birincisine göre teröristlerin kendi özel dünyalarındaki sorunlardan dolayı bu yola başvurduklarıdır. Bu sava göre teröristlerin iddia ettikleri sorunlar gerçekte olmasa bile onlar hasta ruhlu olduklarından dolayı yine de terörist olacaklardır. İkinci görüşe göre ise insanların yaşadıkları sorunlar nedeniyle teröre yöneldikleri ve terörist olduklarıdır. Bu görüşü savunanlar teröristler üzerine araştırma yapmanın yanı sıra, teröristlerin yaşadığı siyasal, sosyal ve ekonomik koşulları da incelemek gerektiğini söylerler.¹⁰⁹

Terörizmin gerçek nedenleri bulunmaya çalışılırken, sebep-sonuç ilişkilerine bakılmalı, terörizmin ortaya çıkmasının nedenleri ve bu nedenlerin ortaya çıkardığı sonuçlar derinlemesine incelenmelidir. Benzer sebeplerin her yerde teröre sebep olmadığı, her sebebin aynı sonuçları doğurmadığı gözden kaçırılmamalıdır. Terörizmin sebebi olarak gösterilen sorunların

¹⁰⁸ BM Genel Kurulunun 6.Komitesinin 27 Eylül 1972 tarihinde 1314 sayılı toplantısında aldığı karar gereğince hazırlanan rapor. Ch BASSIOUNI, “International Terrorism and Political Crimes” (1975, Springfield) s. 10.

¹⁰⁹ İhsan Bal, Terör, Terörizm ve Tarihsel Süreç, s. 14.

terörü tek başına ortaya çıkaracak kadar büyük sorunlar olmadığı da görülmektedir. Bu nedenle terörün sebeplerinden çok onu ortaya çıkaran ve tetikleyen şartları incelemek gerekir.¹¹⁰ Çalışmamızda terörizmin ön plana çıkan bazı sebeplerine yer verilecektir.

Siyasal Sebepler: Siyasal amaçla bireysel ve toplumsal şiddete başvurulması, kendilerini dünyayı düzeltmekle görevli sananların en sık başvurduğu yöntemdir.¹¹¹ Terör eylemleri çoğu kez siyasi gücü elinde bulunduran hükümetlere, iktidarlara ve üyelerine karşı yapılmaktadır. Terör eylemi gerçekleştiren kişi veya gruplar kendilerine karşı kayıtsız olduğunu iddia ettikleri yönetimleri, kendilerini ve halkı korumaktan aciz durumda göstermek isterler. Bu nedenle teröristler, şiddet ve yıpratma yoluyla sakin kitleleri, asimetrik bir durum sergileyerek sindirme hareketinde bulunmaktadır.¹¹² Terör örgütleri eylemlerinde ülke yönetiminin çoğulcu bir politika izlediğini ve ülke içinde yaşayan azınlık grupların haklarının korunmadığını iddia ederler. Terör örgütleri azınlık haklarını kendilerinin koruduğunu iddia ederler.¹¹³

Türkiye’de hüküm süren terörizm genelde ideolojik sebeplere ve aşırı farklı fikri akımları üzerinden değerlendirilse de aslında terörün sebeplerine inildiğinde ideolojinin yanı sıra siyasi, sosyal ve psikolojik sebepler daha ağır basmaktadır. Terör uzun seneler boyunca yapılan hatalı uygulamalar sonucu da meydana gelebilmektedir.¹¹⁴

¹¹⁰ Ali Murat Yel, “Terörizmin Temel Sebepleri”, *Köprü Dergisi*, Bahar 2006, Sy. 94, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=764> (01.03.2018),

¹¹¹ Emre Kongar, *Küresel Terör ve Türkiye; Küreselleşme*, s. 79.

¹¹² Muhittin Tataroğlu, “Terörün Siyasal Bütünleşmeye Etkisi”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Sy. 7, Muğla 2002, s. 6.

¹¹³ Muhittin Tataroğlu, *a.g.m.*, s. 6.

¹¹⁴ Nevzat Yalçıntaş, Mahir Kaynak, Ahmet Almaz, *Uluslararası Eksende Terör ve Türkiye, Terör Nasıl Bitirilir*, s. 30-31.

Siyasal terörizm en çok demokrasileri hedef almaktadır. Bunun sebebi ise demokratik rejimler üzerinde bir takım siyasi beklentilerinin bulunmasıdır. Terör örgütlerinin çoğu hedeflerine ulaşabilmenin önündeki en büyük engeli demokratik değerlere karşı halkın verdiği destek olarak görürler. Bu nedenle öncelikli hedef olarak halkın demokratik değerlere olan inançlarını sarsmak isterler.¹¹⁵ Siyasal sebeplerle ortaya çıkmış terörün etkilerini azaltmak veya sorunu azaltmak için ortaya konulan çözüm önerileri de her zaman iyi niyetli olmamaktadır. Arabulucu adı altında araya giren bazı uluslararası kuruluşlar veya yabancı devletlerin sunduğu çözüm önerileri çoğu zaman örgütlerin taleplerinin yerine getirilmesi şeklinde olmaktadır.¹¹⁶

Sosyal Sebepler: Terör esas itibarıyla sosyal bir olaydır,¹¹⁷ sosyal değerlerdeki hızlı değişimler, insanların değerlerinden sapmasına ve uyuşmazlığa yol açabilmektedir. Bu değişimler esnasında yaşanan problemler ve kaos her zaman bir terörün meydana gelmesine sebep olmasa bile var olan terörü besler ve terör örgütleri için kullanılacak önemli bir malzeme durumuna gelir. Son 50-60 yılda ülkemizde yaşanan ekonomik çalkantılar, sosyal değişimler, siyasi problemler ve bunların sebep olduğu nüfus patlaması, gecekondulaşma, geçim zorlukları ve benzeri sosyal problemler büyük bir ölçüde terör örgütlerinin yürüttükleri propagandalarına konu olmuştur.¹¹⁸

Terör veya benzeri isyan, başkaldırı ve benzeri hareketlerde, gittikçe azalan hatta çoğu kez yok olan aile, akrabalık, millet, devlet gibi insanın kendini bağlı hissedeceği kavramların

¹¹⁵ Hayati Hazır, *Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara 2001, s. 57.

¹¹⁶ Nazım BUDAK, *Varlığımızı Hedef Alan Tehdit*, Boğaziçi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1994, s. 224.

¹¹⁷ Gökay Havabulut, "Türkiye'de Terörün Kaynakları ve Sebepleri", <http://www.kenandabirkuyu.org/turkiyede-terorun-kaynaklari-ve-sebepleri> (22 Şubat 2018),

¹¹⁸ Gökay Havabulut, "Türkiye'de Terörün Kaynakları ve Sebepleri", <http://www.kenandabirkuyu.org/turkiyede-terorun-kaynaklari-ve-sebepleri> (22 Şubat 2018),

etkisi, din, insani değerler, ahlaki ve vicdan gibi manevi yapıtaşlarının oluşturduğu toplumsal değerlere bağlılığın dezenformasyonu ve hızlı bir şekilde azalması, idealist değerlerin yerini çıkarıcı ve materyalist anlayışın alması ve insanların ihtiyaç ve ihtiraslarının sürekli olarak artması gibi sorunlar sonucu, bireyler teröre ve terörizme kolayca alet olabilmektedirler.¹¹⁹ Bunun yanı sıra bazı görüşlere göre toplumda feodal sistemin kalıntılarının halen bulunuyor olması, din, mezhep ve tarikat ayrılıklarının bulunması, eğitim düzeyinin düşük olması, toplumun dini inançlarına körü körüne bağlı olması, etnik olarak farklı grupların olması, kişisel hak ve özgürlüklerin kısıtlı olması, güvenlik güçlerinin itibarlarının zayıflaması veya kaybedilmesi, toplumun ideolojik olarak kamplaşmış olması, toplumdaki birliktelik ruhunun yitirilmiş olması gibi sosyal nedenler terörizmin alt yapısını oluşturmaktadır.¹²⁰

Ekonomik Sebepler: Ekonomik faktörler toplumun genelini ilgilendirdiği için provoke edilmeye müsait bir faktördür. Toplumun gelir seviyesinin düşük olması, gelir dağılımının adaletsiz olması, gizli ve açık işsizlik oranlarının yüksek olması, ekonomik kurumların yetersiz olması, ülkenin ekonomik olarak dışa bağımlı olması, devletin ekonomi üzerinde kontrolünün olamaması, dış borçların artması sebebiyle dış baskıların da artması gibi faktörler, teröre sebep olan ekonomik faktörler olarak gösterilebilir.¹²¹ PKK terör örgütü gibi kırsal terör örgütlerinin altında yatan en önemli sebeplerden biri ekonomik sıkıntılardır. Yatırımların yetersiz olması, alt yapı ve diğer kamu hizmetlerinin yetersiz olmasının da sebep olduğu ekonomik sıkıntılar,

¹¹⁹ Hakan ÖZDEMİR, *Terörizm ve Türkiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 18.

¹²⁰ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 142

¹²¹ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 143

terörün hedefindeki gençleri kandırabilmek için tam da aradığı zemindir.¹²² Terör örgütleri zaten ekonomik sıkıntılarla boğuşan insanların yaşadığı sıkıntıları sürekli dile getirerek yaralarını derinleştirip devlete karşı hale getirirler. Ali Murat Yel sosyo-ekonomik adaletsizliği terörizmin temel sebebi olarak göstermenin, terörizmin sebeplerini araştıranlar için kolayca kaçmak olacağını ifade eder. Yel'e göre Filistin ve Irak'ta intihar bombası eylemleri düzenleyenlerin bir kısmının fakir ailelere mensup olması böyle bir anlaşılmaya sebep olmuştur aynı zamanda fakirlik, adaletsizlik, sömürü, engellenme ve hayal kırıklarının terörün sebebi olarak gösterilmesi gerçeklerin ortaya çıkmasının önündeki büyük engellerdir.¹²³ 11 Eylül saldırılarının failer olarak gösterilen Usame Bin Ladin ve arkadaşlarının dünyanın sayılı zengin ailelerine mensup kişiler olması da bunu destekler niteliktedir.

Eğitim Kaynaklı Sebepler: Teröre sebep olan, terörü besleyen en önemli kaynaklardan biri eğitimidir. Başta ekonomik olmak üzere herhangi bir sebeple eğitim alamamış, eğitimi eksik kalmış hatta cahil kalmış bireyler kandırılmaya ve kullanılmaya en müsait bireylerdir. İyi eğitilmemiş ve topluma entegre edilememiş insanlar terör örgütlerinin ağlarına daha kolay bir şekilde takılabilmektedirler.¹²⁴ 1998 yılında Hizbullah Örgütünün Mardin Kızıltepe'deki karargahına yapılan baskında ele geçirilen yaklaşık bir milyon sayfalık, dokümanlarda yirmi bin örgüt mensubununun eğitim seviyesinin çok düşük olduğu görülmüştür.¹²⁵

¹²² Şerafettin Özışık, "Terörün Sebepleri ve Çözüm Önerileri", 12.09.2005, <http://www.mynet.com/haber/guncel/terorun-sebepleri-ve-cozum-onerileri-161103-1> (01.03.2018),

¹²³ Ali Murat Yel, "Terörizmin Temel Sebepleri", *Köprü Dergisi*, Bahar 2006, Sy. 94, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=764> (01.03.2018)

¹²⁴ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 144

¹²⁵ Ercan Çitlioğlu, *Gri Tehdit Terörizm*, Destek Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2008, s. 228-229.

Ancak eğitimden kastedilen günümüzde anlaşılan şekli ile sadece okullarda verilen eğitim değildir. Eğitim aileden başlayıp, çevrede, okulda, işyerinde devam eden bir süreçtir. Eğitimdeki sorunlar bizzat eğitim sisteminden kaynaklanabildiği gibi, ekonomik, psikolojik veya başka ailevi sebeplerden de olabilmektedir. Fakat şunu belirtmek te fayda var, terörün tek sebebi olarak eğitimsizlik gösterilemez çünkü bugün bildiğimiz bir çok terör örgütün yönetici ve lider kadrolarının ekseriyeti gözde üniversitelerden mezundur.¹²⁶

Psikolojik Sebepler: Kişisel becerileri yetersiz olan insanlar, toplumdaki rol ve konumlarını beğenmeyip, toplumca engellendiklerini, hakkettikleri sevgi ve saygı göremediklerini düşünürler. Bu insanlar zamanla asosyalleşirler ve hakkettikleri ilgi, saygı ve sevgiyi görebilmek için saldırgan tutum geliştirebilirler ve şiddete dönük davranış kalıpları sergileyebilirler. Terör örgütlerinin aradıkları insan profili de genelde düşük zeka seviyesine sahip, içine kapanık, diğer insanlarla normal ilişkide bulunamayan insanlar oldukları için bu tip insanlar kolaylıkla terör örgütlerine bulaşabilirler.¹²⁷

Ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar sebebiyle psikolojisi bozulan insanlar, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmakta ve farklı yönelişler içine girebilmektedirler. Terör örgütlerine katılmış bireyler üzerinde yapılan araştırmalarda, özellikle gelişim çağında olan gençlerin, ekonomik, ailevi veya başka sebeplerden dolayı ruhsal sağlıklarının yerinde olmadığı görülmüştür.¹²⁸

¹²⁶ Gökay Havabulut , “Türkiye’de Terörün Kaynakları ve Sebepleri”, <http://www.kenandabirkuyu.org/turkiyede-terorun-kaynaklari-ve-sebepleri> (22 Şubat 2018).

¹²⁷ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 144.

¹²⁸ Gökay Havabulut , “Türkiye’de Terörün Kaynakları ve Sebepleri”, <http://www.kenandabirkuyu.org/turkiyede-terorun-kaynaklari-ve-sebepleri> (22 Şubat 2018),

İdeolojik Sebepler: Terörizmin asıl hedefi yeni bir düzen meydana getirmektir. Bu düzen için yeni bir sistemin kurulmasına ihtiyaç vardır ve bu sistemin ise mutlaka bir ideolojisinin olması gerekir. Terörizm ideolojileri amacına ulaşmak için kullanır zira örgütler direk terör örgütü diye propaganda yapamayacakları için örgüte eleman kazandırmak ve o elemanları örgütte tutabilmek için militanlarının uğrunda ölmeyi göze alabileceği bir ideolojiyi kullanmak zorunadılar.¹²⁹ İdeoloji terör örgütlerinin ana çıkış noktasıdır. Bu yüzdendir ki her terör örgütünün bir ideolojisi vardır. Bu ideolojiler çoğunlukla din, dil veya ırk üzerinedir. Terör örgütlerinin ideolojileri çerçevesinde oluşturdukları stratejileri vardır. Çıkış noktaları olan ideolojileri üzerinden önce sempatizan kazanırlar. Zamanla sempatizanlarını örgüt mensubu ve militan haline getirmek için ideolojilerini sürekli aşlamaya çalışırlar.

Etnik Sebepler: Etnik ve mezhep farklılıklarının tahrik edilmesi sonucu toplumdan kopan ve toplumun belli bir kesimine karşı düşman haline getirilen gruplar bazı durumlarda yanlış teşhislere vardırımcı görüntüler altında teröre sürüklenmektedirler.¹³⁰ Bazı etnik grupların ezilmişlik psikolojisi, ayrımcılık, ötekileştirme, dışlaştırma gibi sebeplerden dolayı mağduriyet yaşadıkları iddiasıyla terörist eylemlere yöneldikleri bilinmektedir. Nüfus olarak çoğunlukta olamayan etnik gruplar da bu duruma daha çok rastlanmaktadır.

Hukuki Sebepler: Terörizme sebep olan hukuki nedenler olarak, hukukun geç ve ağır işlenmesi, hukukun tarafsız olmaması, yargının bağımsız olmaması, hukukun güncelliğini yitirmiş olması, hukuki yaptırımların caydırıcılıktan uzak olması gibi etkenler gösterilmektedir.¹³¹

¹²⁹Hamide Zafer, *Sosyolojik Boyutuyla Terörizm*, Beta Yayınevi, İstanbul 1999, s. 15 (eklemelerde bulun)

¹³⁰ Nevzat Yalçıntaş, Mahir Kaynak, Ahmet Almaz, *Uluslararası Eksende Terör ve Türkiye, Terör Nasıl Bitirilir*, s. 33.

¹³¹ Şükrü Baybaş, *Türkiye'deki Terör ve Terörle Mücadele Yöntemleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007, s. 8.

Gelişmekte olan ülkelerde hukuku ve adaleti temsil edenlerin istikrarsız olması ve yanlış davranmaları, siyasi karar alıcıların baskısı altında kalarak gerekli kararları almakta zorlanmaları, ülkede hukukun niteliğini kaybetmesine neden olmaktadır.¹³² Hukuki faktörler diğer tüm faktörlerin de bir sonucu olmaktadır.¹³³

Dini Sebepler: Terörizmin sebeplerinden dini sebepler hassas bir konudur. Çünkü bütün dinler kutsal kitaplarında ve öğretilerinde insanları şiddetten uzak durmaları konusunda uyarıp, sevgiyi, saygıyı ve hoşgörüyü önerirler. Ancak şu da bir gerçektir ki terörizm başta olmak üzere bir çok şiddet hareketini, kendilerini dindar olarak niteleyen insanlar gerçekleştirmektedir. Bu sebepten ötürü terörizmin dini sebeplerinden kasıt aslında dini yaşadığını iddia eden insanların, dinleri adına yaptıklarını iddia ettikleri sebepleridir. Bir çok araştırmacı ve yazar da bu nedenle dini terörden ziyade dini motifli terör örgütleri ifadesini kullanmaktadır.

İnandıkları dindeki cihad anlayışı gereği insanlara kendi dinlerini anlatmak ve kendi inandıkları değerlere inanmak üzere davet etmeye çalışan ve dini inançlarının hâkim olduğu bir yönetim biçimi veya devlet isteyen insanlar, bu amaçlarına ulaşmak için bazen aşırılığa kaçarlar. Koydukları hedefe varmak için, hedefledikleri şeyin gerçeklerinden ve değerlerinden saptmaya başlarlar. Karşılaştıkları engelleri aşmak üzere de terör eylemleri yapabilecek kadar dahi ileri gidebilirler.¹³⁴

¹³² Andaç Karabulut, *Terör Örgütlerinin Yasadışı Finansman Kaynakları ve PKK Terör Örgütü Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 34.

¹³³ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, s. 144.

¹³⁴ Ali Kuyaksil, 'Terör örgütlerinin ideoloji unsuru olarak kullandıkları bazı dini kaynaklar', *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, Sy.1, yıl:2014, s.85

VIII. TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN TERÖR ÖRGÜTLERİ

Türkiye’de terör denildiğinde akla ilk gelen örgüt PKK terör örgütüdür. Hatta halk arasında tek başına kullanıldığında terörist kelimesinden PKK örgüt üyeleri anlaşılmaktadır. Türkiye her ne kadar en çok PKK terör örgütünden etkilenmiş olsa da farklı tarihlerde farklı terör örgütlerinin eylemlerine maruz kalmış ve etkilenmiştir. Bu bağlamda Türkiye tarihsel süreç içerisinde Ermeni terör örgütleri, aşırı sağcı veya aşırı solcu ideolojilere sahip terör örgütleri, dini istismar eden terör örgütleri ve bölücü terör örgütlerinin hedefinde olan bir ülke olmuştur. Son 35 yılda ise yoğun bir şekilde PKK terör örgütünün hedefinde olmuş ve yoğun bir şekilde mücadele etmek durumunda kalmıştır.

Türk tarihinde bugünkü terör eylemlerine benzemese de terör eylemi olarak nitelendirilebilecek bir çok olay yaşanmıştır. Bunların bir kısmı yabancılar tarafından yapılmışken bazıları da Türkler tarafından yapılmıştır. Bu olaylar Türk tarihinde önemli değişikliklere direkt veya dolaylı olarak sebep olmuştur. Türk tarihinde Arap kökenli Hâricîler, Fars kökenli Haşhaşiler ve yönetime başkaldıran Türk kökenli Bahâîler, Celâlî ayaklanmaları, Şeyh Bedreddin hareketi, İstiklal Harbi öncesi ve sonrası ayaklanmalar, Türk kültürünü etkileyen olaylardandır.¹³⁵

Arap ve Fars kökenli hareketlerde kıyıcılık, tedhiş gibi terör özellikli unsurlar bulunmasına rağmen Türk kökenli hareketler biraz daha hafif şekildedir. Türk kökenli hareketlerde amaç başarılı olduğunda yönetimdeki bir kaç kişiyi değiştirmek ve konu ile ilgisiz kişilere

¹³⁵ Suat İlhan, *Terör; Neden Türkiye*, s. 85-86.

dokunmamak şeklindedir. Osmanlı Devleti'nde de var olan “Devlet ebed müddet” ilkesine göre hareket edilmiştir.¹³⁶

Türkiye'nin stratejik bakımdan kritik bir coğrafyada olması, Avrupa ve Asya kıtaları arasında bir köprü niteliğinde olması, Karadeniz ve Akdeniz arasındaki su yollarına egemen olması, Ortadoğu ve Avrupa uygarlıklarının kesiştiği bir bölgede olması, petrol kaynaklarına yakın olması, dünyada güç dengelerini etkileyen bir noktada olması, seksen milyonu aşkın bir nüfusa sahip olması, ekonomik olarak sürekli ilerleyen bir pozisyonunun olması ve Batı Savunma Sistemi'nin doğudaki son kalesi olması sebebiyle devletlerin olduğu kadar terör örgütlerinin de ilgi alanına girmektedir.¹³⁷

Amaçları uğruna Türk toplumuna etki etmek isteyen terör örgütlerinin topluma girmesi pek kolay olmamıştır. Geçmişte Türk tarihinde oldukça önemsiz bir yeri olan terör 1970'li yıllardan itibaren Türkiye'nin gündemine yoğun bir şekilde girmiştir. Kiblemiz insandır diyen Hacı Bektaşî Velilerin, Sevgi timsali Mevlana ve Yunus Emrelerin insancıl ortamında yetişmiş insanlar başta Komünizm olmak üzere farklı ideolojilerin etkisi ile terör ile tanışmış oldu.¹³⁸

İstiklal Harbi sonrası Atatürk döneminde iktidar değişikliği, devrimler ve yeni bir devlet rejiminin kurulmuş olmasından ötürü bu yenilik ve değişimlere karşı tepki hareketleri ortaya çıkmış ve bir çok ayaklanma yaşanmıştır. Bu ayaklanmalar bazen dışarıdan ve içeriden de des-

¹³⁶ Suat İlhan, *Terör; Neden Türkiye*, s. 86.

¹³⁷ Atilla Şehirli, *Türkiye'de Bölücü Terör Hareketleri ve Devletin Aldığı Tedbirler*, Burak Yayınları, İstanbul 2000, s. 36-42.

¹³⁸ Suat İlhan, *Terör; Neden Türkiye*, s. 86.

tek görmüştür. Ancak bu ayaklanmaları küçümsemek gerekse de terör eylemi olarak nitelendirmek zordur.¹³⁹ Yıkıcı olmayan, şiddetten uzak, çoğunlukla bazı aydınların veya muhalefetin tahriki ile iktidara karşı, ya da iktidarın yönlendirmesi ile muhalefete karşı girişilen 1950’li-60’lı yıllardaki sokak ve öğrenci hareketleri de çok partili hayata ve demokrasiye geçiş sürecinin tepkileri olarak nitelendirilebilir. Bu olaylar da terör olarak nitelendirilemese bile; kanunsuz davranışlara, anarşi tohumlarının atılmasına sebep olup, toplumun iç bağlarında yıpranmalara sebep olmuştur.¹⁴⁰

1960’lı yılların ortalarından başlayarak ve 12 Eylül 1980 darbesine kadar devam eden süreçte kendilerini ülkücü ve devrimci olarak nitelendiren daha çok liseli ve üniversiteli gençler arasında çıkan çatışmalarda beş bine yakın insan hayatını kaybetmiştir. 70’li yıllarda görülmeye başlayan ve uluslararası bir niteliği de bulunan Ermeni terörü ise 1973 yılında Türkiye’nin Los Angeles Başkonsolosu’nun öldürülmesi ve örgütlü bir şekilde yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarına ve misyonlarına yönelik ASALA ve ARA gibi terör örgütlerince yapılan saldırılar neticesinde otuzdan fazla diplomat ve vatandaşımızın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. 1984 yılından itibaren aktif bir şekilde saldırılar gerçekleştiren PKK terör örgütü otuz binden fazla vatandaşın hayatını kaybetmesine ve ülke ekonomisinin yüz milyarlarca doları terörle mücadeleye harcamasına sebep olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ağırlıklı olmak üzere kitabevleri çevresinde örgütlenerek gelişen Hizbullah terör örgütü de altı yüzden fazla vatandaşı kaçıırarak işkenceler yapmış ve öldürmüştür.¹⁴¹

¹³⁹ Suat İlhan, *Terör; Neden Türkiye*, s. 94.

¹⁴⁰ Suat İlhan, *Terör; Neden Türkiye*, s. 95-96.

¹⁴¹ Necati Alkan, *Söz Bitmeden; Terörle Mücadelede Önleme Stratejileri*, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2009, s. 39.

Bunların yanı sıra ülkemizde onlarca gazeteci, aydın ve düşünürümüz çeşitli suikastler sonucu hayatını kaybetmiştir. el-Kaide, PKK, DHKP-C başta olmak üzere bir çok terör örgütü tarafından Ankara ve İstanbul başta olmak üzere resmi veya sivil alanlarda defalarca intihar saldırıları düzenlenmiş, toplamda binden fazla insan hayatını kaybetmiş ve on binlerce vatandaşımız yaralanmış ve milyonlarca dolar maddi zararlar meydana gelmiştir. Bütün bunlar ülkemizin terörist örgütlerin hedefinde olduğunun göstergeleridir.

Türkiye’de faaliyetleri bulunan en etkin terör örgütü PKK’dır. Bunun yanı sıra Hizbullah, el-Kaide ve DHKP-C gibi uluslararası ve dış destekli terör örgütleri de zaman zaman Türkiye’de eylemler yapan terör örgütlerindedir. 2014 yılından sonra terör örgütü olduğu anlaşılan FETÖ/PDY’de Türkiye’de eylemlerde bulunan terör örgütleri arasına girmiştir. Bunlarla birlikte el-Nusra Cephesi, DAESH(IŞİD), İBDA-C, TKP/ML gibi zaman zaman eylem yapan örgütler de mevcuttur.

A. Dini Kaynaklı Terör Örgütleri

Dini kaynaklı terör örgütleri genellikle dini motifli terör örgütleridir. Eylemlerinin amacı olarak mensup oldukları dini gösterirler. Bunu yapmalarındaki amaç, dini hassasiyeti olan ve kandırılmaya müsait dindar insanları militanlaştırıp örgüte üye yaptıktan sonra gerektiği zamanlarda eylemlerinde kullanmak. Bu başlık altında Türkiye’de faaliyet gösteren veya geçmişte faaliyet göstermiş olan bazı terör örgütleri hakkında özetle bahsedilecektir.

Hizbullah: 1970’li yılların sonlarında, İnan Devrimi’nden etkilenen az sayıda Kürt kökenli gencin başlattığı bu hareket, 12 Eylül darbesinin ardından kurumsallaşmaya giderek çeşitli dönemlerde iniş çıkışlarla hayatını devam ettirmiştir.¹⁴² Hizbullah’ın ortaya çıkmasına sebep olan birçok etken olsa bile örgüt ideolojik ve olgusal altyapısını İnan sayesinde yapmıştır. İnan’da Şaha ve yönetimine karşı gelen devrimci gruplar bu oluşumda ana etkenlerin başında gelmektedir. İsrail devleti tarafından Lübnan devletine karşı yapılan saldırılardan sonra örgüt cihad misyonu yüklenmiştir. Hizbullah örgütü de İnan devleti gibi Şii bir karaktere sahiptir. Irak ve Suriye gibi Şii nüfusun yoğun olduğu yerlerde bu yüzden daha etkili olmuştur.¹⁴³

1984 yılında İstanbul Mecidiyeköy’de bir kuyumcunun soyulması ve soygunculardan birinin olay yerinden kaçamayıp polisler tarafından yakalanması ve verdiği ifade sonrası güvenlik birimlerinin 01.11.1984 tarihinde yaptığı basın açıklaması ile Hizbullah örgütünün ilk eylemi resmi olarak kayıt altına alınmıştır. Polis yaptığı basın açıklamasında, bir kuyumcu soygununa yapılan müdahalede soyguncularla çıkan çatışmada soyguncuların birinin olay yerinde yakalandığını, sorgusunda Hizbullah örgütü mensubu olduğunun ve kuyumcuyu örgüt adına arkadaşları soyma teşebbüsünde bulduklarını, genişletilen tahkikat neticesinde on üç kişinin ve çok sayıda silah ile merminin ele geçirildiğini açıklamıştır. 13 kişinin ifadesinde ise 1983 yılında kurulan Hizbullah örgütü üyesi oldukları, birçok eyleme karıştıkları, soygun ve gasplardan oluşan on dokuz faili meçhul olayın faileri oldukları, mevcut anayasal düzeni yıkıp,

¹⁴² Ruşen Çakır, “Geçmiş, bugün ve gelecek kısılacında Türkiye Hizbullahı”, *Birikim Dergisi*, sy:216, 22 Nisan 2007, s. 71-79.

¹⁴³ Arif Öztürk, “Hizbullah”, 01.10.2014, <http://www.surecanaliz.org/tr/makale/hizbullah>, (01.03.2018)

bunun yerine dini kanunlara göre yönetilen bir şeriat devleti kurmayı amaçladıkları, Dârü'l-harp şartlarının Türkiye'de var olduğunu ve bu sebeple bu eylemleri yaptıkları anlaşılmıştır.¹⁴⁴

Hizbullah örgütü merkezi bir örgüt olmayıp birden fazla oluşumu olan bir örgüttür. Neredeyse her şehrin her grubun ayrı bir oluşumu vardır. Bunlardan öne çıkan bazılarını kısaca değinilecektir. Bunlar;¹⁴⁵

İstanbul Kasımpaşa Hizbullahı: Mevcut düzenin yıkılarak yerine İslam esaslarına dayalı bir devlet kurulması iddiasıyla kurulmuş bir örgüt olup Tebliğ, İçtimai, İstihbarat ve Askeri kolları vardır.

Güneydoğu Hizbullahı: 1979-80 yıllarında henüz yapılanma aşamasında olan bu örgüt 1988'den beri taban kazanmıştır. 1990'lı yıllarda faili meçhul cinayetler işlemişlerdir. Diyarbakır ve Batman başta olmak üzere Güneydoğu Anadolu bölgesinde aktif olmuşlardır.

Diyarbakır Hizbullahı (Menzil Grubu): Menzil Cemaati, Fecir Cemaati, Tevhidçi Grup gibi isimleri de olan bu örgüt kendi bildirimlerinde ise İslami Halk Hareketi adını kullanmışlardır.

Batman Hizbullahı (Fecir Grubu): Diyarbakır Menzil grubu ile aynı ideolojiye sahip olup Batman'daki bir kitabevi çevresinde örgütlenmiştir.

Diyarbakır/Batman Hizbullahı (İlim Grubu): İlk zamanlar Diyarbakır Menzil grubu ile hareket eden bu örgüt, İstanbul, Batman ve Diyarbakır Hizbullahları ile oluşum tartışmalarına katıldıktan sonra 1987'de gruptan ayrılanlar tarafından kurulmuştur. İlim Grubu veya İlimciler

¹⁴⁴ Mehmet Faraç, *Batman'dan Beykoz'a Hizbullah'ın Kanlı Yolculuğu*, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 16-17.

¹⁴⁵ Faik Bulut, Mehmet Faraç, *Kod Adı: Hizbullah, Türkiye Hizbullahı'nın Anatomisi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 89-136.

denilen bu oluşum Menzilciler ile siyasi ve ideolojik çatışma içerisinde girmiştir. Menzil grubu bu çatışmadan sonra bu gruba “Hizbullahçılar” demeye başlamıştır. Devletle işbirliği yaptıkları için ise kamuoyu nezdinde “Hizbul Kontra” olarak da bilinir. İlk başta menzil grubu ile aynı amacı gütmelerine rağmen görüş ve fikir ayrılıklarından sonra ayrılmışlar ve aralarında yüzlerce kişinin de ölümüne sebep olacak çatışmalar yaşanmıştır. Askeri faaliyet olarak PKK ve yandaşı olan Kürtler ile rakipleri olan menzilcileri hedef almışlardır.

Batman Hizbullahı (İslami Hareket Grubu): Menzilci ve İlimci gruptan ayrı bir yol izlemiştir. Siyasi faaliyetlere tebliğ ve davete önem vermemiştir. Askeri faaliyetlerde bulunmuşlardır ancak İlimcilerden ayrı olarak Türk ve Kürt ayrımı yapmadan daha çok laik, solcu, demokrat kişileri hedef almışlardır.

Silvan Hizbullahı: Kuruluşunda her iki kanattan Hizbullahçıların olduğu bu grup daha sonra tamamen İlim grubu denetimine girmiştir. Diyarbakır-Batman-Bingöl üçgeninde önemli yeri vardır. Askeri eğitimlerin yapıldığı poligonları, sözde şehitlikleri ve kaçırılanların sorgulandığı sığınakların bulunduğu Yolaç Suse köyü bu grubun merkezi konumundaydı.

Mardin Nusaybin Hizbullahı: Mardin-Nusaybin Hizbullahı 1989-1990 yıllarında oluşmuştur. Daha çok PKK’ya yönelik darp, yaralama, öldürme ve suikast gibi eylemlerle bilinmektedir.

Bingöl Hizbullahı: Bingöl Hizbullahı’nın hangi çevrelerle ve kimlerle bağlantılı olduğu açıklığa kavuşulamamıştır. Birtakım iddialara göre Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım tarafından kurulmuştur.

Urfa Hizbullahı: Kendi içinde Siverek, Viranşehir, Urfa, Suruç Hizbullahı şeklinde ayrı ayrı grupları vardır. 1994 yılına kadar Urfa bölgesinde ciddi bir faaliyetleri yokken bu tarihten sonra eylemlerde bulunmuşlardır.

Muş ve Çevre İller Hizbullahı: Kurulduğu tarih belli olmayıp İlim ve Menzil grupları ile ilişkileri olan yerel Hizbullahlar kendi il ve ilçelerinde kendi gruplarını oluşturmuştur.

Gaziantep Hizbullahı-Vasat: 1996 yılında kurulan Vasat dergisi çevresinde kurulmuştur. Bir yandan dergi vasıtasıyla tebliğ faaliyetleri yaparken öbür yandan da İslami anlayışa ters düşen yerlere yönelik sabotaj eylemlerinde bulunmuşlardır. Gaziantep Kitap fuarında Hristiyanlık propagandası yapan Müjde Kitabevi standına yaptıkları bombalı eylem ile adını duyurmuşlardır.

Diğer Bölge Hizbullahları: 1995-96 yıllarında kurulan Mersin Hizbullahı, İran Müslümanları (İM) adıyla İM Kitabevi, İM Radyo ve İM İlkokulu'nu açıp faaliyetlerde bulunan Düzce Hizbullahı, İlim grubunun beyin takımından oluşup batıya kaçanların oluşturduğu Bursa Hizbullahı ve Eğitim kampı ile kamuoyu gündemine düşen Kocaeli Hizbullahı diğer bölge Hizbullahlarıdır.

Hizbullah terör örgütünde çok katı bir hiyerarşi vardır ve örgüt lideri her şeyi belirler. Ondaki sonra şura dedikleri yönetim kurulu gelir. Bu kurul Tebliğ, İçtima, Askeri ve İstihbarat diye dört ana kolay ayrılır. Şehirlerde hücre yapılanması şeklinde örgütlenip, aile, okullar, aşiret, cemaat vb. feodal ilişkilerden yararlanarak insan kaynaklarına ulaşmaya çalışmaktadır. Örgüte meyilli olan ve sempati duyan kişilerin iş yerleri genellikle buluşma ve haberleşme yeri olarak kullanılırdı. Bu iş yerleri de genelde çay evi veya kitabevleridir. Cami ve mescitlere hakim olunan yerlerde de camiler ve mescitler irtibat ve eğitim yerleri olarak kullanılmıştır.

Bunun yanı sıra eylem planlama ve örgüt üyelerinin barınması amacıyla kiralanan evler de bulunmaktadır. Örgüt düşmanları ve aleyhtekilerin kaçırılarak saklandığı, zincirlere vurularak işkenceler edildiği sığınaklar ise genelde hücre evleri veya camilerin zeminlerindeki topraklar kazılarak hazırlanmıştır. İşaret veya sembol kullanmamakla birlikte güvenlik güçerince aranan bazı hücre evlerinde yeşil zemin üzerine sarı renkle yazılmış Kelime-i Tevhid bulunmuştur.¹⁴⁶

İstihbarat faaliyetlerinde küçük çocukları kullanan Hizbullah aynı zamanda o çocukları yetiştirmiş oluyordu. Diğer terör örgütlerinden farklı olarak örgüt üyeleri birkaç kod adından oluşan çapraz kod adları kullanmaktadır. Yakalanan militanlar ifadelerinde ya yalan konuşmakta ya da hiç konuşmamaktadır. Bu nedenle ifadelerden ziyade ele geçirilen dokümanlar ile bu örgüt hakkında bilgi edinilmektedir. Örgüt mensupları kendi aralarında kurye sistemi ile haberleşmektedir. Dinlenebilir veya gözlenebilir teknolojik cihazlar kullanılmamaktadır.¹⁴⁷

Eylemleri genelde mücahit dedikleri hücre evlerde yetişen militanlar gerçekleştirmektedir. Silahlar genelde sempatizanlarca hibe veya satın alarak hediye edilme yöntemiyle tedarik edilir ve kişiye zimmetli silah bulundurulmazlar. Silahlar eylemden hemen sonra camiler başta olmak üzere kendilerince güvenilir yerlerde saklanmaktadır. Şura kararı olmadan savunma hariç eylem yapılmaz.¹⁴⁸

el-Kaide: Bu terör örgütü hakkında en bilgili insanların da bildiğinin aksine sadece Suudi Arabistanlı çok zengin bir bağnaz dincinin kurduğu, her ülkede ve her kıtada eylemleri olan, liderleri olan Usame Bin Ladin'in emirlerini yerine getirmeye hazır on binlerce militanı

¹⁴⁶ Mehmet Faraç, Batman'dan Beykoz'a Hizbullah'ın Kanlı Yolculuğu, s.136-140

¹⁴⁷ Mehmet Faraç, Batman'dan Beykoz'a Hizbullah'ın Kanlı Yolculuğu, s.140-143

¹⁴⁸ Mehmet Faraç, Batman'dan Beykoz'a Hizbullah'ın Kanlı Yolculuğu, s.142-143

olan eğitimli ve hevesli kişilerden oluşan bir terörist örgüt değildir. el-Kaide tehdidi farklı, karmaşık, çeşitlilik gösteren, dinamik her kılığa girebilen ve tanımlanması oldukça zor bir tehdittir.¹⁴⁹

1980'li yılların sonunda Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan Arapları bir araya getirerek, finansal desteklerde bulunup, radikal düşünceleri doğrultusunda eğitimler veren Usame Bin Ladin tarafından kurulan el-Kaide, birçok ülkeden militana sahip, dünyanın her tarafında faaliyet gösterebilen çok uluslu yasadışı bir örgüttür.¹⁵⁰ Dünyanın birçok yerinde savaşan İslami grupları ve Endonezya, Filipinler, Mısır, Sudan, Cezayir ve Eritre gibi çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren terör örgütlerinin mensuplarına eğitimler veren el-Kaide'nin sözde amacı dünyadaki tüm Müslümanları da bünyesine katarak, silahlı mücadele yöntemi ile dini kural ve kanunlara dayalı yeni bir devlet kurmak, batı ile iş birliği yapan islam ülkelerini yok etmek, sınırları kaldırmak, İsrail'i yok etmek, Dini gruplar ile beraber, batıya ait güçleri Müslüman devletlerden çıkartıp dünya çapında bir din devleti kurmaktır.¹⁵¹

Usame Bin Ladin tarafından 1988 yılında kurulan el-Kaide'ye, kendisinin de kurucusu olduğu MAK (Mektebü'l-Kidamat), liderlerinin öldürülmesi sonucunda tüm elemanları ve varlığı ile katılmıştır.¹⁵²

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği sırada Usame Bin Ladin bir çok radikal grupla bir araya gelerek el-Kaide'nin oradaki rolünü tartışmıştır. Suudi Arabistan'ın kutsal topraklarını

¹⁴⁹ Jason Burke, *El Kaide; Terörün Gölgesi*, Çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, s. 9-10.

¹⁵⁰ Emin Demirel, *Türkiye'de El-Kaide Unsurları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2005, s. 11.

¹⁵¹ Emin Demirel, *Türkiye'de El-Kaide Unsurları*, s. 11.

¹⁵² Emin Demirel, *Türkiye'de El-Kaide Unsurları*, s. 12.

ABD'ye açması sonucu Suudi yönetim ile arası bozulmuş ve 1991 yılında Suudi devleti aleyhine faaliyetleri nedeniyle sınır dışı edilmiş ve Sudan'a yerleşmiştir. 1993 yılında Somali'de meydana gelen patlamalar sonucunda ABD'nin Mogadişu'daki güçlerini çekmesi üzerine Usame Bin Ladin bu saldırıyı Arapların yaptığını ileri sürerek ABD'yi kâğıttan bir kaplana benzetmiştir. 1994 yılında ülkesine zarar verdiği ve komşu ülkelerle arasını bozduğu gerekçeyle vatandaşlıktan çıkarılmıştır. 1995 yılında merkezi Londra'da olan Ögüt ve Islah Komitesi adında muhalif bir organizasyon oluşturmuş ve Suudi hükümeti aleyhinde faaliyetlerde bulunmuştur. 1996 yılında Sudan'ın Khartum şehrinde bir askeri üs kurmasına rağmen, ABD ve Suudi Arabistan'ın baskıları sonucu BM uyguladığı yaptırımlarla Sudan hükümeti tarafından eşleri ve çocukları ile birlikte sınır dışı edilmiştir. Sudan'dan sonra Afganistan'a yerleşmiştir.¹⁵³

1996 yılında Usame Bin Ladin Amerika'ya karşı savaş deklarasyonu yayınlamıştır. 1998 yılında yayınlanan bir demecinde, Yahudilere ve Haçlılara karşı cihad için Dünya İslami Öncüsü bayrağı altında mücadele ederek dünyanın her yerinde sivil ya da resmi farketmeksizin Amerikan vatandaşlarını öldürmenin tüm Müslümanların görevi olduğunu söylemiştir. 11 Eylül 2001 tarihine kadar dünyanın bir çok yerinde eylemlerde bulunmuş ve çoğu kez ABD bu eylemlerin sorumlusu olarak Usame Bin Ladin'i göstermiş ve ABD güçleri de el-Kaide kamplarını bombalamıştır.¹⁵⁴

11 Eylül 2001'de ise el-Kaide Dünya terör tarihine geçecek en büyük eylemini gerçekleştirmiştir. Örgüt üyesi on dokuz kişi Boston, Newark ve Washington'dan kalkıp San Francisco ve Los Angeles'a giden dört yolcu uçağını kaçırarak New York'taki İkiz Kuleler'e ve

¹⁵³ Emin Demirel, Türkiye'de El-Kaide Unsurları, s. 13-14

¹⁵⁴ Emin Demirel, Türkiye'de El-Kaide Unsurları, s. 14-15.

Virginia’da ki ABD Savunma Bakanlığı Pentagon’a saldırmıştır.¹⁵⁵ Resmi rakamlara göre üç binden fazla insanın öldüğü bu saldırı el-Kaide’nin yaptığı eylem bakımından dünyanın en büyük ve en ünlü örgütü haline getirmiştir. 11 Eylül saldırısından sonra örgütün üst düzey yöneticilerinin yakalanması ile örgüt eylemleri sekteye uğrasa da bu saldırı ile dünyadaki tüm radikal terör örgütleri el-Kaide’ye sempati beslemeye başlamış ve böylece örgütün etki alanı daha da genişlemiştir.¹⁵⁶

El-Kaide Dünya genelinde bir hücre yapılanmasına sahiptir. Dünyadaki tüm radikal İslamcı gruplar ile bağlantı halindedir ve bu gruplar tarafından desteklenmektedir. 2001 yılında Taliban iktidardan indirilene kadar örgütün merkezi Afganistan’da idi. Daha sonra küçük gruplar halinde Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Ortadoğu’nun muhtelif yerlerinde dağılarak buralarda Amerikan hedeflerine saldırılar gerçekleştirmeye devam etmiştir.¹⁵⁷ el-Kaide Amerika ile birlikte Amerika’yı desteklediğini iddia ettiği devletleri de hedef noktasına koymuştur. Müslüman olsa bile bu ülkeleri de tehdit etmiş ve bu ülkelere karşı da saldırılar gerçekleştirmiştir. el-Kaide terör örgütü ismini Türkiye’de 15-20 Kasım 2003 İstanbul saldırıları ile duyurmuştur. 15 Kasım 2003’te Kuledibi Neve Şalom Sinagogu ve Şişli Beth İsrail Sinagogu önünde meydana gelen patlamalarda tesadüfen sokaktan geçen yirmi yedi vatandaşımız hayatını kaybetmiş, yedi yüze yakın kişi de yaralanmış onlarca ev ve iş yeri hasar görmüştür. 20 Kasım 2003’te İstanbul iki ayrı intihar saldırısı ile tekrar sarsılmış, Levent’teki HSBC Türkiye Genel Merkezi ve Beyoğlu’nda ki İngiliz Konsoloslugu’na düzenlenen bombalı intihar saldırılarında 31 kişi ölmüş, dört yüzden fazla kişi yaralanmıştır.¹⁵⁸ Ülkemizdeki toplumsal yapılanma ve İslami

¹⁵⁵ Sabah Gazetesi, 12 Eylül 2001, <http://arsiv.sabah.com.tr/2001/09/12/> (09 Mart 2018)

¹⁵⁶ Emin Demirel, Türkiye’de El-Kaide Unsurları, s. 15.

¹⁵⁷ Emin Demirel, Türkiye’de El-Kaide Unsurları, s. 15.

¹⁵⁸ Terör Olayları Takvimi, <https://terortakvimi.wordpress.com/2003/11/15/200315-20-kasim-istanbul-saldirilari/>

duyguların art niyetli kişilerce kolaylıkla istismar edilebilmesi sonucu el-Kaide Türkiye’de kendisine az sayıda da olsa taraftar bulabilmiştir.

Türkiye’deki el-Kaide yapılanması, Antalya’da İsrail gemilerine saldırı planlayan bir hücre evinde tamamen tesadüfen çıkan yangının ve saldırının gerçekleştirilememesi neticesinde ortaya çıkmıştır.¹⁵⁹ 1980’li yıllarda Komünistlere tepki amaçlı oluşan İslami bazı grupların daha sonra silahlanması ve İran’ın etkisinde kalmaları neticesinde el-Kaide gibi örgütlerin hedef kitlesi haline gelmişlerdir. Gittikçe radikalleşen bazı İslami gruplar Şia menşeli İran rejimine sempati duymaya başlamışlardır. Bununla birlikte Vahhâbî kökenli el-Kaide’ye zamanla sempati duymaya başlamışlardır. Bütün bu grupların ve örgütlerin ideolisi, Sahâbilerin yaşadığı hayatı örnek aldıklarını iddia eden Selefî Akidesine dayanmaktadır.¹⁶⁰

Türkiye’den örgütsel eğitim almak ve Türkiye’den gelenlere rehberlik yapmak amacıyla Afganistan’daki kamplara giden ilk kişi İstanbul bombalamalarının da planlayıcısı olan Habip Akdaş’tır. Arkadaşları ile birlikte sürekli Afganistan ile ilişki halinde olup hem eğitim hem finansal işlere bakmışlardır. Afganistan ve Pakistan’da askeri ve siyasi eğitim verilen militanlar daha sonra kendi ülkelerine eylemler yapmak üzere geri gönderilmişlerdir. Militanları sorgusuz itaat etmeleri konusunda özel bir şekilde eğitip beyinlerini yıkamışlardır.¹⁶¹

Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre Afganistan-Rusya savaşı ile başlayan ve daha sonraki dönemlerde Bosna-Hersek, Çeçenistan, Keşmir, Ogadin gibi bölgelerdeki çatışmalara katılmış, buralarda ölen ya da yaralanan Türk vatandaşlarının olduğu saptanmıştır. Yine Afganistan’a yönelik hava hareketinin başlaması ile Taliban tarafından boşaltılan Celalabat

¹⁵⁹ Emin Demirel, Türkiye’de El-Kaide Unsurları, s. 9.

¹⁶⁰ Emin Demirel, Türkiye’de El-Kaide Unsurları, s. 63-65.

¹⁶¹ Emin Demirel, Türkiye’de El-Kaide Unsurları, s. 67-71.

şehirindeki bir hücre evinde Türkçe bir kılavuz bulunması da el-Kaide terör örgütünün Radikal bir kısım Türk vatandaşlarını bünyesine aldığıın göstergesi olmuştur.¹⁶² İstihbarat birimlerinin Türkiye'nin el-Kaide'nin hedefinde olduğuna dair raporlar vermesi 2003 yılındaki İstanbul saldırılarının da olması Türkiye'nin el-Kaide'nin hedefinde olduğunu göstermiştir Bu durumda el-Kaide Türkiye'ye karşı eylemlerde kullanmak üzere Türk vatandaşlarını seçmiştir. Türkiye'nin hemen hemen her tarafından, önce dini duygularla yaklaşıp, propagandalarla sempatican haline getirilen, daha sonra da askeri ve siyasi eğitimlerle militanlaştırılan bu kişiler intihar eylemleri başta olmak üzere bir çok eylemlerde kullanılmışlardır.

FETÖ/PDY: Fetullah Gülen tarafından kurulan bu yapı, 2013 yılı sonlarına kadar, “Cemaat” ve “Gülen Cemaati” olmak üzere, “Fetullah Gülen Cemaati”, “Fethullahçı Yapılanma”, “Fethullah Gülen Örgütü”, “Camia”, “Hizmet Hareketi”, “Gönüllüler Hareketi” vb. isimlerle anılmıştır. 17-25 Aralık 2013 tarihlerinde hükümete karşı mahkeme ve yargıyı kullanarak yapılan darbe girişiminden sonra ise bu yapının amacına, karakterine, ve eylem yapma biçimine daha uygun ifadeler kullanılmaya başlanmış ve “Paralel Devlet Yapılanması (PDY)” ve “Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ)” olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁶³

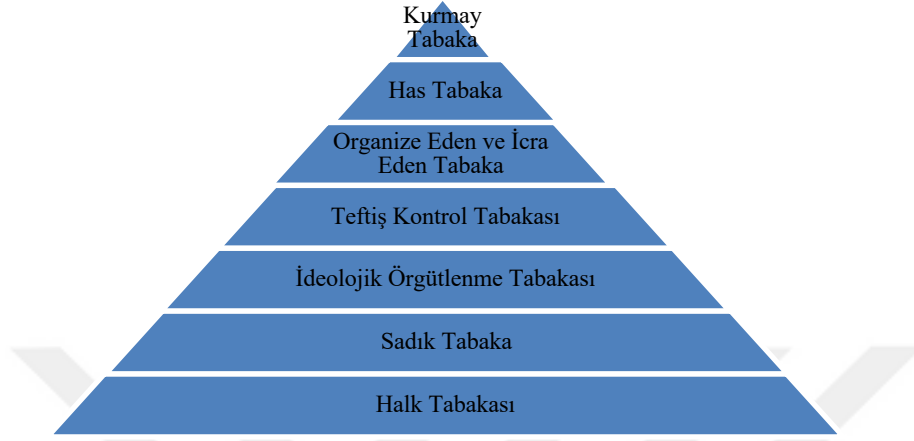
FETÖ, bir vaiz olan Fethullah Gülen tarafından 1970 yıllardan itibaren yapılanmaya başlamıştır.¹⁶⁴ Alışıl gelmiş terör örgütlerine göre farklı bir hiyerarşik yapıya sahip olan

¹⁶² Mehmet Faraç, *İkiz Kuleler'den Galata'ya El-Kaide Turka*, Günizi Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2004, s. 121-122.

¹⁶³ FETÖ'nün tarihçesi - 15 Temmuz Darbe Girişimi Raporu, 26.05.2017, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1508856-fetonun-tarihcesi-15-temmuz-darbe-girisimi-raporu> (11.03.2018).

¹⁶⁴ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Türkiye'de Gerçekleşen 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arkasındaki Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ), s.6, <https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/15temmuzbrosurTR.pdf>, (26 Temmuz 2019)

FETÖ'nün amacı; kendi cemaat oligarşisine dayanan bir totaliter devlet kurarak, sadece bir ülkede değil bütün dünyada siyaseten ve ekonomik olarak etkili ve söz sahibi olmaktır.¹⁶⁵

Şekil 1 Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nca hazırlanan FETÖ çatı iddianemesinde yer alan belge¹⁶⁶

FETÖ 170'e yakın ülkede örgütlenmiştir. Örgütlenmelerini genellikle eğitim adı altında yapmakta, özel öğretim kurumları açarak örgütün en temel ihtiyacı olan eleman ihtiyacını küçük yaşlardan itibaren gözüne kestirdiği kişiler üzerinden yapmaktadır. Yurtdışında açtığı okullara Türk Okulları adını vererek devletin desteğini ve referansını almak istemişlerdir. Yurt içinde de ülkenin dört bir yanında üniversite ve lise hazırlık dersaneleri ve özel okullar açmak suretiyle örgütlenmiştir. Üniversite okuyan gençleri destek adı altında kendi kontrollerinde olan evlere alarak yetiştirmişlerdir. Örgüt yapılanmasını tamamlamaya çalışırken en çok dini kullanmıştır. Bu yüzden örgüt lideri Fethullah Gülen dini bir kimliğe sahiptir. Örgüt içinde kendisine mutlak itaat edilmesi gerektiği sürekli vurgulanır.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Türkiye'de Gerçekleşen 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arkasındaki Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ), s.7, <https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/15temmuzbrosurTR.pdf>, (26 Temmuz 2019)

¹⁶⁶ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Türkiye'de Gerçekleşen 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arkasındaki Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ), s.7, <https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/15temmuzbrosurTR.pdf>, (26 Temmuz 2019)

¹⁶⁷ Fetö Çalıştay Raporu, Yeni Nesil Terör: Fetö'nün Analizi, Polis Akademisi Yayınları, s.7,

FETÖ 2013 yılı sonlarına kadar terör örgütü kimliğini gizlemeyi başarmış, zaman zaman bazı gazeteciler veya Ordu tarafından eleştirilse de dönemin iktidarları tehlikenin farkına varamamış ve terör örgütü olarak nitelendirilebilecek eylemleri saptanmamıştır. 2013 Aralık ayında örgütün yaptığı yargı darbesi ve sonrasında ise terör örgütü olduğuna dair kanıtlar ve argümanlar hızla ortaya çıkmış ve FETÖ ile hem yargısal hem siyasi mücadele başlamıştır.

Siyasi İktidarı ve ülkeyi itibarsızlaştırmak isteyen örgüt, 2013 Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonu'ndan sonra, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde bir grup örgüt üyesi başka birkaç kurumdan da destek alarak darbe girişiminde bulunmuştur.¹⁶⁸

B. Sağ ve Sol Terör Örgütleri

Türkiye'de sol terör örgütleri genel itibariyle 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgürlük ortamının istismarı sonucu, 60'lı yılların ortasından itibaren kurulan ve düşünce özgürlüğünün arkasına sığınan ve kamuoyuna mal edilen düşüncelerin örgütlenmesi ile oluşmuş olan, THKO, THKP-C, TİİKP örgütlerinin adam kaçırmaya, gasp, sabotaj, bombalı eylem, gasp, soygun ve silahlı saldırılarla gündeme gelmişlerdir.¹⁶⁹

12 Eylül 1980 öncesi terör eylemleri ile adını duyuran, DEV-SOL (Devrimci Sol), DEV-YOL (Devrimci Yol), MLSPB (Marksist-Leninist Silahlı Propaganda Birliği), TDKP(Türkiye Devrimci Komünist Partisi), TKP/ML (Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist), TİKKO (TKPML'nin Askeri Birimi), KEB, TKB, KUK, KAWA,RIZGARİ gibi yasa-

¹⁶⁸ Mevlüt Özben, McCemaatten ve Yeni Dini Hareketten (YDH) Terör Örgütüne:FETÖ, Akademik Gözünden 15 Temmuz, Kadim Yayınları, 1. Baskı, s.190, 2017 Ankara

¹⁶⁹ Mehmet Sami Denker, *Uluslararası Terör, Türkiye ve PKK*, Boğaziçi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1997, s. 25.

dışı örgütler varken, 1980 sonrasında DEV-SOL/SDB (Devrimci Sol/Silahlı Devrimci Birlikler), TKP/ML-TİKKO, HDÖ (Halkın Devrimci Öncüleri) gibi sol ideolojili örgütler ön plana çıkmıştır.¹⁷⁰

Bütün aşırı solcu terör örgütlerinin hedefi mevcut rejimi yıkarak yerine Marksist-Leninist bir düzen kurmaktır. Bazıları mevcut düzenin imkanlarından yararlanarak iktidara sahip olduktan sonra birtakım faaliyetlerle amacına ulaşırken, bazıları da silahlı eylem ile devleti yıkarak yerine hedefledikleri devleti kurarlar. Mevcut düzenin imkanlarından yararlanarak amaçlarına ulaşmaya çalışanlar genellikle sözde siyasi bir parti adı altında faaliyet gösterirler.¹⁷¹ Demokratik ve laik Cumhuriyeti temelinden yıkmak gayesiyle eyleme geçmiş olan aşırı sol örgütler kadar hatta fırsatını bulduğu zamanlarda aşırı sol terör örgütlerinden daha yıkıcı ve tahrip edici olabilen, din istismarcılığı ve irticai faaliyetleri de olan aşırı sağ örgütler de vardır. Aşırı sol bir takım ekonomik ve anarşik eylemlerle anayasal düzene karşı çıkarken, aşırı sağ da laikliğe aykırı olarak sosyal ve hukuk başta olmak üzere devletin temel düzenini dini esas ve inançlarına dayandırmak isteği ile karşı çıkmaktadır.¹⁷² Aşırı sağ örgütler iki ayrı ünite olarak değerlendirilebilir. Bunların biri aşırı milliyetçilik üzerinden diğeri de Teokratik devlet savunuculuğu üzerinden faaliyet yapar.¹⁷³

¹⁷⁰ Mehmet Sami Denker, Uluslararası Terör, Türkiye ve PKK, s. 25.

¹⁷¹ Atilla Şehirli, Türkiye’de Bölücü Terör Hareketleri ve Devletin Aldığı Tedbirler, s. 36-42.

¹⁷² Marmara Brifingi, *Devletin Gözüyle Sol ve Sağ Örgütler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1995, s. 131.

¹⁷³ Marmara Brifingi, *Devletin Gözüyle Sol ve Sağ Örgütler*, s. 134.

C. Bölücü Terör Örgütleri

Bölücü terör örgütlerinin amacı devleti parçalamak, bölmek ve kendilerince belirlenmiş olan bölgede yeni bir devlet kurmaktır. 1969'lı yıllardan başlamak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde bir kısım vatan topraklarının Türkiye'den koparılması amacı güden ve genellikle Marksist-Leninist görüşe sahip olan bölücü örgütlerin sayısı oldukça fazladır. Bunlardan bazıları;¹⁷⁴

Komal-Rızgari Anti Sömürgeci Demokratik Kültür Dernekleri (ASDK-DER) (1975); Komal-Rızgari Kürdistan Kurtuluş Partisi (PRK-1975), Ala-Rızgari Kurtuluş Bayrağı (1978)

Özgürlük Yolu Devrimci Halk Kültür Dernekleri (DHKD); Özgürlük Yolu, Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi (TKSP-1975)

Devrimci Demokratik Kültür Dernekleri (DDKD) (1969); Genel Merkeziler, Silahlı Eylem Yanlısı Grup

Kawa-Kürdistan Proleterya Birliği (YPK) (1976); Kawa (1976), Kürdistan Devriminin Kızıl Peşmergeleri (PSSK-1976), Kürdistan Kızıl Partizanlar Örgütü(KPSK), Denge-Kawa

Kürt Halk Kurtuluş Ordusu (KHKO); Kürdistan İşçi Partisi (PKK-1978)

Tekoşin

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP-1965); Marksist-Leninist Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK), Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi

Kürdistan Sosyalist Birliği (YSK-1986)

¹⁷⁴ Atilla Şehirli, Türkiye'de Bölücü Terör Hareketleri ve Devletin Aldığı Tedbirler, s. 156-157.

Kürdistan Sosyalist Hareketi (TSK-1986)

Kürdistan İslam Partisi (PİK-1979)

Kürdistan Kurtuluş Hareketi (TEVGER-1988)

Kürdistan Birleşik Halk Partisi (YEKBUN-1992)

Türkiye'de bölücü terör örgütleri genellikle Kürtçü ayrılıkçı gruplar tarafından kurulmuştur. Bu örgütlerden en büyüğü bölücü terör örgütü ismiyle özdeşleşmiş olan ve 40 yıla yakın süredir mücadele edilen PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê-Kürdistan İşçi Partisi)'dir. Yukarıda adı geçen bölücü terör örgütleri gruplarından tezimizde sadece PKK terör örgütü anlatılacaktır.

Pkk Terör Örgütü: Gerçek adı Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi) olan PKK terör örgütü Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'su, Suriye'nin Kuzeyi, Irak'ın kuzeybatısı ve İran'ın batısını içine alacak şekilde bağımsız bir Kürdistan devleti kurma iddiası ile kurulmuştur. Örgüt 1973 yılının Nevruz'unda, Ankara ilindeki Çubuk Barajı yakınlarında, 1999 yılından beri hapiste bulunan ama örgütün halen lideri olan Abdullah Öcalan ve arkadaşları tarafından kurulmuştur.¹⁷⁵

1975 yılına kadar ideolojik altyapısını oluşturmaya çalışan partinin¹⁷⁶ kurulduğu dönemlerde adı "Kürdistan Devrimcileri" idi. Örgüt Ankara'daki gibi doğuda çeşitli il ve ilçelerde de kadrolaşmaya başlamıştır. 1976 yılında başladıkları faaliyetleri 1977 yılına kadar devam

¹⁷⁵ Umut Karabulut, Engin Eryılmaz, PKK Terör Örgütü ve Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003), Belgi Dergisi, Sayı:11, s.20, 2016 Denizli

¹⁷⁶ Oktay Pirim ve Süha Örtülü, *Ömerli Köyünden İmralı'ya PKK'nın Yirmi Yıllık Öyküsü*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 1999, s. 26.

ettirmişlerdir. Giderek partileşmeye çalışan örgüt 27 Kasım 1978 tarihinde sözde ilk kongresini Diyarbakır ilinin Lice ilçesinin Fis köyünde gerçekleştirmiş ve bu kongre sonunda örgütün ismi PKK olarak değiştirilmiştir.¹⁷⁷

1980 darbesinden kısa bir süre önce Suriye'ye kaçıp yurtdışından örgütü yönetmeye çalışan Abdullah Öcalan'ın lideri olduğu PKK terör örgütü ciddi bir kitleye ulaşmıştı. 1982 yılında yapılan kongrede Abdullah Öcalan'a muhalefet eden kişilerin öldürülmeleri, kamplardan ayrılmak isteyen militanlara işkence edilmesi, diğerlerine ibret olması için herkesin gözü önünde kurşuna dizilerek öldürülmeleri de örgütün kendi içindeki vahşeti de gözler önüne sermiştir.¹⁷⁸ 15 Ağustos 1984 tarihinde Siirt'in Erüh ve Hakkari'nin Şemdinli ilçelerine yaptığı saldırı aslında bir nevi savaş ilanının da başlangıcıdır.

PKK Terör örgütü 1984'teki ilk eyleminden günümüze kadar eylemlerine devam etmiştir. Metropoller de dahil olmak üzere ülkenin her tarafında eylem yapan örgüt, ağırlıklı olarak Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde eylem yapmaktadır. PKK ile mücadelede otuz bini aşkın insan hayatını kaybetmiştir. PKK'nın ülkeye verdiği ekonomik zarar ise milyarlarca dolardır.

IX. TERÖRÜN SONUÇLARI

Bugün dünyanın neredeyse tamamının önemli bir problemi olan terörizm bütün ülkelerin bünyesinde önemli tahribatlar yapmaktadır. Bu tahribatlar ülkelerin, uluslararası kuruluşların ve insanların hayatlarının çeşitli alanlarında meydana gelmektedir. Bu tahribatlar can

¹⁷⁷ Oktay Pirim ve Süha Örtülü, Ömerli Köyünden İmralı'ya PKK'nın Yirmi Yıllık Öyküsü, s. 29-33.

¹⁷⁸ Mehmet Sami Denker, Uluslararası Terör, Türkiye ve PKK, s. 59-60.

kaybı, eğitim seviyesinin düşmesi, ekonomik kayıplar, devletlerin uluslararası arenada itibar kaybı şeklinde görülebilir.¹⁷⁹

Terörün ülkemizde ve dünyada yol açtığı menfi sonuçlardan devletleri ilgilendirenlerden en önemlisi bölünmedir. Terör örgütleri bölmeyi kolaylaştırmak için, sınıf çatışmaları, mezhep ayrıcalıkları ve etnik bölünmeleri bahane ederek o ülkedeki milli bütünlüğü sarsmak isterler.¹⁸⁰ İstedikleri nihai sonuç olan bölünmeyi gerçekleştiremeseler bile bazen o ülkede bir takım ayrışmalara, huzursuzluklara ve küçük çaplı çatışmalara sebep olurlar. Bir ülkede terörün sürekli gündemde olması, şiddetinin giderek artması aynı zamanda halkta yılgınlık ve bıkkınlığa sebep olarak, demokrasiye olan inancı zayıflatmaya başlar. Halk otoriter bir idare özlemi çekmeye başlar.¹⁸¹

X. TERÖRLE MÜCADELE

Terörle mücadele de tıpkı terörün tanımı gibi ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Çünkü her ülkenin muhatap olduğu ya da etkilendiği, tehditleri ile karşı karşıya kaldığı terör örgütleri farklı olabilmektedir. Hatta bazı ülkelerin terörle mücadele adı altında yaptığı operasyonlar bir başka ülke tarafından terör olarak nitelendirilebilmektedir. Terörle mücadeleyi bahane edip, birtakım amaçlarına ulaşmak için operasyon gerçekleştirmekle suçlanan, hatta terörle mücadele adı altında o operasyonu yapmak için ilk başta terörü desteklediği iddia edilen ülkeler de vardır. Bundan dolayıdır ki terörle mücadele konusu da tıpkı terörün kendisi kadar karmaşık bir konudur.

Terörizmle mücadele yapılabilmesi için hedefinin doğru tespit edilmiş olması ve mücadele yöntemlerinin buna göre belirlenmiş olması gerekir. Terörün en büyük sebeplerinden biri, şiddet, çatışma ve anarşizmi hedefe ulaşmak için mecburi bir yol gibi gösteren ideolojilerdir. İnsanları katleden, kamu huzurunu bozan teröristler ideolojilerinin de etkisi ile makul bir

¹⁷⁹ Nevzat Yalçıntaş, Mahir Kaynak, Ahmet Almaz, Uluslararası Eksende Terör ve Türkiye, Terör Nasıl Bitirilir, s. 37-47.

¹⁸⁰ Nevzat Yalçıntaş, Mahir Kaynak, Ahmet Almaz, Uluslararası Eksende Terör ve Türkiye, Terör Nasıl Bitirilir, s. 47.

¹⁸¹ Nevzat Yalçıntaş, Mahir Kaynak, Ahmet Almaz, Uluslararası Eksende Terör ve Türkiye, Terör Nasıl Bitirilir, s. 51.

şeyler yaptıklarını düşünürler. Bu nedenle ideolojilerinin yanlışlığını ve mantıksızlığını anlamadan bu işlerden vazgeçmeleri de zordur. Bu ideolojilerdeki çelişkiler ve yanlışlıklar ortaya çıkarılmadıkça, bu ideolojilerin dayandığı temeller yıkılmadıkça teröre karşı alınan önlemler geçici olacaktır.¹⁸²

Terörle birlikte terörle mücadele algısının da değişmesi ile sorunun çözümü için daha farklı mücadele yöntemleri araştırılmış, terörle mücadelenin sadece güvenlik alanında değil, çok boyutlu olarak yürütülmesi gerektiği anlaşılmıştır. Terörle mücadele stratejilerine sivillerin de dahil edilmesi gerektiği anlaşılmaya başlanmıştır.¹⁸³

A. Dünyada Terörle Mücadele

Dünyada 11 Eylül 2001 saldırısında kadar terör, ulusları yönlendirmek ve dönüştürmek için kullanılan bir araç olarak düşünülmekteydi. 11 Eylül ve sonrasında İngiltere ve Moskova başta olmak üzere dünyanın değişik yerlerinde gerçekleştirilen terör saldırılarından sonra terörün küresel ölçekte mücadele edilmesi gereken bir tehdit olduğu anlaşılmıştır.¹⁸⁴ Küreselleşmenin de etkisi ile terörizmin artık uluslararası bir boyut kazanmış olması ve birden çok ülkede barınıp, birden çok ülkede eylemler yapması, terörizmle mücadele konusunda ülkeleri işbirliği yapmak zorunda bırakmıştır. Nasıl ki terör örgütleri eylem yapmak için uluslararası işbirliği yapıyor ve birden çok ülkede eylem yapıyor ve birden çok ülkeye zarar veriyorsa, terörle mücadele de aynı şekilde birden çok ülkeyi ilgilendirdiği için birden çok ülkenin yardımlaşmasını gerektirmektedir.

Suçlulukla savaşmada uluslararası adli yardımlaşma ve suçluların geri verilmesi konuları son yıllarda önemi artmış ve zorunluluk haline gelmiş olsa da tarihte çok eski örneklerine

¹⁸² Harun Yahya, *Terör Sevgi ile Yok Edilir*, Kültür Yayıncılık, İstanbul, s. 15.

¹⁸³ Atilla Sandıklı, *Terörle Mücadele Stratejisi*, Bilge Adamlar Strateji Merkezi Bilge Adamlar Kurulu Raporu, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 2.

¹⁸⁴ Atilla Sandıklı, *Terörle Mücadele Stratejisi*, s. 2.

de rastlamak mümkündür.¹⁸⁵ Mesela milattan önce 1274 yılında Asurlular ile Etiler arasında yaşanan savaşlardan sonra yapılan Kadeş Antlaşması'nın Newyork Birleşmiş Milletler Binası'nda sergilen çivi yazılı tabletinde yer alan şu maddesinde suçlarla ilgili şu madde yer almaktadır;

"Eğer bir adam veya iki üç adam Hatti memleketinden kaçarsa, Mısır memleketi Kralı, Büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana'ya gelirse Mısır memleketi Kralı Büyük Kral onları yakalayacak ve kardeşi Hattuşili'ye iade edecek. Mısır Kralı ve Hatti Kralı kardeştirler, bu sebepten onları bu kaba-hatleri için şiddetle cezalan-dırmasınlar, onların gözlerinden yaş akmasın, bu şahıslardan karıları ve çocuklarından intikam alınmasın".¹⁸⁶

Bu yardımlaşmalar, terörün kaynakları, sebepleri gibi sorunlar konusundaki bilimsel araştırmalardan, terör suçlarının önlenmesi ve cezalandırılmasına kadar çeşitli konularda olabilmektedir.¹⁸⁷

B. Türkiye'de Terörle Mücadele

Türkiye'de terörle mücadele bugüne kadar büyük ölçüde güç kullanımına endekslenmişti. Başarı kriteri olarak öldürülen terörist sayıları gösterildi. Bu başka hataların önünü açtı.

¹⁸⁵ Durmuş Tezcan, "Uluslararası Terör Suçlarında Uluslararası Yardımlaşma", *Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu* (24-26 Nisan, 1985 Sivas) Bildirileri, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1985, s. 104-105.

¹⁸⁶ Çorum İl Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Resmi Web Sayfası, <http://www.corumkulturturizm.gov.tr/TR,58685/kades-sa-vasi-ve-baris-antlasmasi.html> (01.03.2018)

¹⁸⁷ Durmuş Tezcan, *a.g.m.*, s. 104.

Hukuk dışı bazı tedbirler alınması faili meçhul cinayetlerin sayısını arttırdı, teröre lojistik desteğin kesilmesi amacıyla boşaltılan köyler, büyük şehirlere göçlere sebep oldu ve büyük şehirlere gidip adaptasyon sorunu yaşayıp sefalete düşen insanlar örgütün etki alanına girdi.¹⁸⁸

Terör örgütü çeşitliğinin fazla olduğu ve elli yıla yakındır terörle mücadele eden Türkiye doğal olarak terörle mücadele konusunda tecrübeli bir ülkedir.¹⁸⁹ Normal zamanlarda kamu düzeni ve güvenliği ülke genelinde Polis ve Jandarma tarafından sağlanır ancak ülkemizde terörün boyutlarının artması ve güvenlik güçlerinin yetersiz kalması sebebiyle daha etkin bir mücadele için Ordu Birlikleri ve bu kuvvete yardımcı olmak için de bölge halkından oluşturulan Korucu Birlikleri oluşturulmuştur.¹⁹⁰

Ülkemizde terörle mücadele, TCK ve CMUK gibi genel kanunların yanı sıra 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu, 430 Sayılı KHK ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu çerçevesinde yapılmaktadır. Şiddet ve terör olaylarında alınabilecek önlemler Anayasanın 121. maddesi gereğince kabul edilen 25.10.1983 tarihli 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 11. maddesinde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bu maddedeki detaylar 430 Sayılı KHK ile ihtiyaca uygun şekilde somut hale getirilmiştir.¹⁹¹

Terörle mücadele kapsamının da Olağanüstü Hal dediğimiz OHAL rejimi de anayasal bir kurumdur. Olağanüstü hal zorunlu olarak insan haklarının kısıtlanmasına yol açtığı için,

¹⁸⁸ Atilla Sandıklı, *Terörle Mücadele Stratejisi*, s. 1.

¹⁸⁹ İhsan Bal, *Türkiye'nin Terörle Mücadele Deneyimi; Hizbullah Terör Örgütü Deneyimi, Terörizm; Terör ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006, s. 25.

¹⁹⁰ Şeref Ünal, *Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No:79, Ankara, 1997 s. 69.

¹⁹¹ Şeref Ünal, "Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele", TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No:79, Ankara, 1997s. 70,

temel hak ve özgürlükler üzerinde ciddi sonuçları vardır. Bu nedenle OHAL'in hangi şartlar altında ve kim tarafından, nasıl bir karar ile, ne kadar süre ile uygulanacağı ve nasıl denetleneceği kanunlarla en ince ayrıntısına kadar düzenlenmiştir.¹⁹²

1982 Anayasasında temelleri atılan ve 1983 yılında yasalaşan OHAL kanunu, 1987 yılından 2002 yılına kadar toplam 15 yıl boyunca, artan terör olayları gerekçesi ile süresi 46 kez Meclis kararıyla uzatılarak Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bulunan 13 ili kapsayacak şekilde uygulanmıştı. En son 2002 yılında OHAL kapsamında kalan son iki il olan Diyarbakır ve Şırnak illeri de bu kapsamdan çıkarılmıştı.¹⁹³ Bu 2002 yılında İktidara gelen Ak Parti'nin öncelikli icraatlarından biriydi. 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi sonrasında ise ilk defa tüm ülkeyi kapsayacak şekilde üç ay süre ile Olağanüstü Hal ilan edildi ve en son 19 Nisan 2018 tarihi itibarıyla TBMM tarafından 7. kez uzatıldı ve 19 Temmuz 2018'de sona erdi.¹⁹⁴

Türk Yargı Sisteminde suçların kovuşturulma ve suçluların yargılanması ve cezalandırılması temel kanun olan CMUK'a göre yapılmaktadır. Toplum açısından yarattığı tehlikenin boyutlarından dolayı ise terör suçlarında kovuşturma ve yargılama bakımından adi suçlara göre gözaltı süresi, avukat yardımından yararlanma, gibi bazı konularda farklılıklar vardır.¹⁹⁵

Ülkemizde terörle mücadele sadece güvenlik birimlerinin bir mücadelesi olarak görülmüş ve bu doğrultuda stratejiler geliştirilmiştir. Oysaki terörle mücadele topyekûn olmalıdır.

¹⁹² Şeref Ünal, Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele, s. 68.

¹⁹³ "Türkiye'de olağanüstü hâllerin tarihi" BBC Türkçe, Yayın Tarihi: 21 Temmuz 2016, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36852284> (12 Mart 2018)

¹⁹⁴ Türkiye'de Ohal sona erdi, Hürriyet Gazetesi, 19.07.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ohal-uygulamasi-sona-erdi-40901478>, (27.07.2019)

¹⁹⁵ Şeref Ünal, Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele, s. 85-86.

Terör örgütleri insan kaynağı bakımından en çok küçük yaşlardaki çocukları ağına düşürmeye çalışmaktadır. Bu nedenle toplumun en küçük ama en önemli birimi olan aile başta olmak üzere, toplumdaki her birimin, her kurumun, her kişinin yapması gereken görevleri vardır.¹⁹⁶ PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın gerek “aile bizi en çok zorlayan kurumdur”, “aileler önümüzdeki en büyük kalelerdir”¹⁹⁷ şeklindeki demeçleri gerekse de bir çok konuşmasında aileleri hedef alması ailenin aslında terörle mücadelede en önemli kurum olduğunun göstergesidir. Ailelerin yardımcı olmaması durumunda diğer kurumlarında terörle mücadelede başarılı olması daha zordur. Ülkemizde terörle mücadele ederken, ülke içinde birlik ve beraberliği sağlamak, terör örgütlerinin günlük hayatı etkilemeyecek marjinal gruplara dönüştürülmesi, örgüte müzahir vatandaşların ülkesine karşı aidiyet duygusunun geliştirilmesi hedeflenmelidir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Necati Alkan, Söz Bitmeden; Terörle Mücadelede Önleme Stratejileri, s. 39.

¹⁹⁷ Mert Arslanoğlu, “PKK ve Apo Dinsizdir, Komünisttir ve Aileye Karşıdır” Milliyet Blog, 17 Temmuz 2013, <http://blog.milliyet.com.tr/pkk-ve-ocalan-dinsizdir--ateisttir-ve-aileye-karsidir-/Blog/?BlogNo=422660>, (09 Mart 2018)

¹⁹⁸ Atilla Sandıklı, Terörle Mücadele Stratejisi, s. 4.

İKİNCİ BÖLÜM

KOOPERATİF VE KOOPERATİFÇİLİK

I.KOOPERATİFLER HAKKINDA GENEL BİLGİ

İnsanlar tek başlarına halledemeyecekleri ve müştereken yapmalarında yarar bulunan işlerini en iyi şekilde maliyet fiyatına yakın yapmak üzere dayanıma suretiyle güçlerini bir araya getirerek kooperatifler kurarlar.¹⁹⁹Kooperatif ve benzeri yardımlaşma ve dayanışma uygulamalarının tarihi de insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Bugün artık kooperatif adını taşıyan bu kuruluşlar bir milyarı aşkın insana yardım etmektedir.

A. Kooperatif Kavramı ve Tanımı

Kooperatifin net bir tanımını yapmak oldukça zordur. Çünkü kooperatifler çok kapsamlıdır. Kooperatifler ve kooperatifçilik hakkında eser çıkarmış bir çok kişi bile kooperatifi net bir şekilde tarif edememişlerdir. Hatta birçoğu tanımını yapmaktan kaçınmış, tanımının yapılamayacağını iddia etmiştir. Mesela Bernard Lavergne kooperatifin tanımının yapılamayacağını söylemiştir.²⁰⁰ Fındıkoğlu, Kooperatifi şöyle tanımlamaktadır;

“İstihsal, kredi, istihlak ve mesken temini gibi başlıca ekonomik ihtiyaçların tatmini maksadıyla, kendi arzu ve iradeleriyle bir araya gelen bu ihtiyaçları karşılamak için kendi iktisadi gayretleriyle bir işyeri ve işletme vücuda getiren insanların birleşme teşebbüsüne kooperatif denir.”²⁰¹

Göker ise Kooperatifi şöyle tanımlamaktadır; İ“ Aynı iktisadi müşküllerle mücadele eden, hak ve vecibeleri musavvat esasına göre bir araya getiren kimselerin maddi ve manevi

¹⁹⁹ Ziya Gökalp Mülayim, *Toprak Reformu ve Kooperatifleşme*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1976, s. 311.

²⁰⁰ Süheyp Nizami Derbil, *Kooperatifler*, Milli Eğitim Basımevi, İyi Yaşama Serisi:9, Ankara 1945, s. 5.

²⁰¹ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Kooperasyon Sosyolojisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967, s. 119.

istifadeleri için devrettikleri teşebbüsü idare ve istimal ederek mezkur belli başlı zorlukları gidermek maksadıyla değişebilecek sayıda şahısların bir araya gelmesinden husule gelen bir teşekküldür.”²⁰²

Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere öncelikle kooperatif kurulabilmesi için bazı ekonomik faaliyet sahalarının varlığının gerektiği görülmektedir. Bu sahalara, tezin ilerleyen kısımlarında Kooperatif Türleri başlığı altında değineceğiz. Tanımda ayrıca ekonomik ihtiyaçlardan da söz edilmektedir. Kooperatiflerin kurulabilmesi için ekonomik bir takım ihtiyaçların da olması gerekmektedir. Yine tanıma göre kooperatiflerin oluşabilmesi için gerekli olan diğer kavramlar, ortak bir arzu ve iradenin olması, insanların bunun neticesinde bir araya gelmiş olması, bir araya gelen bu insanların şahsi iktisadi bir gayret göstermesi, bir iş ve işletmenin meydana gelmiş olması ile birlikte bütün bunların neticesinde bir teşebbüs olması gerekir. Bu tanımlamaya göre ekonomik faaliyetler, ekonomik ihtiyaçlar, arzu ve irade, insanların birleşmesi, şahsi iktisadi gayret, işletme ve teşebbüs tanımının içinde yer alırken, ekonomik olmayan faaliyetler, fikri ve fiziksel ihtiyaçlar, zorla ve mecburiyet, sermaye birleşmesi, üçüncü kişilerin gayretleri ve gayri iktisadi iş tanımlamanın dışında yer almıştır.²⁰³

II. KOOPERATİFLERİN ÖNEMİ, AMACI VE YARARLARI

Gelişmiş ülkelerde kooperatifçilik araç değil de amaç olarak kullanıldığı için önemi toplum tarafından kavranmıştır. Gelişmiş ülkelerde üretimden başlayarak tüketime kadar ki her safhada, üretim ve tüketim aşamaları dahil olmak üzere kooperatifler kullanılmış ve verim de

²⁰² Yılmaz Ürper, *Türkiye’de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1985, s. 3.

²⁰³ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Kooperasyon Sosyolojisi*, s. 122.

alınmıştır. Kooperatifler siyasi müdahalelerden uzak olduğu için bir çok ülkede çok fazla yasal düzenlemeye bile gerek kalmamıştır.²⁰⁴ Başarılı kooperatif uygulamaları sayesinde kooperatifler toplumda saygın bir konuma gelmiştir. Aslında kooperatifçiliğin daha önemli olduğu yerlerde, kooperatiflere gereken önem verilmemektedir. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ülkenin kalkınması için kooperatifler çok önem arz etmektedir.

Kooperatiflerdeki iş birliği sayesinde tek başına yeteri kadar etkin olamayacak kişiler çok daha etkin işler yapabilmektedir. İşbirliği yapan kişi sayısı ne kadar çok ise o kadar daha etkili işler yapılabilir. Bu nedenle kooperatiflerin daha etkin olması için ortaklarının sayısının daha çok olması da önem arz etmektedir. Ortak sayısının artması için de potansiyel ortakların iş görme isteğini yaratabilecek şekilde faaliyetleri olmalıdır.

Yapılan iş birliği ekonomik olarak üyelere katkı yaptığı gibi aynı şekilde toplumdaki dayanışma ruhuna yaptığı müspet etki sayesinde toplumsal huzura da katkı yapar.²⁰⁵ Ekonomik öneminin yanı sıra toplumun sosyal olarak da gelişmesine ve bütünleşmesine verdiği katkı yardımıyla kooperatifler sadece ülkemiz için değil tüm dünya için oldukça önemlidir. Toplumlar arasında iletişimi de geliştiren bir kavramdır.²⁰⁶ Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için kooperatiflerin önemi maddeler halinde şöyle özetlenebilir:²⁰⁷

²⁰⁴ Milliyet Gazetesi, 1 Nisan 2013, <http://blog.milliyet.com.tr/kooperatifcilik-neden-onemlidir/Blog/?BlogNo=409807> (04.03.2018)

²⁰⁵ Yusuf Çayabatmaz, *Kooperatiflerin Finansman Sorunları ve Çözümüne Yönelik Alternatifler*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 8.

²⁰⁶ Yusuf Çayabatmaz, *Kooperatiflerin Finansman Sorunları ve Çözümüne Yönelik Alternatifler*, s. 8.

²⁰⁷ Milliyet Gazetesi, 1 Nisan 2013, <http://blog.milliyet.com.tr/kooperatifcilik-neden-onemlidir/Blog/?BlogNo=409807> (04.03.2018)

- Ekonomik geliri az olan insanlar beraber hareket ederek ekonomik anlamda güçlerinin birleştirebilirler.
- Sorunları birlikte çözme gücü oluşur,
- Şeffaflık ortaklar arası güven sağlar,
- Ortaklarının maddi menfaatini artırır,
- Kooperatifler sayesinde yeni yatırımlar ve yeni istihdamlar yapılır,
- Yereldeki kaynaklar ekonomiye kazandırılır,
- Bulunduğu bölgede sorunların konuşulmasını ve çözüm yolları sunulmasını demokratik yöntemlerle sağlar,
- Özel sektörün yatırım yapmaya çekindiği alan ve bölgelere yatırım yaparak, yerel ekonomiyi kalkındırır.

Çağdaş toplumların son yüzyılda ekonomik ve toplumsal olarak gelişmesinde önemli bir yeri olan kooperatiflerin amacına bakıldığında, aynı amaçla bir araya gelmiş insanların el birliği ile birlikte çalışması ve dayanışma içerisinde hep birlikte kazanmasıdır.²⁰⁸ Kooperatiflerin amaçları arasında genel olarak;²⁰⁹ üretim için gerekli olan girdilerin maliyetini düşürmek ve girdileri daha elverişli ve gerekli koşullarda sağlamak, pazarlamayı düzenli ve verimli şekilde sağlamak, ortaklarının gelir seviyesini yükseltmek, ortakların ortak ihtiyaçlarını sağlamak, ortakların eğitim düzeyini yükseltmek, ortakları ekonomi başta olmak üzere toplumsal ve

²⁰⁸ Özer Ozankaya ve Diğerleri, *Türkiye'de Kooperatifçilik*, Milliyet Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1976, s. 9.

²⁰⁹ Özer Ozankaya ve Diğerleri, *Türkiye'de Kooperatifçilik*, s. 9-10.

siyasal baskılardan korumak ve dayanışma halinde mutlu bir topluluk oluşmasına katkı sağlamak vb. şeyler yer almaktadır.

Kooperatifler yukarıda saydığımız amaçlar dışında, aracı ve tefecilere bağımlılığı ortadan kaldırarak, üyelerinin bağımsız düşünmesi ve kendilerine güvenmesini de sağlar. Genel ekonomik durumun düzelmesi, sosyal dayanışmanın artması ve güçlenmesi, kendi sektörü harici etkinlikler, mesleklerinin hareket alanını genişletmek, paydaşlar arasında kardeşlik ve adalet duygularını geliştirmek, kültürel hayatlarını da renklendirmek gibi amaçlara da Kooperatifler aracılığıyla ulaşılmaktadır.²¹⁰

Kooperatiflerin dünya genelinde bir milyar civarında üyesi vardır. Kooperatifler yoksulluktan çıkış yoludur. Kendine özgü modeli ile kadınlar, yoksul halk, yerel halk gibi zayıf kesimler için karşılaştırmalı üstünlük imkânı sağlar.²¹¹ Kooperatiflerin yararlarını başlıca özetleyecek olursak;

- Üretici ile tüketici arasındaki aracılardan çıkarılarak, ihtiyaçlar minimum maliyet ve maksimum fayda ile karşılanır.
- Farklı konularda faaliyette bulunan kooperatifler iletişim halinde bulunup işbirliği yaptıkları için reklam ve tanıtım maliyetleri de en aza indirilmiş olur.²¹²

²¹⁰ Kooperatifçilik, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Eğitim Modülü, <http://koop.gtb.gov.tr/data/539aa1ba487c8e06f4401cf5/Kooperatifler.koop-gep%20meb%20kitap.pdf>, (13.03.2018), s. 5.

²¹¹ Kooperatif Etki, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifler Genel Müdürlüğü, <https://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/kooperatif-nedir>, (12 Mart 2018)

²¹² İsmail Uluocak, Kooperatifçilik Eğitiminin Ülkemizdeki Durumu ve Kooperatif Tarzı Yapılanmanın Özel Öğretim Kurumlarında Uygulanması, Bursa Çağdaş Eğitim Kooperatifi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 24.

- Yaşam standartları ile varlıklar arasındaki farklar kooperatifler sayesinde azalır, kooperatifler sosyal ve ekonomik adaletin sağlanmasına yardım eder, fakirliğin azaltılmasına katkıda bulunur.²¹³
- Göreve seçimle gelinen Kooperatifler bir demokrasi okulu niteliğindedir. Toplum ihtiyaçlarını en kısa sürede tespit edip ve çözmeye çalışan kooperatifler insanlara hizmet etme konusunda fırsat sunan kuruluşlardır.²¹⁴
- Farklı sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflerin birbirleri ile işbirliği ve iyi ilişkiler geliştirmesi farklı kesimler arasında dayanışma ve yardımlaşmanın da sağlanmasına sebep olacaktır. Mesela üretim kooperatifleri ve tüketim kooperatiflerinin yapacakları bir iş birliği ile üretim kooperatifleri pazar sıkıntısını çözmüş olacak, tüketim kooperatifleri de tedarikçi ve uygun fiyatlı ürün sıkıntısını çözmüş olacaktır.²¹⁵
- İnsanlara tek başına başaramadıkları işleri ve çözemedikleri sorunlarını kooperatifleşerek başarma ve çözme imkânı elde ederler.
- Kooperatiflerde üyeler kendi menfaatlerini düşünmeden ortak menfaatler için karşılıklı yardım eder ve çaba gösterirler. Bu sayede kişideki egoizmi de bir ölçüde azalttığını söylemek mümkündür.²¹⁶

²¹³ Ayhan Çıkın, Türkiye’de Bir Kooperatifler Bankası’nın Kurulması İhtiyacı Nedenleri ve Hedefleri, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1995, s. 10.

²¹⁴ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik Teşvik ve Desteklemeler*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 13.

²¹⁵ Nureddin Hazar, *Kooperatifçilik Tarihi*, Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yayınları, Ankara 1970, s. 34.

²¹⁶ Şevket Günay, *Kooperatifçiliğin Gelişmesi ve Türkiye de Kooperatifçilik*, Yayın?, Ankara 1983, s. 11.

- Kooperatifleşme ile birlikte sosyal ekonomik bünye sağlamlaşır ve kişilerin geçim seviyesi artar.²¹⁷
- Kooperatifler, bireylerin zorlanmadan, yoksunluk duymadan tasarruflarını sağlar.²¹⁸ Üyelerin verdikleri küçük katkılarla büyük kaynaklar elde edilir.
- Kooperatif kuruluşlarının işbirliği yapmaları sonucunda devletler ve milletler arasındaki dostluk bağları güçlenir.²¹⁹

III. KOOPERATİFİN UNSURLARI VE ETKİLERİ

Kooperatif kavramı, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu 1. maddesinde;

“Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir.” şeklinde tanımlanmıştır.

²¹⁷ İsmail Uluocak, Kooperatifçilik Eğitiminin Ülkemizdeki Durumu ve Kooperatif Tarzı Yapılanmanın Özel Öğretim Kurumlarında Uygulanması, s. 25.

²¹⁸ İsmail Uluocak, Kooperatifçilik Eğitiminin Ülkemizdeki Durumu ve Kooperatif Tarzı Yapılanmanın Özel Öğretim Kurumlarında Uygulanması, s. 25.

²¹⁹ İsmail Uluocak, Kooperatifçilik Eğitiminin Ülkemizdeki Durumu ve Kooperatif Tarzı Yapılanmanın Özel Öğretim Kurumlarında Uygulanması, s. 25.

Bu tanımlamadan yola çıkarak kooperatifçiliğin unsurlarının şunlar olduğu söylenebilir; ihtiyaçların sağlanması ve korunmasının amaçlanması, ekonomik menfaatlerin elde edilebilmesi için kullanılacak araçlar, kooperatif ortaklarının nitelikleri, ortak sayısının değişkenliği, sermayenin değişkenliği, ortaklık niteliği ve tüzel kişilik.²²⁰ İhtiyaçların korunması ve sağlanması amacı, kooperatif ortaklarının kooperatif konusu ile ilgili herhangi bir kısıtlama olmaksızın ihtiyaçlarının sağlanması ve korunması amaçlanmaktadır. Kooperatifler ticari kuruluşlar olmadığından dolayı kar amaçları da yoktur. Amaçları ekonomiktir ve bu amaç kooperatifin kendisiyle değil ortakları ile alakalıdır.²²¹

Karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve kefalet fikirlerinin ortaya çıkması kooperatifler kurulur. Aynı kooperatifin ortakları veya kooperatifler arasında karşılıklı yardımlaşmalar ve özveriler yapılarak karşılıklı yardımlaşma, ortakların birbirlerine maddi ve manevi olarak destek olup engelleri birlikte aşması ile de dayanışma sağlanır. Ortakların birbirlerine hukuki anlamda güvence sağlaması ve bu şekilde kredi problemlerini çözüme kavuşturması da kefalet ile mümkündür.²²²

Kooperatif ortakları haklarını kullanma ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişilerden oluşur. Her kooperatife ortak olmanın, o kooperatif türüne göre özel şartları olabilmektedir. Kooperatiflerin ortaklık olduğu ise Kooperatifler Kanunu'nun 1. maddesinde geçmektedir.

²²⁰ Yüksel Savaş Yaroğlu, *Konut Yapı Kooperatiflerine Tanınan Teşviklerin Konut Yapı Kooperatiflerinin Gelişimine Katkıları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 8-10.

²²¹ Reha Poroy, Ünal Tekinalp ve Ersin Çamoğlu, *Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku*, Beta Yayınevi, Geliştirilmiş 9. Baskı, İstanbul 1993, s. 948.

²²² Reha Poroy, Ünal Tekinalp ve Ersin Çamoğlu, *Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku*, s. 949.

Kooperatiflerin belirgin özelliklerinden biri de ortaklarının ve sermayesinin değişken olmasıdır. Ortaklar belirli şartlar ile kooperatiflere ortak olabildikleri gibi belirli şartlarla ortaklıktan çıkabilmektedir. Ortaklar, ortaklardan birinin ortaklığını devretmesi ile değişebildiği gibi kooperatife yeni ortak alınması veya ortaklardan biri veya bazılarının ortaklıktan çıkarılması ile değişebilmektedir.²²³ 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nda kooperatiflerin asgari ortak sayısı yedi olarak belirtilmiş olup, üst sınır konulmamıştır. Ortakların değişmesi ile birlikte sermayede de azalma veya artış meydana gelebilmektedir. Genel kurur kararıyla sermaye artırımı veya azaltımı kooperatiflerde yoktur. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu 2. maddesinde sermaye miktarının sınırlandırılmayacağı ayrıca belirtilmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kooperatif kavramını; *“Kişilerin gönüllü olarak belli bir amacı gerçekleştirmek için oluşturdukları gerekli sermayeye eşit koşullarla katıldıkları, üyelerin aktif girişimlerdeki kar ve risklerin adil olarak paylaşıldığı demokratik nitelikli denetimli örgütlerdir.”* şeklinde tanımlamıştır.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)’ne göre ise kooperatif; *“Kişilerin ortak ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini, ortak sahip olunan ve demokratik kurullarla yönetilen bir işletme aracılığı ile karşılamak için gönüllü olarak oluşturdukları özerk bir örgüttür.”*²²⁴

Uluslararası alanda da geçerliliği olan bu tanımlardan yola çıkarak kooperatiflerin üyelerine ekonomik ve sosyal bir takım faydalarının olduğu sonucuna varılabilir.

²²³ Yüksel Savaş Yaroğlu, Konut Yapı Kooperatiflerine Tanınan Teşviklerin Konut Yapı Kooperatiflerinin Gelişimine Katkıları, s. 9.

²²⁴ (<http://www.ica.coop>) (20 Nisan 2018)

Kooperatifin sosyal etkilerine bakıldığında ortakları ihtiyaçlarını giderebilmek için birbirlerine yardım eder ve dayanışma içerisinde bulunurlar. Bireysellikten uzaklaşmış, toplu hareket edilmiş olur. Bunların neticesinde de ortaklar arasında sosyal ve ekonomik ilişkiler güçlenmeye, toplumsal yaşama ve dayanışma bilinci güçlenmeye başlar. Birbirleri ile yardımlaşma ve dayanışma içerisinde normalde tek başlarına rekabet edemeyecekleri kişilerle rekabet edebilecek duruma gelirler. Toplumda orta tabaka sınıfın gelişmesine katkıda bulunup, piyasada yer edinebilirler.²²⁵

Ekonomik etkilerine gelince, genelde ekonomik zorluklarla tek başına mücadele edemeyen bireysel düzeyde ekonomik olarak güçsüz olan kişilerle oluşur. Bu nedenle kooperatiflerin faaliyetleri temelde ekonomik nedenlidir. Esasında kooperatifçiliğin doğma sebeplerinden birisi de piyasalardaki araçlardır. Üretici ile tüketici arasında bulunan toptancı, perakendeci gibi araçların her biri kar amaçlı bir işletme olduğundan daha ucuza alıp daha pahalıya satma hedefleri vardır. Daha ucuza aldıklarında üreticiyi daha pahalıya da satarken tüketiciyi zor durumda bırakmaktadırlar. Kooperatifler işte bu araçları ortadan kaldırarak üretici ve tüketicinin refah seviyesini yükseltmeyi amaçlarlar.

Rekabetin iyi işlemediği yerlerde kooperatifler rekabet etme gücü sağlarlar. Bu yüzden kooperatiflerin serbest piyasa ekonomisinin bir parçası oldukları da söylenebilir. Aynı zamanda kooperatifler ülkelerin ekonomisi için en etkili kalkınma araçlarından biridir. Kalkınmada etkili ve aktif bir şekilde kullanılması durumunda ortaklarının ekonomisine olduğu gibi ülkenin de ekonomisine büyük katkıları olmaktadır. Nitekim ekonomik olarak çok iyi konumda olan ülkelerde kooperatifçiliğin çok yaygın ve etkili olduğu görülmektedir.

²²⁵ İdris Atabay, Kamu Kurumlarının Konut Uygulamalarının Yapı Kooperatiflerinin Konut Uygulamaları ile Talep Yönünden Karşılaştırılması ve Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 7.

Dünyadaki en büyük üç yüz kooperatifin toplam cirosunun 1,6 Trilyon Dolar'dan fazla olması ekonomik büyüklüklerinin göstergesidir. Finansal kooperatiflerin 857 milyon insana hizmet etmesi, finansal kooperatiflerin küresel olarak günlük iki dolar yoksulluk sınırının altında yaşayan seksen milyon müşterisine hizmet etmesi, 49.000 kredi birliğinin 177 milyon ortağına hizmet ediyor olması, küresel olarak tarım ürünlerinin yaklaşık olarak yarısının kooperatifler aracılığıyla pazarlanıyor olması kooperatiflerin ekonomi açısından ne kadar büyük ve önemli olduklarını göstermektedir.²²⁶

IV. KOOPERATİFÇİLİĞİN TARİHÇESİ

Kooperatifçilik tarihinden bahsedebilmek için neyi kastettiğimizi bilmemiz gerekir. Kooperatif derken “Cooperation” ve ondan sonra gelmiş bütün ülkelere yayılmış kooperatifçilik mi kastettiğimiz yoksa kelimenin, anlamına da uygun olarak ekonomik faaliyetler başta olmak üzere insanların yaptıkları işbirliği mi?²²⁷ Kastettiğimiz insanların işbirliği faaliyetleri ise bunun tarihi insanlar sosyal varlıklar olduğu için insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak kastedilen kooperatif isminin kullanılması ile başlayan bugünkü manada kooperatifçilik ise bunun tarihi başlangıcı ise 1844'tür.

Tarım ve hayvancılıktan yapılmadan önce yaşamış, avcılık ve balıkçılık ile geçinen insanların bile avcılık ve balıkçılık yaparken işbirliği içerisinde oldukları düşünülürse koope-

²²⁶ Kooperatif Etki, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifler Genel Müdürlüğü, <https://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/kooperatif-nedir>, (12 Mart 2018)

²²⁷ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Türkiye'de Koopeatifçilik; Tatbiki Sosyoloji Denemesi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1953, s. 4.

ratif olmasa da kooperatif mantığının neredeyse insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülebilir.²²⁸ En eski toplumlardan günümüze kadar, insanların hayatlarını sürdürebilmek, temel ihtiyaçlarını karşılamak, sosyal ihtiyaçlarını gidermek ve psikolojik gereksinimlerini karşılayabilmek için çoğu zaman tek başlarına yeterli olamamışlar ve işbirliğine gitmişlerdir. Yaptıkları işbirliği sonucunda başta ekonomik olmak üzere bir çok sorunun üstesinden gelip, başarıya ulaşmışlardır. Dünya nüfusu arttıkça insanlar arası işbirliğinin önemi de artmaya başlamıştır. İnsanlar toplum olmanın gereği olarak dayanışma ve işbirliği de yapmak zorunda kalmışlardır. Toplumda meslekler ortaya çıkınca, insanlar farklı meslek gruplarına ayrılmış, farklı farklı meslek dalları ortaya çıkmış, uzmanlaşmanın değeri anlaşılmış ve üretim için gerekli olan araç gereçlerinde gelişmesine vesile olmuştur. Bunun sonucu olarak ekonomik yaşamda da örgütlenme ve işbirliği yapmanın önemi artmıştır. İnsanlık tarihi boyunca bugünkü kooperatifçiliği andıracak şekilde benzer nitelikte bir takım uğraşlar, yardımlaşmalar ve dayanışma örnekleri görülmüştür. Ancak bu örnekler endüstri dönemindeki gibi ekonomik toplumsal şartların iticiliğiyle belirli ilke ve şartlara bağlanmış hareketler değildir.²²⁹ Bu gelişmeleri kooperatifçilik fikrinin temellerini oluşturan hareketler olsa bile bugünkü manası ile kooperatifçiliğin temelleri 19. yüzyılda atılmaya başlanmıştır.²³⁰

Endüstri dönemindeki teknik alandaki buluşlar ve ekonomik değişimler sonucunda üretim sisteminde de yapısal farklılıklar orta çıkmıştır. İnsan emeğinin hakim olduğu üretim sistemine makineler hakim olmaya başlamıştır. İnsan emeği ile üretime devam eden işletme ve kişiler için rekabet edilemez bir durum meydana gelmiştir. İşini kaybedenler fabrikalarda vasıflı

²²⁸ Süheyp Nizami Derbil, *Kooperatifler*, s. 29.

²²⁹ Yılmaz Ürper, *Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1985, s. 5.

²³⁰ Mehmet Murat Seyhan, *Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 12.

işçi olarak işe girmiş, zamanla makinelerin daha da gelişmesi ile vasıflı vasıfsız ayırımı da ortadan kalkmıştır. Bütün bu durum karşısında tarım toplumu pazar ekonomisinin de hakim olmaya başlaması ile ilerlemek için tarımsal araç ve gereç satın almaya ihtiyaç duymuşlardır. Bunun sonucunda da onların sermaye ihtiyaçlarından dolayı aracı, tefeci gibi gruplar ortaya çıkmıştır. Bütün bu zorluklar karşısında Robert Owen, C. Faurrier ve Blanc başta olmak üzere dönemin bazı düşünürleri düşünce ve uygulamaları ile işçilerin ekonomik ve sosyal durumunu iyileştirecek, kendi kendilerine yardım şeklinde birleşmeler için ortam hazırlamışlardır. Bu ortamda da İngiltere'nin Rochdal Kasabesindeki bir grup işçi kendi aralarında birleşerek ilk kooperatifi kurmuşlardır.²³¹

A. Dünyada Kooperatifçiliğin Doğuşu ve Gelişimi

Homer'in destanlarına göre eski Yunan gemiciliği kürek çeken köleler henüz yokken serbestçe işbirliği yapanlar tarafından işletilmiştir. Ortaçağ loncalarında da kooperatifçiliği andıran işbirliklerine rastlamak mümkündür.²³²

Bugünkü Kooperatifler 19.yy.da meydana gelmiştir. Şuan mevcut olan Kooperatiflerin tamamı 19.yy'da meydana gelmiştir. Eski bazı kuruluşlar, kooperatifler arasında sayılsa da o zaman ki kuruluş mantıkları ile onları kooperatif saymak doğru değildir.²³³ 1844 yılında kapitalist işletmelere karşı kendilerini ekonomik anlamda korumak isteyen dokuma işçilerinin bir araya gelerek İngiltere'nin Rochdale kasabasında kurdukları kooperatif günümüzdeki modern kooperatifçiliğin temeli sayılmaktadır. Aynı dönemlerde Fransa'da üretici ve Almanya'da kredi

²³¹ Yılmaz Ürper, Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri, s. 5-7.

²³² Süheyp Nizami Derbil, *Kooperatifler*, s. 30.

²³³ Gerhard Kessler, *Kooperatifçilik*, Çev. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1940, s. 24.

kooperatifleri kurulmuştur. Daha sonra İskandinav ülkeleriyle İsviçre’de kooperatifçilik hareketleri başlamış, İsveç, Norveç, Danimarka gibi ülkelerde başta tarımsal pazarlama ve tüketim kooperatifleri olmak üzere kooperatifler kurulmaya başlanmış ve hızla gelişmeye başlamıştır.²³⁴ Aşağıda bazı ülkelerin kooperatifçiliği hakkında kısa bilgiler verilecek.

İngiltere’de Kooperatifçilik: 19. yüzyılın başlarında İngiltere’de çalışma saatleri on altı saati bulabiliyor, hatta on yaşına henüz gelmiş çocuklar çalışma hayatına girmek durumunda kalabiliyordu. Sermaye sahipleri, Milli gelir içerisinde emek sahiplerine göre çok daha fazla paya sahiptiler. Robert Owen (1771-1858) adındaki genç bir fabrika sahibi, işçilerin kötü yaşam koşullarından etkilenecek kendi fabrikasında işçiler için bir tüketim mağazasını ve tasarruf sandığını kurmuş, emekçilerin çalışma saatlerini on altı saatten on saate indirmiş, çocukların çalışmasını yasaklamıştır. İşçiler lehine yaptığı sosyal yenilikler hükümetin ilgisizliği ve kapitalist işletmelerin baskıları sonucu genişletilemeyince ABD’ye gidip 120.000 dönüm arazi üzerinde New Harmony adıyla toplu tarım ürünleri girişimi yapmıştır. Owen daha önceki girişimlerinde istediği başarıyı elde edemeyince tekrar ülkesi İngiltere’ye dönmüş, kooperatifler ilgili çalışmalarına devam etmiş ve halkı bilinçlendirmek için konferans ve toplantılar düzenlemiştir. Owen sadece kooperatifçilik konusunda girişimlerde bulunmakla kalmamış, “labour notes” adını verdiği işgücü kağıtlarını para yerine koymaya çalışmış ancak pratik olmadığı için başarılı olamamıştır. Owen başarısız denemelerinden dolayı yılmamış ve düşüncelerini aktarmak ve yaymak için 3000 kişilik bir salon tutmuş ve işçilere her gün konferanslar vermiş onları bilgilendirmiştir. Seksen yedi yaşında bir konferans esnasında fenalaşarak hayatını kaybetmiştir.²³⁵

²³⁴ İsmail Hakkı İnan, "Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", İTO Yayınları, Yayın No:2004-40, İstanbul 2004, s. 23.

²³⁵ İsmail Hakkı İnan, Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli, İTO Yayınları, İstanbul, 2004, s.23-24

Owen'in yaşadığı yıllarda yine İngiltere sınırları içerisinde bulunan Dr. William King isimli şahıs ta aynı sebeplerle işçilerin, iş sahiplerine göre oldukça kötü olan durumlarını iyileştirebilmek amacıyla İngiltere'nin Brighton şehrinde bir kooperatif kurmuştur. 1827'de kurulan bu kooperatif tarihte ilk tüketim kooperatifidir. Bu kooperatif piyasanın fiyatı ile aynı fiyatlarda satış yapmış, paydaşlarının ana paralarına da kâr payı vermiştir. Bu kooperatiflerin kurulmasından sonra üç yüzü aşkın kooperatif daha kurulmuştur, ancak bu kooperatiflerin çoğu borçla ürün sattıkları ve üyelerine risturn dağıtmadığı için başarısız olmuşlardır.²³⁶

Dokumacılık ile bilinen Rochdale'de yirmi sekiz işçisinin 21 Aralık 1844 yılında kendi aralarında toplamış oldukları 28 sterlin ile Kurbağalı Sokak 10 sterline kiraladıkları bir kurdukları kooperatif ise günümüzdeki kooperatifçilik hareketinin başlangıcı sayılmaktadır.²³⁷ Kooperatifi kuran 28 kişiye de Rochdale iyi kalpli öncüleri ismi verilmiştir. Bütün engelleme ve zorluklara rağmen 28 dokuma işçisi yılmamış ve bir yıl içinde 28 olan ortak sayısı 74'e çıkmış ve ortak sermayesi de 28 sterlinden 180 sterline yükselmiştir. 1844-1849 yılları arasında İngiltere'nin bir çok kentinde yüz civarında tüketim kooperatifi Rochdale örneğinden cesaret alarak faaliyete başlamıştır.²³⁸

Owen ile Dr. King'in kooperatifçilik konusundaki denemelerinin başarılı olamayıp Rochdale'deki işçilerin başarılı olmasının nedeni, bu işçilerin tabandan gelmesi, bu kooperatifin ihtiyaçtan ötürü kurulmuş olması ve kendilerinin kurup kendilerinin işletip gerçekçi davranmalarındır. Bu ortaklar kooperatifin etkin yönetimi için bugünkü Kooperatifçiliğin ilkelerinin de

²³⁶ İsmail Hakkı İnan, *Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli*, s.25

²³⁷ Çıkin Ayhan, Rochdale Haksever Öncüleri, 16 Aralık 2016, <http://blog.milliyet.com.tr/rochdale-haksever-onculeri/Blog/?BlogNo=548555>, (27 Temmuz 2109)

²³⁸ İsmail Hakkı İnan, *Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli* , s. 24-25 ,

temellerini oluşturan bazı ilkeler belirlemişlerdir ve bu ilkelere göre faaliyetlerine devam etmişlerdir. Aradan 174 yıl geçmesine rağmen bu ilkeler özü itibarıyla halen geçerlidir. Bundan dolayı Rochdale kooperatif adına yapılanlar bugün kü kooperatifçilik tarihinin başlangıcı sayılmaktadır. Rochdale’de saptanan ilkeler de kooperatifçiliğin temel ilkeleri olmuştur.²³⁹

Fransa’da Kooperatifçilik: İngiltere’de kooperatifçilik hareketlerinin hız kazanmaya başladığı dönemde Fransa’da da uygulamadan çok düşünce düzeyinde kooperatifçilik benzeri hareketler meydana gelmiştir. Bu hareketin öncülüğünü ise Charles Fourier’in (1772-1837) yapmıştır. Fourier “Yeni İşçi Dünyası ve İşbirliği” adlı eserinde “Falanj” olarak isimlendirdiği, herkesin sevdiği işi yaptığı, tüketimin kolektif olduğu, işçilerin çalışma sırasında iş değiştirebildiği bir komünal toplum hayal etmiştir. Her falanj 2000 hektar araziye sahip olacak ve ortalama 1600 kişiyi barındıracaktır. Çalışanların üçte biri bekar ve çalışmaların çekici olabilmesi için çalışma gruplarının başında kadınlar olacaktır.²⁴⁰ Fourier, yemeklerin yapılması ve yenmesi, çamaşırların yıkanması, elbiselerin ütülenmesi gibi işlerin de ortak ve beraber yapılması gerektiğini savunmuştur. Fourier’in planladığı falanj, SSCB ve diğer komünizm ile yönetilen devletlerde daha önce var olan Kolhozlara ve İsrail’de bugün hala var olan Kibbutzlara benzetilmektedir. Ancak Fourier komünizm düşüncesini benimsemeyip, falanjlarda mülkiyet hakkı olması gerektiğini söylemiş ve düşüncenin insanların daha çok çalışmasını ve verimli olmasını sağlayacağını söylemiştir. Falanjlarda elde edilen gelir, giderler düşüldükten sonra en çok emek, sonra sermaye ve en sonunda girişimcilik oranında paylaştırılmıştır. Fourier bu düşüncelerini hayata geçiremeden yokluk içerisinde ölmüştür.²⁴¹

²³⁹ İsmail Hakkı İnan, "Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", s. 25

²⁴⁰İsmail Hakkı İnan, "Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", s. 25

²⁴¹ İsmail Hakkı İnan, "Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", s. 26

Fourier'in düşüncelerinden ilham alan Philip Buchez 1831 yılında Paris'te çalışan marangozları bir araya toplayarak bir kooperatif kurmuştur. Yine 1835 yılında Lyon'da bir tüketim kooperatifi kurulmuştur. Fransız sosyalist Louis Blanc, devlete ait bütçeden aldığı üç milyon Frank ile Fourier tarafından planlanan üretim kooperatifleri hayalini hayata geçirerek 300 civarı kooperatif kurulmasını sağlamıştır. Fourier'in öğrencisi Godin 1885 yılında soba imalatçıları kooperatifini kurmuş ve kooperatif ortakları bir soba fabrikası açmıştır. Sonuç olarak, Fourier Fransa'da üretim kooperatifçiliğinin temelini atan kişi olarak kabul edilmektedir. Özetle İngiltere için tüketim kooperatifçiliğinin, Fransa için ise üretim kooperatifçiliğinin doğduğu yer denilebilir.²⁴²

ABD'de Kooperatifçilik: ABD'de genel olarak kooperatifçilik hareketleri Avrupa'ya göre daha geç başlamıştır. ABD'de taşıma, depolama ve pazarlama kooperatiflerinin teşvikçisi sayılan çiftçi organizasyonu Grange 1867'de, diğer bir çiftçi örgüt olan "Çiftçi Birlikleri (Farmers Alliance)" 1872'de kurulmuştur. Tarımsal alanda bir örgüt olan ve ilk örnek diyebileceğimiz "Çiftçi Eğitim ve Kooperatif Birliği" (Farmers Educational and Cooperative Union) ise 1902 yılında kurulmuştur. İlk kurulan bazı kooperatiflerin çok kısa ömürlü olduğu ABD'de kooperatifle ilgili ilk yasal düzenlemeler 1857 yılında yapılmıştır. 1870'li yıllarda kurulan süt, meyvecilik, pamuk ve hayvancılık kooperatifleri özel sektörün olumsuz baskısı ve kooperatifçilik ilkelerinin uygulanmaması nedeniyle başarılı olamamıştır.²⁴³

1920'den itibaren kooperatiflerin sayısı artmış ve kooperatifçilik gelişmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda kooperatifler hızlı bir şekilde gelişmişlerdir.

²⁴² İsmail Hakkı İnan, "Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", s. 27

²⁴³ Mehmet Murat Seyhan, Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması, s. 15-16.

1930 yılı sonrasında yeni düzenlemeler ile birlikte sonrasında kooperatifler genişleyip güçlenmişlerdir. Amerika’da bulunan pazarlama kooperatifleri önemli bir pazarlık gücü sağlayarak büyük başarı sağlamışlardır.²⁴⁴

Almanya’da Kooperatifçilik: Dünyada kooperatifçiliğe öncülük yapan ülkelerden biri Almanya’dır. Hermann Schulze-Delitzsch (1808-1883) esnaf kefalet kooperatiflerinin, Friedrich Wilhelm Raiffeisen ise tarım kredi kooperatiflerini kurma ve geliştirme de önemli rol oynamışlardır. Herman büyük sanayiciler ile rekabet edemez duruma gelen esnafların kredi ve benzeri sorunlarını çözebilmek için, marangozluk ve ayakkabıcılık ile uğraşanların ihtiyaç duydukları girdi malzemeleri karşılayabilmek için 1849’da bir Hammadde Alım Kooperatifi, 1850 yılında ise bir Esnaf Kredi Kooperatifi kurmuştur. Aynı dönemde Eilenburg şehrinde bazı işletme sahipleri ile beraber bir Esnaf Kredi Bankası ve bir tane de Tüketim Kooperatifi kurulmasını sağlamıştır. Bu Kooperatifleşme akımı Schulze-Delitzsch’in de öncülük yapmasıyla Almanya’da o dönemlerde oldukça hızlanmış ve bir çok kooperatif açılmıştır. Schulze-Delitzsch’e kooperatifçilik konusunda önemli katkılarda bulunan ve kooperatifçilik konusunda önemli yazılar yazan Berlin Üniversitesi Dil Profesörü Victor Aime de Berlin’de bir yapı kooperatifinin kurulmasına öncülük etmiştir.²⁴⁵

Daha sonra esnafın kendi ürettiği ürünleri satabilecekleri kooperatif mağazaları, sanat kooperatiflerinin üst kuruluşu olan “Alman Küçük Sanat ve İktisat Kooperatifleri Birliği’ni” ve daha sonra da “Alman Kooperatifler Bankası’nı” kurulmuştur. Dünyada esnaf ve sanaakarların

²⁴⁴ Mehmet Murat Seyhan, Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması, s. 16.

²⁴⁵ İsmail Hakkı İnan, "Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", s. 26-27

kurdukları kredi kooperatiflerinin de öncüsü sayılan Schulze-Delitzch hayatı boyunca esnaf-
ların ve sanatkârların sorunlarının kooperatifleşme ile çözüleceğini savunmuştur. 1883 yılında
öldüğünde kurduğu kooperatiflerin üye sayısı yarı milyonu aşmış durumdaydı.

Schulze-Delitzch ile aynı dönemlerde yaşamış olan Frederich Wilhelm Raiffeisen
(1818-1888), 1847 yılında iklim koşullarından dolayı patates ve hububat hasadının kötü geç-
mesi ve çiftçilerin oldukça zorlanması üzerine, maddi anlamda zengin bazı ailelerin desteğini
alarak, yöneticilerinin karşılıksız olarak çalıştığı bir tüketim kooperatifi kurmuştur. Bu koo-
peratifin vasıtasıyla kış mevsiminde kendilerine yetecek kadar patates ve tahıl ürünleri
dağıtmıştır. Baharda ise köylülere ekebilecekleri tohumları tohum temininde yardım etmiştir.
Flammersfeld’de belediye başkanlığı yaptığı esnada köylülerin sorunlarının çözümü ve tefeci-
lerle mücadele etmek için, 1849 yılında 60 ailenin birbirlerine kefaleti şeklinde “Flammersfeld
Yardım Birliği’ni” kurulmasını sağlamıştır.²⁴⁶

Raiffeisen 1864 yılında Schulze-Delitzsch’in tecrübelerinden de yararlanarak kurduğu
sandıkları bir arada toplayarak “İkraz Sandıkları Birliği’ni” kurmuştur. Daha sonra ise 1866
yılında “Köyde yaşayan insanların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi İçin Tüketim, Satış, Bağcı-
lık, Sütçülük ve Hayvan Sigortacılığıyla İlgili Kredi Kasaları Birliği” isimli bir kitap yayınlamış-
tır. Kurmuş olduğu birlik sürekli nakde ihtiyaç duyunca Raiffeisen 1872 yılında bağımsız
kooperatif bankaları ve Ren civarında bulunan Neuvid şehrinde bir banka kurmuştur. On yıl
içinde bankaya bağlı kooperatif sayısı dört yüzü geçmiştir. Raiffeisen ölünce bu banka Berlin’e
taşınmıştır ve Raiffeisen’in adını alarak bir kooperatif bankası olmuştur. Alman köylüsünün

²⁴⁶ İsmail Hakkı İnan, "Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", s. 28

kredi ihtiyacını karşılayabilmek için bütün hayatı boyunca çalışan Raiffeisen Alman kredi kooperatifçiliğinin kırsal bölgelerdeki öncüsü kabul edilmektedir.²⁴⁷

Hollanda'da Kooperatifçilik: Hollanda'daki tarımsal kooperatifler devlet yardımı olmadan üreticilerin kendi karar ve iradeleriyle kurulmuş ve geliştirilmişlerdir. İlk tarımsal kooperatif "Interet Propre Bien Compris" adıyla 1877'de kurulan bir alım kooperatifidir. Bunun ardından 1886 yılında ilk sütçülük kooperatifi, 1887'de ilk sebze pazarlama kooperatifi faaliyete geçmiştir.²⁴⁸

Hollanda'da tarımsal amaçlı kooperatifler, kırsal kesimde rekabet koşullarını iyileştirmek için 19. yüzyıl ortalarından bu yana gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Günümüzde kırsal alanda üretim yapanların her biri neredeyse üç dört ayrı kooperatife üyedir. Hollanda'daki tarımsal amaçlı kooperatifler, ortaklarına kredi ve tarım için gerekli girdileri temin eden ve üreticinin üretimini gerektiğinde işleyip pazara sunan çok amaçlı hizmet kooperatifidirler. Hollanda'da üretimi yapılan süt ve süt ürünleri, et ve yumurta, meyve ve sebze üretiminin hatırı sayılır bir kısmı kooperatifler vasıtasıyla toplanmakta, islenmekte ve pazarlanmaktadır. Hollanda'da şekerpancarının üretimi, işletimi ve pazarlanması tek bir kooperatif eliyle gerçekleştirilmektedir. Aynı şekilde patates üretiminin de tamamı kooperatifler aracılığıyla yapılmaktadır. Dünyanın nişasta ihtiyacının dörtte birini karşılayan dünyanın en büyük nişasta üreticisi de Hollanda'da bir kooperatif işletmesidir.²⁴⁹

²⁴⁷ İsmail Hakkı İnan, "Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", s. 28

²⁴⁸ Mehmet Murat Seyhan, Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması, s. 16.

²⁴⁹ Mehmet Murat Seyhan, Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması, s. 19.

Kırsal kesimde faaliyet gösteren kooperatifler finansman ihtiyaçlarının tamamını kendileri karşılar ve dışardan desteğe ihtiyaç duymazlar. Bir kooperatif bankası olan “Rabobank” üreticilerin finans ve kredi ihtiyaçlarını karşılar. 1870’li yıllardan itibaren kurulan tarımsal amaçlı kooperatiflerin içerisinde klasik tarım faaliyetlerinin yanı sıra çiçekçilik de önemli bir yer kaplamaktadır.²⁵⁰

Hollanda’da 1876 da çıkarılan kooperatif yasaları 1990 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Hollanda’daki tarım kooperatiflerinin en önemli özelliği devletten yardım almadan, üreticilerin kendi kaynakları ile kurulmuş olmaları, ve kendilerinin kurdukları kredi bankaları vasıtasıyla finansmanlarını sağlamalarıdır. Hollanda’daki kooperatifler kendi ülkelerinin yanında komşu ülkelerdeki işletmelerle de işbirliği yaparak dünya pazarındaki yerlerini geliştirmişlerdir.

İtalya’da Kooperatifçilik: İtalya’da İkinci Dünya Savaşı’ndan beri güneyde gelişme gösteremeyen kooperatiflerin büyük çoğunluğu kuzey İtalya’da toplanmıştır. İtalya’daki ilk kooperatifçilik hareketi 1866 yılında kurulan “tarımsal konsorsiyumlardır”. Tarımsal konsorsiyumlar 1866’dan beri, üreticilerin ihtiyaç duyduğu üretim araçlarını uygun fiyatlarla temin etmek ve tarımsal üretim hakkında üyelerine gerekli yardımı sağlamak için kurulmuş olan “yerel tarımsal birlikleri” (Halk Meclisleri) uzantısı durumundaydılar. 1892’de otuz üç özel kuruluş tarafından Plaisance’de “Sınırlı Sermayeli Anonim Kooperatif Şirketi” şeklinde Federconsorzi kurulmuştur. İtalya’da başlangıçtan beri son derece dağınık olan kooperatifler sonraki yıllarda oldukça hızlı bir şekilde bütünleşmiş ve birleşmişlerdir. İtalya’da kooperatifçilik hareketi eko-

²⁵⁰ Mehmet Murat Seyhan, Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması, s. 19-20.

nomik ve sosyal açıdan tarımın her alanına yayılım göstermiştir. Özellikle tedarik kooperatiflerinin ülkede tarım sektörü üzerinden çok önemli etkisi bulunmaktadır. İtalya’da kooperatifler Avrupa Birliği ülkelerinin birçoğunda ki kooperatiflerden farklı olarak kendine özgü işlevleri ve yapıları olan kooperatiflerdir.²⁵¹

İsrail’de Kooperatifçilik: İsrail, ülke çapında kurduğu Kibbutz, Mashov ve ARO denilen sistemleri kurarak oldukça sınırlı olan tarım arazileri fazlasıyla verimli kullanabilen bir ülkedir. Kurduğu bu sistem sayesinde dünyada tarımdan en çok verim alan ülke konumundadır. İsrail’de Nüfusun sade yüzde dördü tarım ile uğraştığı halde, tarımın ülkenin toplam ekonomisindeki yeri yüzde 30’un üzerindedir. Türkiye’de ise nüfusumuzun yüzde 26’sının tarımda çalışmasına karşılık, tarım ülke ekonomisinde ancak yüzde 13 kadar bir paya sahiptir.²⁵²

İbranice’de topluluk anlamına gelen Kibbutz, tarihteki en büyük ortaklaşa toplum hareketi olarak bilinir. Saint Simon, Proudhon ve R. Owen gibi filozofları ile Martin Buber gibi düşünürlerin de etkisiyle gelişen Kibbutizm İsrail devletine özgü bir sistemdir. İsrail’deki ilk kibbutz 1909’da kurulmuştur.²⁵³

Günümüzde İsrail sınırları içerisinde yaklaşık nüfusu 100 bini bulan 250 civarında kibbutz vardır. Kibbutzlarda kalan kişilerin ve ailelerinin kendisine ait özel mülkiyetleri bulunmamakla birlikte orada yaşama ve çalışma hakkına sahiptirler. Oradaki ekonomik faaliyetler

²⁵¹ Mehmet Murat Seyhan, Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması, s. 19.

²⁵² İsrailin Üçlü Formülü; Kibbutz, Mashov ve ARO, <http://www.habitat.org.tr/kibbutz/121-kibbutz-mashov-aro-volcani.html> (29 Mart 2018), s.1

²⁵³ İsrailin Üçlü Formülü; Kibbutz, Mashov ve ARO, <http://www.habitat.org.tr/kibbutz/121-kibbutz-mashov-aro-volcani.html> (29 Mart 2018),s.1.

kooperatif benzeri bir yönetim tarafından yapılmaktadır. Sıradan bir işçi en üst kademe yöneticiliğe kadar yükselebilirken maaşlar değişmemektedir. Her kibbutz da on ile yüz hektar arasında değişen büyüklükte toprak vardır. Kibbutzların içerisinde dünyanın en iyi tarım uzmanlarının yetiştirildiği tarım üretim merkezleri bulunmaktadır.²⁵⁴

Mashov'lar ise tam olarak kibbutzlar gibi değildir. Mashovlarda tarım yapmak isteyen aileler Yahudi fonu tarafından kooperatif aracılığıyla kendilerine verilen araziler ile bu sisteme girmekte ve tarım yapmaktadırlar. Herkes kendi işini yapar, işçi çalıştırmak istisnalar dışında yasaktır. Tüm ihtiyaçlar kooperatifin tüketim mağazasından temin edilir.²⁵⁵ Kibbutzlardan farklı olarak özel mülkiyet bulunmaktadır. 1921'den beri kurulan mashovlarda bugün 200 binden fazla İsraili yaşamaktadır.²⁵⁶

Rusya'da Kooperatifçilik: Rusya'da 1917 Ekim ihtilaliyle birlikte sosyalist düzenin uygulanmaya başlaması nedeniyle, toprak ve mülkiyet düzeninde değişiklikler meydana gelmiştir. Sosyalist düzenin toprak, mülkiyet ve işletmelerde de uygulanabilmesi için Sovhoz ve Kolhoz denilen iki büyük tarımsal işletme türü ortaya çıkmıştır.²⁵⁷

Devlet mülkiyeti anlamına gelen Sovhozlar Ekim Devrimi'nden hemen sonra kurulmuştur. Devlet kurduğu Sovhozlar sayesinde zengin toprak sahiplerinin elindeki topraklarına

²⁵⁴ İsrail'in üçlü formülü: Kibbutz, Mashov ve ARO, <http://bilgicagi.com/israilin-uclu-formulu-kibbutz-mashov-ve-aro/> Erişim Tarihi:02 Nisan 2018

²⁵⁵ Ercüment Demirkol, *İnşaatı Gerçekleştikten Sonra Yapı Kooperatiflerinin Hukuki Satüsünün Belirlenmesi ve Uygulanması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 40.

²⁵⁶ İsrail'in üçlü formülü: Kibbutz, Mashov ve ARO, <http://bilgicagi.com/israilin-uclu-formulu-kibbutz-mashov-ve-aro/> (02 Nisan 2018)

²⁵⁷ Ercüment Demirkol, *İnşaatı Gerçekleştikten Sonra Yapı Kooperatiflerinin Hukuki Satüsünün Belirlenmesi ve Uygulanması*, s. 42.

el koymuştur. Sovhozlar sadece bir alanda uzmanlaşılın köy çiftlikleri niteliğindedir. Sovhozlarda, üretimde kullanılan araç gereçlerin tamamı devletindir. Devlet toprak sahibi, çalışanlar ise maaş karşılığı çalışan insanlardır. İlk kurulduklarında sayısı oldukça fazla olan Sovhozlar büyüdükçe sayıları da azalmıştır.²⁵⁸ Sovhozlar zamanla aşırı uzmanlaşmış ve ileri teknolojiyi kullanmışlardır.

Kollektif mülkiyet de denilen Kolhozlarda toprak, hayvan ve işletme araç gereçlerinde kısmen mülkiyet hakkı tanınmıştır. Kolhozların kurulmasının sebebi, köylerdeki çiftlikleri bir araya getirerek yeni bir sistem kurmaktır. Bu Sisteme göre çalışanlar kooperatifte hisse sahibidir. Çalışanların maaşları devlet tarafından değil sistemin kendi bütçesinden ödenmektedir. Kolhozlar devletin belirlemiş olduğu ürünleri satarak gelir elde etmekteydiler. Üretim yaparken kullandıkları teknolojinin gideri, kredi ödemeleri ve vergi gibi de giderleri bulunmaktaydı.²⁵⁹ Sovhoz ve Kolhozlara rağmen Rusya'da tarımdan hiçbir zaman istenen seviyede gelir ve verim elde edilememiştir.

Nüfusu 140 milyonu aşan ve dünyanın en büyük yüz ölçümüne sahip ülkesi olan Rusya'da özellikle son yıllarda yeni tür kooperatifler ortaya çıkmış, eski kooperatifler yeniden biçimlendirilip geliştirilmiş, kooperatifler farklı yapılar altında birleşmeye başlamış, sayısal olarak ve kalite olarak kooperatif sayılarında artış olmuştur. Çok değişik türde kooperatifler olmasına rağmen tarım, kredi, tüketim, konut ve bahçe kooperatifleri daha çok ön plana çıkmaktadır.

²⁵⁸ Menaf Turan, "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 66, No. 3, 2011, s. 318

²⁵⁹ Menaf Turan, *a.g.m.*, s. 319.

Diğer Ülkelerde Kooperatifçilik: İngiltere, ABD, Fransa, Almanya, Hollanda, Rusya, İsrail ve İtalya'nın yanı sıra birçok ülkede kooperatifler örnek teşkil edilebilecek başarı seviyelerine erişmişlerdir. Örneğin,²⁶⁰

Japonya'daki çok amaçlı kooperatifler, ekonomik gelişme ve kırsal kesimin kalkındırılmasında önemli katkılarda bulunmuştur.

Elektirifikasyon kooperatiflerinin Kırsal Amerika'yı aydınlatmada önemli katkıları olmuştur.

Romanya'daki kooperatifler ülkedeki en iyi gezi ve dinlence örgütünü kurup işletmektedirler.

Hindistan'da şeker üretiminin yaklaşık yarısı kooperatifler aracılığıyla sağlanmaktadır.

İzlanda son derece gelişmiş kooperatif sistemi nedeniyle "Kooperatif Ada" olarak adlandırılmaktadır.

İspanya'nın kuzey kesimindeki Bask bölgesinde bulunan Mondragon kooperatifleri ülkedeki en büyük buzdolabı ve elektrikli ev aletleri üreticisi konumundadır.

Polonya'da ki kentsel kesimde var olan konutların %75'i kooperatifler vasıtasıyla yapılmıştır.

²⁶⁰ Mehmet Murat Seyhan, Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması, s. 22.

İsveç'in OK kooperatif sistemi ülkenin en büyük petrol rafinerisi konumunda olup sahip oldukları ile ülke piyasasının %20'sini doyurmaktadır.

Hindistan'a bağlı Gujarat'ta bir çok süt kooperatifi vardır. Bu kooperatifler dünyadan bilinen en teknolojik ve devasa süt işletme fabrikalarıdır.

1895 yılında Londra'da Uluslararası Kooperatifler Birliği (International Cooperation Alliance –ICA) kurulmuştur.²⁶¹ Bu örgütün 85'i aşkın ülkede tüm ekonomik sektörlerde faaliyeti olan 221 üyesi vardır. Bu kooperatiflerin dünyadaki toplam üye sayısı 800 milyondan fazladır.²⁶²

Bu kuruluşa Türk Kooperatifçilik Kurumu(TTK), Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, PANKOBİRLİK, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ve Orman Kooperatifler Merkez Birliği de üye olmuştur. ICA, Afrika, Amerika, Asya-Pasifik ve Avrupa olmak üzere dört bölgeye ayrılmıştır. Ülkemiz Avrupa Bölgesi üyesi olmuştur. “Cooperatives Europe- Avrupa Kooperatifleri” şeklinde de isimlendirilen ICA Avrupa bölgesinde ülkemiz ile birlikte 33 Avrupa ülkesinden 176.000 kooperatif ve 141 milyon Kooperatif üyesi temsil edilmektedir.

B. Türkiye'de Kooperatifçiliğin Doğuşu ve Gelişimi

Kökenleri ahîliğe ve imece geleneğine kadar dayanan ve Mithat Paşa ile başlayan Modern Türk kooperatifçiliğinin en büyük önderi Mustafa Kemal Atatürk'tür.²⁶³ Ülkemizde koo-

²⁶¹Uluslararası Kooperatifler Birliği, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifler Birliği, <http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/hakkimizda/uluslararası-iliskiler/231-uluslararası-kooperatifler-birligi>, (28 Temmuz 2019)

²⁶² <http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/hakkimizda/uluslararası-iliskiler/30-uluslararası-kooperatifler-birligi.html> (21 Mart 2018)

²⁶³ Ferhat Erçin, *Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği*, Derin Yayınları, İstanbul 2004, s. 127.

peratifçilik çok eski olmasına rağmen halen istenen seviyede değildir. Başarılı kooperatif uygulamaları da olmasına rağmen halen olması gereken yere gelememiştir. Osmanlı döneminde Mithat Paşa, Cumhuriyet döneminde ise Mustafa Kemal Atatürk kooperatifçiliğe büyük katkıları olan kişilerdir. Ülkemizde Aralık 2014 itibariyle 36 ayrı türde 73.581 kooperatif, 536 birlik bulunmaktadır. Kooperatiflerin kayıtlı ortak sayısı ise 7.642.520 dir.²⁶⁴

1. Cumhuriyet Öncesi Kooperatifçilik

1200'lü yıllarda Selçuklu Devleti'nin son zamanlarında Ahî Evran'ın kurmuş olduğu "Ahî Birlikleri", bugünkü çağdaş kooperatifçiliğin benimsendiği karşılıklı yardım ve dayanışma, kardeşlik, feragat, fedakarlık, herkese iş, eşit gelir paylaşımı, dürüst üretim, adaletli fiyatlar, mensuplarının eğitilmesi gibi konuların önemsendiği ve uygulamaya konulduğu birliklerdir. Bu Ahi birlikleri sayesinde Anadolu topraklarında mesleklerde eğitim ve uzmanlaşma, sanatsal eserlerin üretimi, kültürel yaşamın gelişimi gibi konularda önemli gelişmeler olmuştur. 1700'lü yıllara kadar ahi birlikleri, 1900'lerin başına kadar da 'Gedik ve Lonca' denilen esnaf birlikleri halkın ekonomi ile ilgili hayatına ciddi katkılarda bulunmuştur.²⁶⁵

Ahî teşkilatları Anadolu'da nüfusu az veya çok olan bir çok yerleşim biriminde kurulmuştu. Her Ahî Birliği'nde karşılıklı yardımlaşma ve sosyal güvenlik amaçlı orta veya esnaf sandığı denilen bir sandığı vardı. Çeşitli gelirler ile dolan bu sandıklar sayesinde üyelere sosyal güvenlik ve bugünkü manası ile kredi imkânı sağlanmış, hammadde gibi üretim girdilerinin

²⁶⁴ Kooperatif İstatistikleri Bülteni, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Aralık 2015, s .2 <http://koop.gtb.gov.tr/data/54b539e4f293709bc0985728/%C4%B0statistik%20%20%20aral%C4%B1k.pdf>, (21 Mart 2018)

²⁶⁵ İdris Atabay, Kamu Kurumlarının Konut Uygulamalarının Yapı Kooperatiflerinin Konut Uygulamaları ile Talep Yönünden Karşılaştırılması ve Bir Uygulama, s. 13.

bulunması hususunda yardımcı olunmuştur. Üyeleri koruyup kollayan birlik başkanı da mesleki, ahlaki, siyasi ve dini bir lider konumundadır. İlk başlarda seçimle iş başına gelen idare organları daha sonra atama yöntemi ile gelmeye başlamışlardır. Seçimle iş başına gelmesi de bugünkü kooperatiflere benzeyen yönlerden biridir.²⁶⁶

Ahîlikte cömertlik, ikram sahibi olma, dayanışma, yardımlaşma gibi özellikler kooperatiflerde var olan yardımlaşma değeri işe benzerlik göstermektedir. Ahî birlikleri bu görevlerinin dışında orduya asker yetiştiren, asayiş koruyan, piyasayı düzenleyen, sosyal adaleti sağlayan, işçi-işveren ilişkilerini de düzenleyen birliklerdi.²⁶⁷

Ahîliğin ve Kooperatifçiliğe benzeyen yönleri şunlardır,²⁶⁸

- Giriş-çıkış serbestliği,
- Yönetici kurulların eşitlik, adalet ve demokratik yöntemlerle seçilmesi,
- Gelirden eğitim için pay ayrılması, mesleki eğitimlerin olması,
- Üreticiler ile tüketiciler arasında aracının olmaması,
- Yapılan işe göre nema, risturn dağıtılması,
- Kuruluş amacının kâr değil de üyelere hizmet olması,

²⁶⁶ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, "Türkiye'de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:10, Sy. 15, Aralık 2008, s. 138.

²⁶⁷ Nurettin Hazar, *Kooperatifçilik Tarihi*, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1990, s. 90.

²⁶⁸ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s. 138-139.

- İl, bölge ve ülke bazında örgütlenmelerin ve üst örgütlerin bulunması gibi benzerlikler olduğunu söylemek mümkündür.

Devlet desteği olmadan kurulup geliştiği halde devletle çok yakın ilişkileri olan Ahî birlikleri 1727’de “Gedik ve Lonca’lara” dönüştürülmüştür. 1913’te çıkarılan bir kanun ile de kaldırılmıştır. Ahî birliklerinin yerine ise meslek odaları kurulmuştur.²⁶⁹

Cumhuriyet öncesi tarihimizde kooperatiflere benzerlik gösteren bir diğer işbirliği türü ise İmece’dir. İmece çok eski zamanlardan beri köylerde uygulanan bir işbirliği örneğidir. Köylerde süthane, çamaşırhane, mera, çeşme gibi ortak kullanım gerektiren varlıklar ortaklaşa kullanılmıştır. Köylünün hayvanlarının otlatılması için çobanların tutulması, bekçilerin belirlenmesi, su yoksa su getirmek, cami yapmak, okul yapmak gibi işlerde köylerde imece usulü ile işbirliği içerisinde yapılmaktadır. Kısacası köylülerin tek başlarına yapamayacakları tüm işleri imece denen usulle bir araya gelinerek ve ortak bir sinerji oluşturularak yapılmaktaydı. Askere gitme veya ölüm gibi sebeplerden ötürü erkeksiz kalan aileler ve yoksul ailelerin işleri de “keşik” denen sıra ile köylüler tarafından yapılmaktaydı. Aynı zamanda bu da bir imece türüdür.²⁷⁰ İmece yardımlaşma ve dayanışma yönü ile kooperatifler ile benzerlik gösterse bile işlerin sona ermesi ile bitmesi, süreklilik göstermemesi ve teşkilatının bulunmaması nedeniyle de kooperatiflerden ayrılmaktadır.²⁷¹

Türkiye’de bugünkü manada ilk kooperatifler 19. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. 19. yüzyılda İngiltere’de başlayan kooperatifleşme hareketleri Fransa ve Almanya ile birlikte tüm Avrupa ülkelerine ve ardından tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. 1863 yılında

²⁶⁹ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s. 139.

²⁷⁰ Nurettin Hazar, *Kooperatifçilik Tarihi*, s. 90.

²⁷¹ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s.139

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kooperatif uygulaması uygulanmıştır. O dönemlerde Osmanlı'nın bir parçası olan Yugoslavya'daki Niş şehri'nde valilik yapan Mithat Paşa tarafından deneme amaçlı olarak Pirot kasabasında kurulan "Memleket Sandığı" Osmanlı'daki ilk kooperatif uygulamasıdır. Bu organizasyon aynı zamanda bugünkü Ziraat Bankası'nın da temelini oluşturmaktadır.²⁷² Burada dikkat çeken bir husus da bu organizasyonun halkın değil bir devlet adamının eliyle kurulmuş olmasıdır.²⁷³

İsmi de ahşaptan yapılan sandıklardan alan memleket sandıklarındaki işler, köylü tarafından seçilen ikisi gayri Müslüm dört kişilik sandık emini denilen ekipçe yapılmaktaydı. Her gün yapılan işlemlerin kaydedildiği yevmiye defterleri, bütün hesapların kaydedildiği defter-i kebir ve elde bulunan nakit paralar sandıklarda saklanırdı. Zamanla daha sağlam ve dayanıklı olması sebebiyle ahşap sandıklar yerini demir sandıklara bırakmıştır.²⁷⁴

1867 yılında yürürlüğe giren "Memleket Sandıkları Nizamnamesi"nden sonra Osmanlı'nın bir çok yerinde memleket sandıkları kurulmuş ve bu kurulan sandıklar uzun yıllar boyu başarılı bir şekilde faaliyet göstermiştir. Bu nizamname ile amaçlanan üretim kooperatiflerini kredi kooperatifleri ile birleştirmektir. Mithat Paşa bu sandıklar kurulurken Avrupa'daki kooperatifleri taklit etmemiştir. Bu yüzden Memleket Sandıkları Avrupa'daki kooperatiflere tam olarak benzememektedir. Hatta bu yüzden Memleket Sandıklarının kooperatif olmadığını

²⁷² <http://www.ziraatbank-kktc.com/hakkimizda/tarihce>, (22 Mart 2018)

²⁷³ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s. 140.

²⁷⁴ <http://www.ziraatbank-kktc.com/hakkimizda/tarihce> (22 Mart 2018)

iddia edenler de olmuştur. Ancak Memleket Sandıkları da kuruluş amacı olarak karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği amacıyla kurulmuşlardır. Memleket Sandıklarında da elde edilen gelirler adaletli ve eşit bir şekilde dağıtılmıştır.²⁷⁵

Memleket Sandıkları'nda toplanan gelirden giderler düşüldükten sonra elde kalan kazancın üçte ikisi sandığın bulunduğu bölgedeki eğitim kurumları, yollar gibi ortak kullanılan yerlerin yapılması ve onarılmasında kullanılmıştır. Bu yönden bakıldığında bu sandıkların memleketin imarı için de faydalı olduğu görülmektedir.²⁷⁶ Daha sonraları sandık yönetimindeki bozulmalar, nizamnamelere uygun hareket edilmemesi, sermayenin düzenli ve devamlı toplanamaması, verilen paraların geri alınamaması, sandıkların denetlenmemesi, yetenekli ve istekli yöneticilerin bulunmaması, sandıkların paralarının gerekli görüldükçe devlet tarafından ödünç alınması ve iade edilmemesi ve 1877 Türk-Rus savaşı sonunda Memleket Sandıkları'nın bulunduğu toprakların bir bölümünün elden çıkması, nedeniyle sandıkların etkinliği de azalmaya başlamıştır.²⁷⁷ Yaşanan olumsuzlukları giderebilmek için hükümet sandıkları merkeze bağlamak istemiş, 1883 yılında yine benzer sebeplerle "Menafi Sandıkları" kurulmuştur. Menafi Sandıkları faaliyete geçtikten sonra sandık idareleri tekrardan bir düzene sokulmuş, kayıtlar ve muhasebesel işlemler modern bir şekilde tutulmaya başlanmıştır. Ayrıca bu sandıklar merkezi hükümetin doğrudan denetimi altına alınmıştır.²⁷⁸ Bu yeni düzenlemeler ile beraber sandık idareleri eskisine göre ciddi şekilde düzelmiştir. Ancak bütün bunlarla birlikte daha modern bir örgüte duyulan gereksinim sebebiyle 15 Ağustos 1888'de Menafi Sandıkları'nın yerine onun görevlerini üstlenecek olan çağdaş bir finansal kuruluş olan Ziraat Bankası kurulmuştur.

²⁷⁵ Ziya Gökalp Mülayim, *Kooperatifçilik*, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1992, s. 42.

²⁷⁶ <http://www.ziraatbank-kktc.com/hakkimizda/tarihce> (22 Mart 2018)

²⁷⁷ Ferhat Erçin, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği, s. 22.

²⁷⁸ <http://www.ziraatbank-kktc.com/hakkimizda/tarihce>, (22 Mart 2018)

Mevcut faaliyeti devam eden sandıklar bankanın şubelerine dönüşerek faaliyet yapmaya devam etmiştir. O güne kadar Menafi Sandıkları'nın finansal kaynağı olan menafi hisseleri Ziraat Bankası'na devredilerek bankanın sermayesine eklenmiştir.²⁷⁹

1887 yılında İstanbul'da yaşayan İngilizlerin konut ihtiyacını karşılamak için İngilizler tarafından kurulan ve kooperatife üye olabilmek için İngiliz olma şartının arandığı bir kooperatif kurulmuştur. Bir başka kaynağa göre ise bu kooperatif 1887 yılında İnşaat Kooperatif İngiliz Şirketi ismi ile kurulmuştur. Bu kooperatif İngiliz İnşaat Şirketi Nizamnamelerine bağlı olarak, İstanbul'da bulunan İngilizleri ev sahibi yapmak, diledikleri semtte ev sahibi yapmak için konut bedelinin %75-80'ine kadar avans vermeyi hedeflemiştir.²⁸⁰

1900 yılında İzmir Valiliği yapan Kamil Paşa'nın öncülüğünde köylülerin tüccarlar ve gezici esnaftan kurtarılması düşüncesiyle, kaynağı köylüden alınan ve köylülerin kendi güçleri ile "Köy Bakkalları" kurulmuştur. Bu köy bakkalları tarihimizdeki ilk tüketim kooperatifi örneğidir.²⁸¹ İstanbul'da Üniversite hocalarının 1912 yılında kurdukları "İstihlaki Milli Cemiyeti" ve 1914 yılında kurdukları "Milli İstihlak Cemiyetleri" de kooperatifçilik konusuna çok değinmişler ve gayret göstermişlerdir. Ancak bu gayretler uygulamaya geçememiştir.²⁸²

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ethem Nejat kooperatifçilik üzerinde durmuş, kooperatifçiliğin Osmanlı Devleti'nin ekonomik sistemine uygun olduğunu belirten yazılar yazmıştır. 1912'de ise Ahmet Cevat Emre fakirleşmenin ve yol açtığı sorunların çözümü için kooperatifleşmenin önemini vurgulamıştır. Aynı yıl yayınladığı İktisatta İnkılap; Tüketim Yardımlaşma

²⁷⁹ <http://www.ziraatbank-kktc.com/hakimizda/tarihce>, (22 Mart 2018)

²⁸⁰ Ferhat Erçin, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği, s. 26-27.

²⁸¹ Ünal Örnek, "Kooperatifçilik ve Demokrasi" Milliyet Blog, 02 Nisan 2012, <http://blog.milliyet.com.tr/kooperatifcilik-ve-demokrasi/Blog/?BlogNo=356488>, (22 Mart 2018)

²⁸² Ferhat Erçin, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği, s. 25.

Şirketleri isimli kitabında bu konunun önemini anlatmaya çalışmıştır. Bunun etkisi ve çabası ile İstanbul'da on bir tane tüketim kooperatifi kurulmuştur. Bu kooperatifler savaş yıllarında Beslenme Bakanlığı tarafından dağıtılan ihtiyaç gıda ve malzemelerinin dağıtımına büyük katkılarda bulunmuştur. Savaşın yol açtığı olumsuzlukların da etkisiyle bu kooperatifler ancak 1919 yılına kadar faaliyetlerine devam edebilmişlerdir. 1921 yılında Maliye Bakanı Nazırı Faik Nüzhet Bey'in önderliğinde tekrardan bir tüketim kooperatifi kurulmuştur.²⁸³

1922 yılında Sanayimizin Esbabı İnhitatı ve Terakki Çareleri adlı eserinde H. Vasıf, büyük firmaların küçük sanayiye yok ettiğini ve bunu çözümünün de küçük işletmecilerin hammadde alımında ve ürünlerini pazarlamada kooperatif kurulmasının olduğunu belirtmiştir. Nitekim günümüzde de halen küçük işletmecilerin büyük rakipleri karşısında yapmaları gereken olarak kooperatifler önerilmeye devam etmektedir.²⁸⁴

1910 yılında Ege bölgesinde bilinçlice kurulmuş ve aktif olarak faaliyet gösteren kooperatifler vardı. 1911 yılından itibaren Tarım Satış Kooperatifleri Ege'de gelişmeye başlamıştır. 1911'de İzmir'de incir ihracatı yapan azınlık ve yabancı 45 tüccar, birleşerek yükselen incir satış fiyatlarını yükseltmek ve diledikleri fiyata üreticiden incir alabilmek amacıyla "Fig Packers" isimli bir tröst oluşturmuşlardır.²⁸⁵

²⁸³ Ünal Örnek, "Kooperatifçilik ve Demokrasi" Milliyet Blog, 02 Nisan 2012, <http://blog.milliyet.com.tr/kooperatifcilik-ve-demokrasi/Blog/?BlogNo=356488>, (22 Mart 2018)

²⁸⁴ Haşmet Başar, *Türkiye'de ve Dünyada Kooperatif Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1983, s. 120.

²⁸⁵ Ferhat Erçin, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği, s. 36-37

Zaten düşük fiyatlar sebebiyle zarar eden incir ve üzüm üreticilerinin durumu, Fig Packers'in de kurulması ile daha da kötüleşmeye başlamıştır. Önce Aydın Himaye-i Zürra Anonim Şirketi'ni kurarak Fig Packers ile mücadeleye etmeye çalışan İncir üreticileri büyük para kaynakları ve yabancı ülkelerde güçlü bir organizasyonu olan Fig Packers ile mücadele edemeyince tarım satış kooperatifleri şeklinde örgütlenerek mücadele etmeye çalışmışlardır.²⁸⁶ 1913 yılında daha sonra milletvekilliği de yapan Kazım Nuri ve Topçuoğlu Nazmi öncülüğünde Türkiye'nin ilk tarım satış kooperatifi olan "Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi" kurulmuştur. Bu bazı yazarlar tarafından Anadolu'daki gerçek anlamda ilk kooperatifçilik hareketi olarak nitelendirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle çalışma imkanı bulamayan kooperatif Cumhuriyet kurulduktan sonra tekrar faaliyete geçmiştir.²⁸⁷ Osmanlı İmparatorluğu döneminde kooperatif uygulamaları genellikle, toplumun ekonomik sorunlarını kooperatifler vasıtasıyla çözmeye çalışan devlet adamlarının ya da bazı aydınların öncülüğünde uygulanmaya çalışılmıştır. Genelde halkın katıldığı uygulama olmamıştır. Bu nedenle etkileri de sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte peş peşe girilen savaşlar, sanayi devriminin gerçekleştirilememesi, kooperatifçilik konusundaki bilgi ve eğitim seviyesinin düşük olması gibi sebeplerden ötürü kooperatifler fazla gelişmemiştir.²⁸⁸

2. Cumhuriyet Sonrası Kooperatifçilik

Türkiye'deki kooperatifçilik hareketinin öncüsü sayılan Mithat Paşa, Ahmet Cevat Emre ve Ege Bölgesi'ndeki kooperatifçilik hareketlerinden sonra Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte bir hız kazanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk kooperatiflere devamlı ilgi duymuş, hare-

²⁸⁶ Ferhat Erçin, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği, s. 37-38.

²⁸⁷ Haşmet Başar, Türkiye'de ve Dünyada Kooperatif Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı, s. 119.

²⁸⁸ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s. 141.

ketin bizzat içinde yer almış ve sürekli teşvik etmiştir. Kooperatifler için gerekli yasal düzenlemeleri yapmaya çalışmış, birçok kooperatifin kuruculuğunu yapmış ve bir çok kooperatife de üye olmuştur.

Tarım sektörü Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda halkın %85'inin gelirini sağlayan bir sektördü. Bu nedenle halkın sosyo-ekonomik yapısında önemli rol oynayan bu sektörü canlandırmak, verimliliği arttırmak, çiftçileri sefaletten kurtarıp, sorunlarına çözümler bulabilmek amacıyla kooperatif faaliyetlerine önem verilmiştir.²⁸⁹ Atatürk bu konuda özel çaba ve gayret göstermiştir. 1924 yılında tarım kredi ve satış kooperatiflerinin gereksinimlerini tek elden karşılamak amacıyla “İtibari, Zirai Birlikler Kanunu” çıkarılmıştır. 1925 yılında, Atatürk tüketim kooperatiflerinin önemi üzerinde durmuştur. Atatürk önemini göstermek için de kendisi Ankara Memurlar Kooperatifi ortağı olmuş ve tüketim kooperatifler ile alakalı kanuni düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır.

1926 yılında onaylanan Ticaret Kanunu ile birlikte kooperatifler bir şirket türü olarak kabul edilmiştir. 1929 yılında Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna göre kurulan kooperatiflerin amacının, ortaklarının kısa vadeli kredi gereksinmelerini karşılamak olduğu belirtilmiş ayrıca, şehirlerde kurulacak kooperatiflere mevduat toplama yetkisi verilmiştir.²⁹⁰

İtibari Zirai Birlikler Kanunu'na gereken önemin verilmemesi üzerine bu kanunun yerini almak için 1929 yılında 1470 Sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmıştır. Bu

²⁸⁹ Haşmet Başar, Türkiye'de ve Dünyada Kooperatif Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı, s. 120.

²⁹⁰ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s. 142.

kanuna göre; köy, kasaba ve şehirlerde tarım işletmelerinin çift hayvanı, koruma ilacı, tohumluk gübre, işçi ücretleri, küçük tarım aletleri gibi ihtiyaçlarını için para toplama yetkisi de bulunan Zirai Kredi Kooperatifleri kurulacaktı. Türkiye'nin ilk Zirai Tarım Kredi Kooperatifi de Giresun ilinin Bulancak ilçesinde kurulmuştur.²⁹¹ Bir yandan dünyada devam eden ekonomik kriz tarım ürünlerinin ihracatını olumsuz etkilemiştir. Bunun yanında dış satışların da belli şirketler aracılığıyla yapılıyor olması da kârın üreticiye yani köylüye ulaşmasını engelliyordu. Bu nedenle 1935 yılında bu sorunlar yeniden ele alınmış ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunları çıkarılmıştır. Bu kanunlar ile kırsal kesimdeki sorunların çözümü noktasında devlete önemli görev ve yetkiler verilmiştir. Bu destek ve yetkiler kooperatifler açısından önemli olsa da bununla birlikte kooperatif demokrasisine aykırı olarak Ziraat Bankası ve Ticaret Bakanlığı marifetiyle devlet kooperatiflerin finansman, yönetim ve denetim işlerinde adeta tek söz sahibi durumuna gelmiştir.²⁹²

2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunlarından sonra ülkenin bir çok yerinde yüzlerce kooperatifler açılmıştır. Tarım Satış Kooperatifleri ve Tarım Kredi Kooperatifleri her tarafta açılmaya başlanmıştır. Bu kanunların bazı konularda yetersiz kalması üzerine bilgilerine başvurulmuş yabancı uzmanlardan olan Dr. H. Wilbrandt 1939 yılında verdiği raporda ortakların içinden bazılarının eğitildikten sonra devletin yönetimi onlara devredip, kooperatiflerden çekilmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁹³

1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun 2836 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu'nun yerini almıştır. Bu

²⁹¹ Ferhat Erçin, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği, s. 81-82.

²⁹² Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s. 142.

²⁹³ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s. 142.

kanun ile birlikte tarım kredi kooperatifleri resmi bir banka olan Ziraat Bankası'nın idaresi ve kontrolü altından çıkarak bağımsız çalışmaya başlamış ve bölge ve merkez birlikleri şeklinde üst kurullar kurabilmişlerdir. 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, 1984 yılında çıkarılan 237 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Tarım Kredi Kooperatiflerini Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na (Tarım ve Orman Bakanlığı) bağımlı hale getirilmiştir. Demokratik bir yapı kazandırılabilmesi için 1995 yılında 553 sayılı KHK çıkarılmıştır. 2005 yılında çıkarılan 5330 sayılı Kanun ile Tarım Kredi Kooperatiflerinin Avrupa Birliği Standartlarına ulaştırılması amaçlanmış ve kanunla Tarım Kredi Kooperatifleri ile Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (Tarım ve Orman Bakanlığı) arasındaki ilişkilerin sivil ve demokratik olması için yasal düzenlemeler yapılmıştır.²⁹⁴ Bu değişiklikler ile birlikte bugüne kadar kooperatiflerin kurulmalarında, işleyişlerinde ve denetimlerinde hiçbir rolleri olmayan çiftçilerin de kooperatif ortağı olarak kooperatiflerde üst yönetimde söz sahibi olmalarının önü açılmıştır.

Türkiye'de devlet tarım kooperatiflerine yakın ilgi duymuştur ve çoğunlukla kooperatiflerin bizzat içinde yer almıştır. Kendini üreticinin yerine koymuş, üretici ise ortak yerine geçmiştir. Destekleme alımlarını tarım satış kooperatifleri eliyle yapmıştır. Kooperatifleri bir nevi satış ofisi konumuna getirmiştir. 1980 sonrası uygulanan özelleştirme ve devletin küçültülmesi çabaları, IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'ne girme çalışmalarının da etkisi ile 2000 yılında çıkarılan 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun ile tarım satış kooperatifleri hem özerk ve hem de mali açıdan bağımsız hale getirilmek istenmiştir.²⁹⁵

²⁹⁴ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s. 142-143.

²⁹⁵ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s.142-143

1942 yılında ülkemizde İkinci Dünya Savaşı sırasında hükümetin dağıttığı gıda ve eşya dağıtımlarına aracılık etmek üzere çok sayıda kooperatif kurulmuştur. Savaştan sonra ise bu hız azalmıştır. 1950 yılına kadar bir çok ilde tüketim kooperatifleri açılmıştır.²⁹⁶

Ülkemizdeki ekonomik ve sosyal gelişmelerin etkisi ve 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ile kooperatif kurmak kolaylaştırılmıştır. 1970’li yıllardan itibaren başlayan Sanayi hamleleri neticesinde kırsal nüfus ta azalmaya başlamıştır. Kırsal kesimlerden büyük kentlere de göçlerin artması ile büyük şehirlerde dar gelirli ailelerin sayısında da ciddi artışlar olmuştur. Bunun sonucunda büyük şehirlerde hem kamu hem de özel sektöre ait kuruluşlarda sadece kurum çalışanlarına yönelik hizmette bulunan çok sayıda tüketim kooperatifi açılmıştır. 1990’lı yıllarda ise tüketim kooperatiflerinin çoğunluğu tüketicilerin kendilerinin değil işçi sendikalarının kurduğu kooperatiflerdir. Bu kooperatiflerin bir kısmı halen faaliyetlerinde devam etmektedirler.²⁹⁷

Günümüzde tüketim kooperatifleri büyük süper marketler karşısında rekabet etmekte zorlanmaktadır. Bunun bir sebebi de işlevlerinin kısıtlanmış olmasıdır. Daha kolay rekabet edebilmek için tüketim kooperatifleri İstanbul’da Tedarik ve Dağıtım Anonim Şirketi (TÜMKO) adıyla bir şirket kurmuşlardır. Günümüzde Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlıklarının sorumlu olduğu alanda faaliyette bulunan 26 farklı türden 84.232 kooperatif vardır. Bu kooperatiflere ortak olan insan sayısı da 8 milyondan fazladır.²⁹⁸

²⁹⁶ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s. 145.

²⁹⁷ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, *a.g.m.*, s. 145.

²⁹⁸ <https://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik>, (23 Mart 2018)

V. KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), dünya genelinde bulunan tüm kooperatiflerin temsil edildiği ve bu kooperatiflere hizmet eden özel hukuki statüsü bulunan bir kuruluştur. ICA, dünya genelindeki tüm özerk kooperatiflerin güçlendirilmesi ve gelişmeleri için çabalayan ve bunu kendine amaç edinen bir örgüttür. Dünyadaki tüm kooperatif örgütlerinin en üst ve en büyük temsilcisi olarak uluslararası kooperatifçilik ilkelerini de belirleyen kuruluştur.²⁹⁹

Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (ICA) 20-23 Eylül 1995 tarihleri arasında İngiltere'de Manchester şehrinde yapılan 31. Kongresinde kooperatifçilik ilkelerini yeniden şekillendirmiştir. Bu ilkeler ile birlikte kooperatifler, ortaklaşa ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçların ve isteklerin, ortaklaşa sahip olunan ve demokrasi yoluyla kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılanmak üzere gönüllülük esasıyla birleşen insanların meydana getirdiği özerk bir teşkilattir, diye tanımlanmıştır. Bu tanımda geçen "kendi kendine yardım, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma" gibi değerlerin uygulanmasına yardımcı olmak için tespit edilen ilkeler ise şunlardır;³⁰⁰

Gönüllü ve Herkese Açık Ortaklık: Kooperatifler, din, dil, cinsiyet, ırk, milliyet, sosyal statü, ve siyasi görüş farkı olmaksızın, hizmetlerinden yararlanabilecek ve ortaklığın sorumluluklarını kabul eden herkese açık gönüllü kuruluşlardır. Kooperatife gerekli şartları sağlayan herkes ortak olabileceği gibi dileyen herkes ortaklıktan çıkabilir. Kooperatif üyeliğinden ayrılma kooperatifin yapısal durumlarından dolayı ana sözleşmede belirtilmesi şartıyla belli şart-

²⁹⁹ Uluslararası Kooperatifler Birliği Resmi İnternet Sayfası, <https://ica.coop/en/the-alliance/about-us>, (15.03.2018)

³⁰⁰ "ICA Kooperatif Kimlik Bildirgesi (1995)", Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <https://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/kooperatifcilik-ilkeleri>, (14 Mart 201)

lara bağlanabilir. Ortaklıktan çıkma en fazla beş yıl süre ile ertelenebilir. Ana sözleşmede belirtilmesi koşuluyla ortaklıktan ayrılma durumunda kooperatifin mali durumunun tehlikeye düşmesi durumunda ayrılacak olan ortakta belli miktarlarda tazminat talep edilebilir.³⁰¹ Kooperatifler Kanunu'nda bir üyenin hiç bir suretle üyelikten ayrılmasına sebep olan her türlü sözleşme ve belgenin geçersiz olduğu belirtilmiştir.

Demokratik Denetim ve Yönetim İlkesi: Kooperatiflerde ortaklar eşit oy hakkında sahiptirler. Seçilmiş temsilciler ortakların oyları ile seçildikleri için ortaklara karşı sorumludurlar ve gerekli durumlarda hesap vermek zorundadırlar. Kooperatif ve temsilcileri ortaklar tarafından denetlenir. Demokratik yönetim ilkesi tüm üyelerin eşit olması ve kendi kendilerini yönetmesi anlamına gelir. Kooperatiflerde karar almada sermaye değil kişisel katılım etkili olmaktadır.³⁰²

Ortakların Ekonomik Katılımı İlkesi: Kooperatif ortakları, kooperatiflerinin sermayesine adil bir biçimde katkı sunarlar. Bu katkı olarak sunulan sermayenin bir bölümü bir kooperatifin ortak mülkiyetidir. Bazen bu ortaklar, ortak olmaları hasebiyle sermaye üzerinden kısıtlı miktarda gelir elde edebilirler. Gelirin bir kısmı ise kooperatife ayrılıp, kooperatifin ihtiyaçları ve geliştirilmesi amacıyla kullanılmaktadır.³⁰³ Ortaklara risturn dağıtılması da bu ilke gereğince yapılmaktadır. Risturn, kooperatiflerin yıl sonunda elde ettikleri karın bir kısmını, ortakların

³⁰¹ Kemal Özmen, "Kooperatif Ortaklığından nasıl çıkılır?" <https://kooperatiflerkanunu.com/2012/03/27/kooperatif-ortakligindan-nasil-cikilir/>, (14 Mart 2018)

³⁰² Enver Kılıç, *Kooperatifçilik İlkeleri ve Tüketim Kooperatifleri*, İstanbul: Türk Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği Yayınları, 1999, s. 37.

³⁰³ "ICA Kooperatif Kimlik Bildirgesi (1995)", Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <https://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/kooperatifcilik-ilkeleri>, (14 Mart 2018)

yapmış olduğu alış veriş oranına göre dağıtılmasıdır. Bunun dağıtılmasının sebebi kooperatiflerin kar amaçlı kuruluşlar olmamasıdır. Bu kar zaten ortakların yaptıkları alışverişlerden elde edilen gelir fazlasıdır. Risturn dağıtılması kanunlarla ve ana sözleşmelerle belirli esaslara bağlanmıştır ayrıca zarar ortadan kaldırılmadan risturn dağıtılmaz.³⁰⁴

Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi: Kooperatifler kendi ortakları tarafından yönetilen ve kendi kendine yetecek şekilde faaliyet gösteren özerk kuruluşlardır. Diğer kuruluşlarla anlaşmalar veya dışarıdan destek alınacağı zaman dahi özerklik ilkesine uygun şekilde anlaşmalar, işbirliği veya yardımlaşma yapılabilmektedir.

Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi: Kooperatifler, kooperatifin gelişimine katkıda bulunabilmeleri amacıyla ortakları ve yöneticilerine eğitim ve öğretim imkanları verir. Kooperatifler kamuoyunu kooperatifle işbirliği ve kooperatifin yararları konusunda bilgilendirirler.

Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi: Kooperatif örgütlenmeleri, paydaşlarına daha faydalı ve etkili bir hizmette bulunabilmek amacıyla, gerek gördüğü zaman, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası alanda faaliyet gösteren diğer örgütler ile işbirliği yapabilir. Yerel olarak Merkez ve Birlik olarak kendi aralarında örgütlenen kooperatifler, uluslararası alanda da Uluslararası Kooperatifler Birliği çatısı altında toplanmaktadırlar. Bu şekilde birbirleri ile bilgi, eğitim ve tecrübe alanında yardımlaşabilecekleri gibi, kendi faaliyet alanlarında da birbirleri ilişkisine girebilirler.³⁰⁵

³⁰⁴ Çağlar Çınar, *Kooperatiflerde Pazarlama Yönetimi Açısından Sosyal Pazarlama ve Bir uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 17.

³⁰⁵ Ayanoğlu Gülsüm Gözde, *Kooperatiflerde Toplumsal Sorumluluk İlkesi ve Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri*, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Bilimsel Hakemli Dergi- Şubat 2014, Sayı; 2012/2, s.10.

Toplumsal Sorumluluk İlkesi: Kooperatifler, ortakları ile aldıkları ortak kararlar ve belirledikleri politikalar ile toplumsal sorumluluğun gereğini yerine getirmeye çalışırlar. Kooperatiflerin sadece üyelerinin değil aynı zamanda içinde buldukları toplumun da gelişmesine katkıda bulunması gerektiğini vurgulayan ilkedir.³⁰⁶ Bu ilke aslında kooperatiflerin sadece belli kişilerin veya sektörlerin değil toplumun tamamı için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

VI. KOOPERATİFLERİN SINIFLANDIRILMASI VE KOOPERATİF TÜRLERİ

Dünyada ve ülkemizde kooperatif çeşitleri ve çalışma alanları oldukça fazla olduğu için birçok farklı şekillerde sınıflandırılabilen ve türlerine ayrılabilir. Ortakların sorumluluklarına göre, Çalışma alanlarına göre veya Amaçlarına göre sınıflandırmalar yapılabilir. Mesela, Ortakların sorumluluklarına göre türlerine ayrıldığında Sınırlı Sorumlu Kooperatifler ve Sınırsız Sorumlu Kooperatifler olarak ikiye ayrılmaktadır. Yine aynı şekilde amaçlarına göre türlerine ayrıldığında Özel Amaçlı Kooperatifler ve Çok Amaçlı Kooperatifler şeklinde bir ayırım yapmak mümkündür. Kuruluş amaçlarına göre Kooperatifleri Tarım Kooperatifleri ve Tarım Dışı Kooperatifler olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar.

Bir kooperatif sınıflandırma türüne göre birden fazla kategorinin içine girebilmektedir. Bu yüzden bu çalışmamızda sınıflandırmalarına kısaca değindikten sonra her kooperatif türünü ayrı bir başlık altında kısaca anlatacağız.

³⁰⁶ Ayanoğlu Gülsüm Gözde, s.10

A. Ortakların Sorumluluklarına Göre Kooperatifler

Kooperatiflerin ana sözleşmelerinde ortaklarının borçlar karşısındaki sorumlulukları iki farklı şekilde olmaktadır.

1. Sınırlı Sorumlu Kooperatifler

Ortakların sınırlı sorumlu kabul edilebilmeleri için ana sözleşmede sorumluluk şeklinin belirtilmemiş olması gerekmektedir. Bu tür kooperatiflerde kooperatif borçlarının kooperatif varlıkları ile ödenemeyeceği durumlarda bile alacaklılar alacakları karşılığında kooperatif ortaklarının şahsi malvarlıklarına dokunamazlar. Sınırlı sorumlu kooperatiflerde ortaklar koydukları sermaye miktarı kadar sorumludurlar. Ancak ana sözleşmede, ortakların her birinin kendi koyduğu paydan daha fazla, belli bir oran ya da miktar kadar sorumlu olabileceklerine dair hükümler eklenebilir. Her ortağın kendi başına sorumlu olacağı miktar, kooperatifteki payının tutarıyla orantılı da gösterilebilir.

2. Sınırsız Sorumlu Kooperatifler

Sınırsız Sorumlu Kooperatiflerde ortaklar kooperatif borçları karşısında kendi koydukları sermayenin dışında kendi şahsi mal varlıkları ile de sorumluluk taşımaktadırlar. Bu tür kooperatiflerde kooperatif borçlarının ödenmesi için kooperatif varlıkları yetmediği takdirde ortaklar eksik kalan kısımları da ortaklıkları oranında ödemekle mükelleftirler. Borçların ödenmesi konusunda ortaklar arasında müteselsil sorumluluk vardır. Yani hangi ortağın ekonomik gücü fazla ise alacaklar ondan alınabilir. Borçları fazladan ödeyen ortak ise daha sonra diğer ortaklardan fazla ödediği miktarı geri alma hakkına sahiptir.³⁰⁷

³⁰⁷ İdris Atabay, Kamu Kurumlarının Konut Uygulamalarının Yapı Kooperatiflerinin Konut uygulamaları ile Talep Yönünden Karşılaştırılması ve Bir Uygulama, s. 17-18.

B. Çalışma Alanına Göre Kooperatifler

Kooperatifler çalışma alanlarına göre, üretim, tüketim, taşıma, kredi ve yapı kooperatifleri olmak üzere beşe ayrılır. Çalışma alanlarına göre kooperatifler aslında kendi içinde de iki gruba ayrılmakta ve bunlar kırsal ve kentsel kooperatiflerdir.³⁰⁸ Kentlerde ve kırsal kesimde yaşayan insanların ihtiyaçları farklı olduğundan ötürü iş birliği gerektirecek, yardımlaşmayı gerektirecek konular da farklılık göstermektedir. Mesela kentlerde tüketim daha önemli bir sorun iken kırsal kesimde üretim daha önemli bir konu olabilmektedir.

Üretim Kooperatifleri: Üreticilerin hammadde sağlamak, ürettikleri malları pazarlamak gibi herhangi bir ortak amaçla bir araya gelerek kurdukları kooperatiflerdir. Tarım sektöründe olduğu gibi sanayi veya sektöründe olabilmektedir. Bir araya gelen üreticiler alırken daha ucuza almak, satarken daha yüksek fiyata satabilmek için araçları aradan çıkartmak ve üretim tesisi gibi işletmeler kurup kârı maksimize edebilirler.

Tüketim Kooperatifleri: Genellikle dar gelirli kişiler tarafından kurulan bu kooperatifler, tüketicilerin bir araya gelmesiyle kurulur. Bu kooperatifler başta temel gıda ve giyinme ihtiyaçları olmak üzere, yakacak, ev aletleri, makineler, mobilya ve beyaz eşya gibi tüketim maddelerini ortaklarına uygun fiyata temin etmek amacıyla kurulur. Uygun fiyata toplu bir şekilde alımlar yapıp ortaklara düşük fiyatla satar. Kâr amaçlı olmadığı halde kooperatifin kira, personel gideri ve diğer giderlerini karşılayabilmek için düşük oranda bir kâr marjı her zaman vardır.³⁰⁹

³⁰⁸ Mehmet Murat Seyhan, Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması, s. 28.

³⁰⁹ Mehmet Murat Seyhan, Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması, s. 29.

Taşıma Kooperatifleri: Taşımacılık işini meslek olarak icra eden taksiciler, minibüsçüler, otobüsçüler, kamyoncular ve deniz motorcuları gibi taşıyıcıların bir araya gelerek kurdukları kooperatiflerdir. Bu kooperatifler ortaklarının yaptıkları taşıma hizmetini pazarlar, bu hizmetleri ile ilgili ihtiyaçlarını karşılarlar. Ortakların ortak ihtiyaçları olan araç gereç ve makineleri imal veya tedarik etmek, kredi ihtiyaçlarını karşılamak, diğer kooperatiflerle iş birliği yapmak, sigorta ihtiyaçlarına aracılık etmek, yardımlaşma için fon kurulması, kendi alanları ile alakalı eğitimler verilmesi, yayınlar ve araştırmalar yapmak da bu kooperatiflerin faaliyetleri arasında bulunur.³¹⁰

Kredi Kooperatifleri: Üyelerine düşük maliyetli krediler vermek maksadıyla kurulmuşlardır. Kredi Kooperatifleri, ticaret, tarım ve sanayi sektöründe sık karşılaşılan kooperatif türlerindedir. Ortaklarına kendi imkanları ile kredi sağlamanın dışında devlet imkanlarından da yararlanırlar. Kırsal kesimlerde tarım mevsimi başında kredi verip, hasat döneminde tahsil eden tarım kredi kooperatifleri ve esnaf kefalet kooperatifleri en sık karşılaşılan örneklerdendir.³¹¹

Yapı Kooperatifleri: Genellikle dar ve orta gelirli kişilerin konut, işyeri veya küçük sanayi siteleri ihtiyaçlarını olabildiğince ucuz karşılamak için bir araya gelerek kurdukları kooperatiflerdir. Yapı kooperatiflerinin, Konut Yapı Kooperatifleri, Toplu İşyeri Yapı Kooperatifleri ve Küçük Sanayi Sitesi yapı kooperatifleri olmak üzere üç türü vardır.³¹²

³¹⁰ Çağlar Çınar, Kooperatiflerde Pazarlama Yönetimi Açısından Sosyal Pazarlama ve Bir uygulama, s. 35.

³¹¹ Nuray Özyer Atlı, *Kooperatiflerde Bütünleşik Pazarlama İletişimi ve Bir Uygulama*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 19.

³¹² Çevre ve Şehircilik Bakanlığı <http://csb.gov.tr/sss/yapi-kooperatifleri/859>, (27 Mart 2018)

Yapı kooperatifleri üyeleri adına arsa veya arazi satın alabilir, birleştirebilir, imar, alt yapı, plan ve projelerini hazırlayıp hesaplarını hazırlayabilirler. Ortaklar sosyal kültürel ve ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda tesisler kurabilir, işletebilir veya kiraya verebilirler. Kooperatifin kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere finans kuruluşlarına borçlanabilirler ve bu borcu ödemek için tedbirler alırlar. Gerekli durumlarda ortakları ve personelleri için yardım fonları oluşturabilir, alanıyla ilgili eğitim yayın ve araştırma gibi faaliyetlerde bulunabilirler.³¹³

Hizmet Kooperatifleri: Hizmet sektöründe iş arayan temizlik işçisi gibi emek işçilerinin bir araya gelerek kurdukları kooperatif türüdür. Kooperatifler aracılığıyla kendileri için iş imkânları oluşturup bir bakıma kendi işlerinin patronu olmaktadır. Hizmet Kooperatiflerinin 17 Ekim 2012 yılında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından ana sözleşmesi hizmete sunulmuştur. Gelir seviyesi düşük insanların istihdamı amacıyla kurulurlar genelde. Özel sektöre de istihdam sağlama imkânı getiren bu kooperatifler, ortaklarının hizmet üretimi alanındaki mesleki beceri ve yeterliliklerini de arttırma amacını taşır. Ortaklarına bireysel hizmetleri ile ilgili iş edinmeleri amacıyla danışmanlık hizmeti vermek, ortaklarının çocuklarının bakımı ve eğitimi için oyun odaları ve kreşler açmak, mesleki eğitim programları düzenlemek de bu kooperatiflerin faaliyetleri arasında bulunmaktadır.³¹⁴

C. Amaçları Yönünden Kooperatifler

Amaçları yönünden kooperatifleri özel amaçlı kooperatifler ve çok amaçlı kooperatifler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

³¹³ Çağlar Çınar, Kooperatiflerde Pazarlama Yönetimi Açısından Sosyal Pazarlama ve Bir uygulama, s. 36.

³¹⁴ Hizmet Kooperatifleri, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <https://koop.gtb.gov.tr/haberler/hizmet-kooperatifleri> (28 Mart 2018)

Özel Amaçlı Kooperatifler: Ortaklarının sadece belli olan bir konudaki ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmuş kooperatiflerdir. Özel olarak bir konuda uzmanlaşır ve sadece o konu üzerinde çalışırlar. Özel Amaçlı Kooperatiflere örnek olarak şu kooperatifler örnek verilebilir,³¹⁵

Çiftçilere düşük faizli kredi veren Tarım Kredi Kooperatifleri,

Çiftçilerin ihtiyaç duyduğu tarımsal alet, araç ve gereçleri temin etmek üzere kurulan Tarımsal Donatım Kooperatifleri,

Ortaklarının ürettikleri ürünleri mümkün pazarlayan ve olduğunca yüksek fiyata satmaya çalışan satış kooperatifleri,

Ortaklarına ucuz konut temin etmek üzere kurulan konut yapı kooperatifleri,

Ortaklarının hayvan ve hayvan ürünlerini değerlendirme ve pazarlama konusunda menfaatlerini korumak üzere kurulan hayvancılık kooperatifleri,

Her çeşit su ürünlerinin üretimi, yetiştirilmesi, avcılık, işlenmesi, depolanması, pazarlanması gibi konularda ortaklara hizmet vermek ve gerek görüldüğünde konularıyla ilgili tesis kurulması ve işletmesi amacıyla kurulan balıkçılık kooperatifleri,

Ortaklarının sigorta ihtiyaçlarını karşılayan sigorta kooperatifleri,

Ortaklarının nakliyatçılık araç ve gereçleri imal veya temin etmek üzere kurulan nakliyat kooperatifleri,

³¹⁵ Hasan Tezcan Uysal, *Konut Yapı Kooperatiflerinde Güven İlişkisine Yönelik Model Önerileri ve Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 18-19.

Ortaklarının meslekleri ile alakalı ihtiyaç duydukları kredinin sağlanması ya da kredi ve banka teminat mektupları almak üzere kefalet amacıyla kurulan Esnaf Kefalet Kooperatifleri,

Öğrencilerin ve ortaklarının eğitim, öğretimleri ile ilgili ihtiyaçlarını yardımlaşma ve dayanışma ile sağlamak ve aynı zamanda öğrencilere; ortak bir amaç çerçevesinde hareket edebilmeyi, bir arada çalışmanın önemini, iş birliği ve iş bölümü ilkelerini ve bunların uygulanmasını öğretmek suretiyle, öğrencileri toplumsal yaşama hazırlama amaçlı kurulan Okul Kooperatifleri.

Çok Amaçlı Kooperatifler: Üretim faaliyetlerinden, pazarlama faaliyetlerine kadar bütün işlevleri üstlenen kooperatiflerdir. Kooperatifin birden çok çalışma konusunun bulunması ortakların da birden çok alanda avantaj sahibi olmalarını sağlamaktadır. Köy kalkınma kooperatifleri çok amaçlı kooperatiflerin en güzel örneklerinden biridir.³¹⁶ Bu kooperatifin amaçları köyün yerleşim alanını düzenlemek, ortaklarının işletmelerinin verimini arttırmak, ortaklarının ürettiği ürünleri pazarlamak ve satmak, gerek görüldüğü takdirde ihtiyaçlar doğrultusunda ortak tesisler kurmak ve işletmek, köyün doğal kaynaklarını geliştirmek ve sanayileşmesine katkıda bulunmak ve köyde konut ve ortak kullanım yapıları inşa etmek gibi köylülerin yaşam standartlarını, ekonomik kazançlarını yükseltmeye yönelik çalışmalar yapmaktır.³¹⁷

³¹⁶ Enis Öksüz, "Kooperatifçilik Kavramı ve İlkelerinin Işığında, Türkiye'de Köy Kalkınma Kooperatifleri" *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, s. 339.

³¹⁷ Enis Öksüz, *a.g.m.*, s. 340.

D. Kuruluş Amaçlarına Göre Kooperatifler

Kooperatifler kuruluş amaçlarına göre tarım amaçlı ve tarımsal amaçlı olmayan kooperatifler şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

1. Tarım Kooperatifleri

Bu kooperatifler, üyelerinin tarım üretimi yapabilmeleri için kendilerine gerekli olan tohumu, tarımsal ilaçları, gübreyi, tarımsal araç ve gereçleri ve makineleri düşük maliyetle ve kredi ile temin etmek, ortaklarının ürettiği malları saklamak, pazarlamak gibi amaçlarla kurulurlar.³¹⁸ Tarımsal Kooperatifler alanları ile ilgili ihtiyaç duyulan konularda bilgilendirme ve eğitim faaliyetlerinde de bulunurlar. Alanları ile ilgili yenilik ve teknolojik gelişmelerden ortaklarını haberdar ederler. Tarım kooperatiflerinin genelde kendi özel kanunları bulunmaktadır ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermektedirler.

2. Tarım Dışı Kooperatifler

Tarım dışı alanda kurulan kooperatiflerin tamamı bu kapsama girmektedir. Tarım dışı kooperatifler 1163 Sayılı Kooperatifçilik Kanunu'na göre faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Tabloda tarım amaçlı ve tarımsal amaçlı olmayan kooperatif türlerinden bazılarını görmek mümkündür.

E. Faaliyet Gösterdikleri Yere Göre Kooperatifler

Faaliyet gösterdikleri yerlere göre kooperatifler, yerel kooperatifler, bölgesel kooperatifler, ulusal kooperatifler veya uluslararası kooperatifler şeklinde sınıflandırılabilir. Koope-

³¹⁸ <http://www.muhasabedersleri.com/sirketler-muhasebesi/kooperatifler-2.html>, (28 Mart 2018)

ratiflerin çoğu ilk başta dar bir bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkar ve zamanla başarılı oldukça ya kendisi gelişerek ve faaliyet gösterdiği yer genişler veya da aynı alanlarda faaliyet gösteren diğer kooperatiflerle birleşerek alanını genişletir.

F. Dikey Örgütlenmelerine Göre Kooperatifler

Yasal olarak Türkiye’de kooperatifler isteklerine bağlı olarak aşağıdan yukarıya doğru birim, bölge, merkez birlik ve ulusal birlik şeklinde örgütlenebilirler. Bunlar devlet kuruluşu olmayıp, kooperatiflerin yukarıya doğru örgütlenmesi ve bu örgütlere üye olunup olunmaması tamamen serbesttir.³¹⁹

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu 70. maddesi³²⁰;

“Kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek için iktisadi faaliyette bulunmak, faaliyetlerini koordine etmek ve denetlemek, dış memleketlerle olan münasebetlerini düzenlemek, kooperatifçiliği geliştirmek ve eğitim yapmak, kooperatifçilik konularında tavsiyelerde bulunmak gibi hizmetlerin yerine getirilmesi için, Kooperatif birlikleri, kooperatifler merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği kurulur”

şeklinde olup bu birliklerin kurulmasının yasal dayanağıdır.

1. Birim Kooperatifleri

Birim kooperatifler en alt düzey kooperatiflerdir. İhtiyaçlar doğrultusunda kurulan her kooperatif ilk başta birim kooperatiftir. Birim kooperatifler genellikle yerel kooperatiflerdir.

³¹⁹ Üst Örgütlenme, Türkiye’deki Kooperatif Üst Kuruluşları (Üst Birlikler) Listesi, <https://atakoop.wordpress.com/ust-orgutlenme/> (29 Mart 2018)

³²⁰ 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu madde 70

Faaliyet alanları da faaliyet çevreleri de küçüktür. Birim kooperatifler başarılı oldukça diğer kooperatif türleri ile bağ kurup gelişmeye başlarlar.

2. Bölge (Birlik) Kooperatifleri

Coğrafi bölge veya faaliyet bazında kooperatiflerin birleşmesi ile oluşur. Herhangi bir birim kooperatif bölge/birlik kooperatifine üye olmadan daha üst kuruluşlara üye olamazlar.³²¹ 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 72. maddesinde bu birliklerin aynı veya birbirleri ile ilgili konularda en az yedi kooperatiften oluşabileceği ve bakanlık tarafından gerek görüldüğü takdirde aynı bölge de aynı konuda birliklerin kurulmasının kısıtlanabileceği belirtilmiştir.

Ülkemizde 2016 yılı itibariyle 571 birlik vardır.³²² Bunlardan bazıları; PANKOBİRLİK, ÇUKOBİRLİK, FİSKOBİRLİK, TARIŞ, TARIŞINCİR, TARIŞÜZÜM, TARIŞPAMUK, MARMARABİRLİK, TRAKYABİRLİK, ANTBİRLİK, GÜLBİRLİK, KOZABİRLİK, KARADENİZBİRLİK, GAPBİRLİK, TASKOBİRLİK, TİFRİKBİRLİK, KAYISIBİRLİK.

3. Merkez Birlik Kooperatifleri

Birim kooperatiflerin birleşerek oluşturdukları, birliklerden oluşur. Birim kooperatifler birlik üyesi olmadan merkez birlik veya ulusal birlik üyesi olamamakta, ancak birlikler merkez birliklerinin olmaması durumunda milli kooperatifler birliğine üye olabilmektedirler. Herhangi bir birlik istediği takdirde birden fazla merkez birliğe üye olabilir.³²³

³²¹ Üst Örgütlenme, Türkiye'deki Kooperatif Üst Kuruluşları (Üst Birlikler) Listesi, <https://atakoop.wordpress.com/ust-orgut-lenme/> (29 Mart 2018)

³²² Kooperatif İstatistikleri Bülteni, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <http://koop.gtb.gov.tr/data/5331a0e7487c8eb1e43d72a5/kooperatif%20istatistikleri%20b%C3%BClteni.pdf>, (29 Mart 2018)

³²³ Üst Örgütlenme, Türkiye'deki Kooperatif Üst Kuruluşları (Üst Birlikler) Listesi, <https://atakoop.wordpress.com/ust-orgut-lenme/> (29 Mart 2018)

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu uyarınca merkez birlikleri kendilerine bağı birlik ve kooperatifleri denetleme yetkisine sahiptir. Kooperatifler ve üstündeki kuruluşlar üst kuruluşun belirleyeceği şartlara göre, kendileri için olan denetim ve eğitim hizmetleri giderlerine katılırlar. Ülkemizdeki bazı merkez birlikler şunlardır; ÇAY-KOOP, TARIM-KOOP, TÜKO-BİRLİK, TÜRKKENT, TÜRKKONUT, OR-KOOP, Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri Merkez Birliği.

4. Milli (Ulusal) Kooperatifler

Türkiye'deki Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (TMKB) en üst kuruluştur ve tektir. Türkiye'de başka ulusal birlik kurulması kanunen kısıtlanmıştır. Bazı ülkelerde aynı alandaki bazı kooperatiflerin ulusal örgütlenmeleri bulunurken Türkiye'de merkez birliklerinin bu işlevi görüyor olmasından dolayı izin verilmemiştir.

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (TMKB), ulusal birlik örgütlenmesi için izin veren 1163 sayılı Kooperatifler Yasası yürürlüğü girdikten 22 yıl sonra 30 Aralık 1991 tarihinde kurulmuştur. TMKB'nin 2017 yılı başı itibariyle 13 Merkez Birlik, 349 Birlik ve 34.588 faal kooperatif ve 6.520.467 ortağı bulunmaktadır.³²⁴

G. Kuruluş Yasalarına Göre Kooperatifler

Kuruluş yasalarına göre kooperatifler, Özel kooperatifler ve genel kooperatifler olarak ikiye ayrılabilir.

³²⁴ 2016 Yılı Çalışma Raporu ve 2017 yılı İş Raporu, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, 17.07.2017 Ankara, http://www.turkey.coop/uploads/menu/2016_%C3%87a1%C4%B1%C5%9Fma_Raporu1.pdf, (29 Mart 2018), s. 43-45.

H. Tabi Oldukları Yasalara Göre Kooperatifler

Ülkemizdeki kooperatiflere kanuni açıdan bakıldığında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na tabi olan kooperatifler ve diğer özel kooperatifler olarak iki kısma ayrılmaktadır.

Kooperatifler Kanununa Bağlı Kooperatifler: Kendi özel kanunu bulunmayan tüm kooperatifler 24 Nisan 1969 tarihinde çıkarılan 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu uyarınca kurulur ve bu kanuna göre faaliyet gösterirler. 1163 sayılı kooperatifler yasasında kooperatif türleri konusunda bir düzenleme veya sınırlama getirilmemiştir.

Özel Kanunlara Bağlı Kooperatifler: 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu dışında kalan kooperatiflerdir. Mesela 1581 Sayılı yasaya tabi Tarım Kredi Kooperatifleri, 4572 Sayılı yasaya tabi Tarım Satış Kooperatifleri ve Tütün Satış Kooperatifleri gibi kooperatifler bunlara örnektir. Bu kooperatifler kendi özel kanunlarına göre kurulur ve işletilirler. Genelde Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesindeki kooperatifler bu tür kooperatiflerdir.

I. Türkiye'de Bağlı Buldukları Bakanlıklara Göre Kooperatifler

Ülkemizdeki kooperatifler, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın faaliyet alanına giren konularda faaliyet gösterirler.

1. Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Kooperatifler

Bünyesinde en fazla kooperatif bulunan bakanlıktır. Hali hazırda ülkemizde faaliyet gösteren kooperatiflerin en az yarısı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın faaliyet alanı içerisinde çalışmaktadırlar. Ticaret Bakanlığı'nın görev alanında yirmi dört ayrı türde 13.128 kooperatif,

115 birlik ve 1.952.307 kooperatif ortağı ve 1.264.131 Birlik kooperatif ortağı bulunmaktadır.³²⁵

2. Tarım ve Orman Bakanlığı'na Bağlı Kooperatifler

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın yetki alanında bulunan tarımsal amaçlı kooperatifler; Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Sulama Kooperatifleri, Su Ürünleri Kooperatifleri, Pancar Ekicileri Kooperatifleri olmak üzere 4 ayrı türde geliştirilen ve yürürlüğe konulan tip ana sözleşmelerinde belirlenen çalışma konularında faaliyette bulunan kooperatiflerdir.³²⁶

Tarımsal Kalkınma, Sulama ve Su Ürünleri gibi Kooperatiflerin kurulum işlemlerini Tarım ve Orman İl Müdürlükleri, pancar ekicileri kooperatifleri ile birlik ve merkez gibi kooperatif üst kuruluşlarının kuruluşu ve mevzuatları ile alakalı çalışmaları Tarım ve Orman Bakanlığı yapmaktadır.³²⁷

Sulama Kooperatifi: Devlet tarafından yapılmış veya yapılan her türlü sulama tesisinden alınan veya her ne şekilde çıkarılırsa çıkarılsın tarımsal alanlardan çıkarılan suyun tarımda kullanımı ile ilgili arazi tesviyesi, tarla başı kanalları, tarla içi sulama ve drenaj gibi tarımsal

³²⁵ Kooperatif İstatistikleri Bülteni, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <http://koop.gtb.gov.tr/data/5331a0e7487c8eb1e43d72a5/kooperatif%20istatistikleri%20b%C3%BClteni.pdf> (29 Mart 2018), s. 4.

³²⁶ Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ortakları Rehberi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, <http://www.tarim.gov.tr/TRGM/Belgeler/Icerikler/Tar%C4%B1msal%20Ama%C3%A7li%20Kooperatifler%20Ortaklar%C4%B1%20Rehberi.doc> (29 Mart 2018)

³²⁷ Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ortakları Rehberi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, <http://www.tarim.gov.tr/TRGM/Belgeler/Icerikler/Tar%C4%B1msal%20Ama%C3%A7li%20Kooperatifler%20Ortaklar%C4%B1%20Rehberi.doc> (29 Mart 2018)

sulama tesislerinin kurulması veya kurulmuş olan sulama tesislerinin işletilmesi, bakımının yapılması ve yaptırılması amacıyla kurulur.³²⁸

Su Ürünleri Kooperatifleri; Tüm su ürünlerini üretimi, yetiştiriciliği, avcılığı, işleme, depolanması ve pazarlanması gibi konularda üyelerine hizmet verip ve gerek görüldüğünde bu konular ile ilgili tesis kurma ve işletme amacıyla kurulur.³²⁹

Pancar Ekicileri Kooperatifleri; Pancar veya pancar benzeri diğer tarımsal ürünlerin ekimi, yetiştirilmeleri, ıslah edilmesi, korunması, hasat işlemleri, verimlilik ve kalitelerinin artırılması gibi konularda gereken her türlü önlemi almak, ve bu konuda üyelerini eğitmek gayesiyle kurulmuş olan kooperatif türleridir.

3. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na Bağlı Kooperatifler

Ülkemizde kurulan yapı kooperatifleri, yapı kooperatiflerinin ortağı olduğu yapı kooperatifi birlikleri ve yapı kooperatifleri merkez birliklerinin kuruluş, işleyiş ve denetimlerine ait işlem ve hizmetler 2010 yılına kadar Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak yürütülmekteydi. Daha sonra ise 13 Haziran 2010 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 5983 sayılı Kanun ile yapı kooperatiflerinin ve bunların üst kuruluşlarının iş ve işlemleri yeni kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilmiştir.³³⁰

³²⁸ Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ortakları Rehberi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, <http://www.tarim.gov.tr/TRGM/Belgeler/Icerikler/Tar%C4%B1msal%20Ama%C3%A7li%C4%B1%20Kooperatifler%20Ortaklar%C4%B1%20Rehberi.doc> (29 Mart 2018)

³²⁹ Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ortakları Rehberi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, <http://www.tarim.gov.tr/TRGM/Belgeler/Icerikler/Tar%C4%B1msal%20Ama%C3%A7li%C4%B1%20Kooperatifler%20Ortaklar%C4%B1%20Rehberi.doc> (29 Mart 2018)

³³⁰ <http://www.havaiskibriskoop.com/turkiyede-kooperatificilik/> (29 Mart 2018)

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kayıtlarına göre ülkemiz genelinde 49.910 konut, 1.732 toplu iş yeri 1.085 küçük sanayi sitesi olmak üzere 53.049 adet yapı kooperatifi bulunmaktadır. Bununlar birlikte 311 tane konut yapı kooperatifleri birliği, 5 tane küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri birliği ve 6 tane toplu iş yeri yapı kooperatifleri birliği olmak üzere 322 Kooperatifler Birliği bulunmaktadır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerine göre Ankara'da 12.508, İstanbul'da 10.746, İzmir'de 5.483, Konya'da 4.232, Antalya'da 3.884, Bursa'da 3.266, Adana'da 2.453 yapı kooperatifinin bulunduğu bakanlık kayıtlarında yer almaktadır.³³¹

VII. KOOPERATİFLERİN SORUNLARI

İnsanlar tek başlarına çözüme kavuşturamadıkları, baş edemedikleri sorunlarını, güçlerini birleştirerek çözebilmek amacıyla kooperatifler kurarlar. Kooperatifler sayesinde bir çok sorunun üstesinden gelirler. Ancak her kuruluşta her kurumda olabildiği gibi kooperatiflerin de kurulurken veya işlerken karşılaştıkları bir çok sorun olabilmektedir. Bu sorunların sebepleri çok farklı olabilmektedir. Ortaklardan kaynaklı sorunlar yaşanabildiği gibi yöneticilerden kaynaklı sorunlar da olabilmektedir. Kooperatifin kurulduğu bölge veya ülkeden kaynaklı, içinde bulunduğu çevreden, veya ekonomiden kaynaklı bir çok sorun yaşanabilmektedir. Kooperatifler genel olarak finansal, örgütlenme, yasal, yönetim kaynaklı, eğitim kaynaklı, güven kaynaklı sorunlar yaşayabilmektedirler.

³³¹ <http://www.havaiskibriskoop.com/turkiyede-kooperatificilik/>, (29 Mart 2018)

A. Dünya’da Kooperatif Sorunları

Dünya genelinde kooperatifler yaygın örgütler olduğu için ve sayıları fazla olduğu için sorunları da fazladır. Dünyanın her yerindeki kooperatiflerin sorunları vardır. Bu sorunlar genellikle buldukları yere, faaliyet alanlarına ve kuruluşlarına göre farklılık arz etmektedir. Bu sorunlar hem ekonomik hem de sosyal sorunlardır.

Öncelikle globalleşme ve gelişen ekonomide, rekabetin de hızla artması ve piyasa ekonomisi sebebiyle kooperatifler ekonomik olarak piyasa ile kooperatifçilik ilkelerinden taviz vermeden mücadele etmekte zorlanmaktadır.³³²

Kooperatiflerdeki yönetim sorunu da dünya genelinde en çok karşılaşılan sorunlardır. Göreve gelen yöneticilerin görevden ayrılmak istememeleri ve kooperatiflerin menfaatlerinden ziyade görevde kalabilmeye yönelik çalışmalar yapmaları, kooperatif ortakları arasında ayırım yaparak kendilerine destek olanlara pozitif ayrımcılık yapmaları, kooperatif menfaatlerinden ziyade taraftarlık mantığıyla seçimlerin yapılması, kooperatiflerde sorunlara sebep olabilmektedir.³³³

B. Türkiye’de Kooperatiflerin Sorunları

Ülkemizde kooperatiflerin kuruluş aşamasında, faaliyetlerini yürütürken ve hatta kapatılırken bile karşılaştıkları sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar farklı farklı sorunlar olsa bile birbirleri ile bağlantılı sorunlardır. Bu sorunlardan çoğu bir diğer sorunun sebebi ve sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

³³² Rehber Erkan, Kooperatifçilik Sorunları, Aydınlık Gazetesi, 02.07.2018, <https://www.aydinlik.com.tr/dunya-kooperatifler-gunu-erkan-rehber-kose-yazilari-temmuz-2018>, Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2019

³³³ Rehber Erkan, Kooperatifçilik Sorunları, Aydınlık Gazetesi, 02.07.2018, <https://www.aydinlik.com.tr/dunya-kooperatifler-gunu-erkan-rehber-kose-yazilari-temmuz-2018>, Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2019

Finansal Sorunlar: Ülkemizde bulunan kooperatiflerin ve üst örgütlerinin en büyük sorunlarından biri finansman sorunudur. Genellikle ekonomik sorunlarla baş etmek amacıyla bir araya gelen kişiler tarafından kurulan kooperatifler için finansman çok önemli bir husustur fakat ekonomik olarak güçlerini birleştirmeleri her zaman ihtiyaçları olan finansmanı karşılamaya yetmemektedir.

Özel bankaların kooperatiflere genelde kredi vermemesi, devlet bankalarının ise özel sektöre daha çok önem vermesi kooperatiflerin kredi bulmalarını zorlaştırmaktadır. Kooperatifler bu sorunlarının üstesinden öz kaynaklarını arttırarak ve kooperatifler bankası kurarak gelebilirler.³³⁴ Finansman sorunlarının çözümü için kooperatiflerin yapması gerekenler olduğu gibi devlete de düşen görevler vardır.

Örgütlenme Sorunları: Günümüzde faaliyetlerine başarılı bir şekilde devam ediyor gibi görünen kooperatifler dahil olmak üzere birçok kooperatifin yaşadığı en önemli sorunlardan biridir. Ülkemizde kooperatiflerin en üst ve tek birliği olan Türkiye Milli Kooperatifler Birliği örgütlenme sorunlarının çözümü için kurulmuş bir kuruluştur ve Milli Kooperatifler Birliği'nin kurulmasından sonra üst örgütlenme sorunlarının bir kısmı çözüme kavuşmuş, sorunların çözüm merci ortaya çıkmıştır.

Yönetim Ve İdareden Kaynaklı Sorunlar: Kooperatiflerde her kurum ve kuruluşta olduğu gibi yöneticiler tarafından yönetilmektedir. Bu yüzden kooperatiflerin başarılı olmasında, ortaklarına kazanç sağlayıp amacına ulaşmasında yöneticilerin rolü büyüktür. Aynı şekilde başarısız olmuş, sorunlarla boğuşan kooperatiflerdeki problemlerin sebepleri arasında yine yöne-

³³⁴ Ziya Gökalp Mülayim, Kooperatif Kuruluşlarda Üst Örgütlenmenin Önemi ve Türkiye'de Sorunları, s. 40.

ticilerin rolü vardır. Kooperatifçiliğin temel ilkelerinden biri de Kooperatifin demokratik yön-temlere başa getirilen bir yönetim tarafından yönetilmesidir. Ülkemizde kooperatiflerin kurulması, sevk ve idaresinden sorumlu üç ayrı bakanlığın olması da yönetimde bazen sorunlara sebep olabilmektedir.³³⁵

Eğitim Sorunları: Eğitim kooperatifçiliğin ilkelerinden biridir ve kooperatifçilik için en önemli hassasiyetlerden biridir. Kooperatifçilik eğitimi kooperatiflerin kendilerini sürekli geliştirebilmesi ve başarıya ulaşması, ortaklarına kazandırması açısından oldukça önemlidir. Ülkemizde kooperatifçilik bilinci normalde olması gerekenin oldukça altındadır ve bunun en temel sebebi de eğitimidir. Oysa Kooperatifçilik ilkelerinden biri olan eğitim kooperatifçilik kavramının ortaya çıkmasından beri vurgulanan bir konudur.

Türkiye’de kooperatif ortağı sayısı gelişmiş ülkelere göre hem sayı hem oransal olarak daha az olmasına rağmen bugün ülkemizde sekiz milyona aşkın kooperatif ortağı bulunmaktadır. Avrupa Birliği’nde ortalama üç insandan birinin kooperatif ortağı olduğu düşünüldüğünde sayının çok az olduğu görülmektedir. Bu sayının az olmasının sebeplerinden biri kooperatif eğitiminin yetersiz olmasıdır.³³⁶ Ancak ne yazık ki ortakların da birçoğu kooperatif konusunda bilgisizdirler. Örneğin Erzurum’un İspir ilçesinde Kooperatif ortakları üzerine yapılan bir saha çalışmasında kooperatif ortaklarının yaklaşık olarak %80’ninin kooperatifin ne olduğunu tam olarak bilmediği, kredi ve girdilerin temini için ortak olduklarını ifade ettikleri görülmüştür.³³⁷

³³⁵ Ertuğrul Güreşçi-Murat Gönç, "Türkiye’de Kooperatiflerin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Düşünceler", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, Sy. 52, Yıl 2017, Özel Sayı, s. 226.

³³⁶ Ertuğrul Güreşçi-Murat Gönç, a.g.m., s. 224.

³³⁷ Ertuğrul Güreşçi-Murat Gönç, a.g.m., s. 224.

Kooperatifçilik eğitiminin okullarda verilmesi kooperatif bilincinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Ancak ülkemizde ilkokul, orta okul ve liselerde böyle bir eğitim verilmemektedir. Sadece sosyal bilgiler dersinde çok az değinilmektedir. Oysaki 1950’li yıllarda şuan kapatılan köy enstitülerinde, tarım liselerinde kooperatifçilik eğitiminin verildiği, ilkokullarda da eğitsel kollarda kooperatifçilik kollarının bulunduğu bilinmektedir. Günümüzde yüksek öğretim olarak birkaç MYO dışında kooperatifçilik programlarının bulunmadığı, bu programların da mezunlarına Kooperatifçilik alanında bir avantaj veya öncelik tanımadığı için rağbet görmediği görülmektedir. Yüksek Lisans ve Doktora programları olarak Gazi, Cumhuriyet ve Marmara Üniversitelerinde İşletme Anabilim Dalı altında Kooperatifçilik programlarının olduğu ve bunların da son yıllarda öğrenci almadıkları görülmektedir. Halbuki Türkiye Kooperatif Strateji ve Eylem Planında bu konu üzerinde önemle durulmuş ve neler yapılması gerektiği belirtilmişti.³³⁸

Okullardaki eğitim dışında kooperatiflerin kendilerinin de özellikle ortaklarına vermeleri gereken eğitimler önem arz etmektedir. Kooperatif bilinci ve kendi alanları ile ilgili olarak seminer, konferans, panel ve kursların verilmesi gerekmektedir. Ancak ne yazık ki bu konuda da ülkemizde eğitime gerekli önemin verildiğini söylemek oldukça zordur. Ülkemizde kooperatif eğitiminin yetersiz olduğunu ve örgütsel olmadığını söylemek doğru olacaktır.

Güven Sorunu: Kooperatifler güç birliği amacıyla kurulur. Bu güçler toplandığında bu yönetim tarafından kullanılır. Dolayısıyla yönetimin güvenilir olması ortaklar için oldukça önem arz etmektedir. Güven sorunu temelinde yönetimden kaynaklı sorunlar biridir. Ülkemizde

³³⁸ Ertuğrul Güreşçi-Murat Gönç, *a.g.m.*, s. 224-225.

daha önce kurulmuş ve başarısız olmuş kooperatiflerin sayısının çok olması, kooperatif adı altında kurulmuş ve ortaklarını zarara uğratarak dolandırmış kooperatiflerin olması, sorunlarla baş edemeyerek ortaklarını yarı yolda bırakmış kooperatiflerin olması, insanların kooperatiflere bakış açısını da olumsuz etkilemektedir.

Yasal Sorunlar: Kooperatifler bir ülke sınırları içerisinde faaliyet gösterdiklerinden dolayı o ülkedeki yasaların durumu kooperatifleri etkilemektedir. Gerek kooperatiflerin kendileri ile ilgili yasaların olmaması veya var olan yasaların eksik veya yetersiz olması, bütünleştirici bir kooperatifler yasasının bulunmaması, gerekse de kooperatiflerle direkt ilgili olmayan ama kooperatifleri veya faaliyetlerini dolaylı olarak etkileyen yasaların eksik olması kooperatif faaliyetlerini etkilemekte, kooperatiflerin gelişmesini engellemektedir. Aynı zamanda bu durum kooperatiflerin yasal imkanlardan eşit şekilde faydalanmasından, ortaklarına karşı yükümlülüklerine kadar bir çok konuda eşitsizliğe sebep olmaktadır. Bu farklılıkların temel sebebi, 1969 tarihli 1163 sayılı kooperatifler yasası, 1972 tarihli 1581 sayılı tarım kredi ve birlikleri kanunu ve 2000 yılında çıkarılan 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun'dur. Türkiye'de bütün kooperatifleri kapsayan ve bütünleştirici bir yasanın çıkarılması bir çok sorunun çözümüne vesile olacaktır.³³⁹ Bunun dışında kooperatiflerin kendi yasalarının olmaması veya var olan yasalara kooperatif yöneticilerinin hakim olmaması, yasalardaki güncel değişikliklerle ilgili bilgili bulunmaması gibi sebeplerden dolayı kooperatifler yasalar karşısında sorunlar yaşayabilmektedirler.

Uzun süren yargılamalarda ülkemizde kooperatifler etkileyen yasal sorunlardan biridir.³⁴⁰ Sonucun olumlu veya olumsuz olacağını bilinmemesi nedeniyle beklemek durumunda

³³⁹ Ertuğrul Güreşçi-Murat Gönç, *a.g.m.*, s. 226.

³⁴⁰ Yusuf Çayabatmaz, *Kooperatiflerin Finansman Sorunları ve Çözümüne Yönelik Alternatifler*, s. 20.

kalma veya kimi durumda mahkeme kararıyla karar verilene kadar faaliyetlerin durdurulması, çıkacak karar olumlu olsa dahi kooperatif faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Terör Sorunu: Terör sadece ülkemizde değil bugün dünyanın neredeyse tamamını olumsuz etkileyen global bir tehlike durumuna gelmiştir. Terörün devletlere verdikleri zararlar o devlette yaşayan insanları ve faaliyet gösteren tüm kurumları etkilemektedir. Dolayısıyla kooperatiflerde terörden etkilenmektedirler. Terörün devletlerin tüzel kişiliğine verdiği zararın yanı sıra insanlara şahsi ve toplumsal olarak da zararları bulunmaktadır. Yine gerçek kişi olan ortaklardan oluşan ve bir topluluk olan kooperatifler terörden bu yönü ile de etkilenmektedirler.

Terör örgütleri eylem yaparken toplumun her alanında terörist eylemlerde bulunabilirler. Ülkemizde terörün daha çok kırsal kesimde ve gelişmemiş bölgelerde eylemler yaptığı göz önüne alınacak olursa, kırsal kesimlerin ve gelişmemiş yerlerin aslında kooperatifleşme ihtiyacının olduğu yerler olduğu da görülecektir. Bütün bunlara bakılarak terörün kooperatifler üzerinde mutlaka bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan, terör mağduru veya terör tehlikesi ile karşı karşıya olan insanların terörden korunmak için güçlerini birleştirecekleri kooperatifler kurmaları gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANKET UYGULAMASI
VERİLERİN ANALİZİ VE ARAŞTIRMA BULGULARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

I. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma neticesinde elde edilen veriler IBM SPSS 21.0 istatistik programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Anketin ilk bölümünde yer alan demografik sorular frekans analizine tabi tutulmuştur. İkinci bölümde ise araştırmanın amacına ilişkin sırasıyla güvenilirlik, t testi, Anova, korelasyon ve regresyon analizleri tablolar aracılığıyla gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

A. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Konu ile ilgili literatür taraması sonucunda, bu alanda çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile terörün yoğun yaşandığı bölgelerden biri olan Şırnak ilinde faaliyet gösteren kooperatif kuruluşlarına uygulanan anket çalışması ile farklı bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın bu alana katkı sağlayacağı düşünülen özgün bir çalışma olması düşünülmektedir.

Bu çalışmada amaç, Şırnak ilinde terör olaylarının kooperatifler üzerindeki etkisini incelemek ve ortaya çıkan bulgular doğrultusunda öneriler sunmaktır.

B. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de terörün en yoğun yaşandığı iller sıralamasında ilk sıralarda yer alan Şırnak ilinde faaliyet gösteren kooperatif üyeleri oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem olarak 164 kişiye ulaşılmıştır. Ancak eksik ve hatalı anketler çalışma kapsamından çıkarıldıktan sonra 150 anket verisi data analizi için uygun görülmüştür. Kass ve Tinsley’e (1979) göre bir araştırmada örneklem büyüklüğü ölçekteki değişkenlerin beş katı veya on katı kadar katılımcıyla yapılmalıdır. Bu bağlamda araştırmamızda kullanılan 30 soruluk ölçeğin beş katı kadar örneklem sayısına ulaşılmıştır. Verileri toplama aşamasında anketlerin

%56'sı yüz yüze yöntemiyle toplanmış, %44'ü ise online olarak elde edilmiştir. Anket süreci tamamlandıktan sonra elde veriler değerlendirilmek üzere analiz edilmiştir.

C. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler anket aracılığıyla toplanmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ankete katılım sağlayacak olan kişilerin demografik özelliklerine ilişkin 6 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise ilk etapta 36 soru hazırlanmış ve konuya ilişkin uzman hocaların görüşleri doğrultusunda bazı sorular revize edilmiş, ayrıca 6 soru elenmiştir. Böylece terör olaylarının kooperatiflere etkisini incelemek üzere Likert tarzı 30 soru sorulmuştur. Ölçeğin ilk 14 sorusu terörün genel etkisini ölçerken geriye kalan 16 soru ise terör olaylarının kooperatiflere olan etkisini ölçmektedir.

Likert tarzı ölçeğin derecelendirmesi “Kesinlikle Katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Karasızım (3), Katılmıyorum (2), Kesinlikle Katılmıyorum (1)” olarak belirlenmiştir.

II. ANALİZ VE BULGULAR

Tablo 2. Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımları

Yaş	Frequency	Percent
18-25	27	18,0
26-30	36	24,0
31-35	47	31,3
36-40	18	12,0
41 ve üstü	22	14,7
Total	150	100,0

Araştırmada katılımcıların %18'i (27 kişi) 18-25 yaş arası, %24'ü (36 kişi) 26-30 yaş arası, %31,3'ü (47 kişi) 31-35 yaş arası, %12'si (18 kişi) 36-40 yaş arası, %14,7'si (22 kişi) ise 41 ve üştü yaş grubundadır.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	Frequency	Percent
Erkek	109	72,7
Kadın	41	27,3
Total	150	100,0

Araştırmada katılımcıların %72,7'si (109 kişi) erkek, %27,3'ü (41 kişi) kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları

Medeni Durum	Frequency	Percent
Bekar	84	56,0
Evli	66	44,0
Total	150	100,0

Araştırmada katılımcıların medeni durumları incelediğinde; %56'sı (84 kişi) bekar ve %44'ü (66kişi) evli kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları

Eğitim Durumu	Frequency	Percent
Okur Yazar	3	2,0
İlköğretim	11	7,4
Lise	17	11,3
Ön Lisans- Lisans	96	64,0
Yüksek Lisans	18	12,0
Doktora	5	3,3
Total	150	100,0

Araştırmada katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde; %2'si (3 kişi) okur yazar, %7,4'ü (11 kişi) ilköğretim mezunu, %11,3'ü (17 kişi) lise mezunu, %64'ü (96 kişi) ön lisans-lisans mezunu, %12'si (18 kişi) yüksek lisans mezunu ve %3,3'ü (5 kişi) doktora mezunudur.

Tablo 6. Katılımcıların Kooperatiflere Olan Üyelik Süreleri

Üyelik Süreleri	Frequency	Percent
1 yıldan az	96	64,0
1-5 yıl	36	24,0
6-10 yıl	10	6,7
10 yıldan fazla	8	5,3
Total	150	100,0

Araştırmada katılımcıların kooperatiflere üyelik süreleri incelendiğinde; %64'ü (96 kişi) 1 yıldan az, %24'ü (36 kişi) 1-5 yıl arası, %6,7'si (10 kişi) 6-10 yıl arası ve %5,3'ü (8 kişi) 10 yıldan fazla süreyle kooperatiflere üye olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 7. Katılımcıların Terör Olaylarından Etkilenme Durumları

Terör Olaylarından Etkilenme	Frequency	Percent
Evet	141	94,0
Hayır	9	6,0
Total	150	100,0

Araştırmada katılımcıların terör olaylarından etkilenme durumları incelendiğinde; %94'ü (141 kişi) evet ve %6'sı (9 kişi) hayır yanıtını vererek terör olaylarından etkilenmediğini belirtmiştir.

Tablo 8. Güvenirlilik Analizi

Değişkenler	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha
Terörün Genel Etkisi	14	,939
Terörün Kooperatiflere Etkisi	16	,959

Araştırmada güvenirlilik analizi sonucunda terörün genel etkisinin Cronbach Alfa değeri (,939) ve terörün kooperatiflere etkisinin Cronbach Alfa değeri (,959) olarak bulunmuştur. Nunnaly'e (1978) göre 0.7'nin üzerindeki değerlerin anketin güvenirliliğinin yüksek olduğunu ifade etmiştir. Buna göre araştırmada elde edilen Cronbach Alfa değerleri, anketin yüksek derecede güvenirlilik değerlerine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 9. Terörün Genel Etkisinin ve Terörün Kooperatiflere Etkisinin Cinsiyete Göre İncelenmesi

	Cinsiyet	N	Mean	S.s	t	p
TGE	Erkek	109	4,0727	,77937		
	Kadın	41	4,0139	,73665	,418	.677
TKE	Erkek	109	3,9381	,78683		
	Kadın	41	3,8963	,68445	,300	.765

TGE: Terörün Genel Etkisi, **TKE:** Terörün Kooperatiflere Etkisi

Katılımcıların terörün genel etkisi boyutu ($t_{148}=,418$, $p>.05$) ile terörün kooperatiflere etkisi boyutunun ($t_{148}=,300$, $p>.05$) cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testinde ortalamalar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 10. Terörün Genel Etkisinin ve Terörün Kooperatiflere Etkisinin Medeni Duruma Göre İncelenmesi

	Medeni Durum	N	Mean	S.s	t	p
TGE	Bekar	84	4,0918	,77857		
	Evli	66	4,0119	,75308	,633	.528
TKE	Bekar	84	3,9665	,77259		
	Evli	66	3,8759	,74223	,725	.470

TGE: Terörün Genel Etkisi, **TKE:** Terörün Kooperatiflere Etkisi

Katılımcıların terörün genel etkisi boyutu ($t_{148}=,633$, $p>.05$) ile terörün kooperatiflere etkisi boyutunun ($t_{148}=,725$, $p>.05$) medeni durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testinde ortalamalar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 11. Terörün Genel Etkisinin ve Terörün Kooperatiflere Etkisinin Eğitim Durumuna Göre İncelenmesi

	Eğitim Durumu	N	Mean	S.s	sd	F	P
TGE	Okur Yazar	3	4,6667	,57735	5/144	1,201	.312
	İlköğretim	11	4,1234	,52789			
	Lise	17	4,3782	,54735			
	Ön Lisans- Lisans	96	3,9970	,81434			
	Yüksek Lisans	18	3,9643	,78409			
	Doktora	5	3,9286	,74402			
	Total	150	4,0567	,76593			
TKE	Okur Yazar	3	4,6667	,57735	5/144	1,428	.218
	İlköğretim	11	3,9489	,47992			
	Lise	17	4,1949	,55940			
	Ön Lisans- Lisans	96	3,8620	,81419			
	Yüksek Lisans	18	3,9861	,58965			
	Doktora	5	3,5500	1,08919			
	Total	150	3,9267	,75820			

TGE: Terörün Genel Etkisi, **TKE:** Terörün Kooperatiflere Etkisi

Katılımcıların terörün genel etkisi boyutu ($F_{144}=1,201, p>.05$) ile terörün kooperatiflere etkisi boyutunun ($F_{144}=1,428, p>.05$) eğitim durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Tek faktörlü ANOVA testinde ortalamalar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. Böylece katılımcıların eğitim durumu, terörün genel etkisi boyutu ve terörün kooperatifleri etkileme boyutu üzerinde anlamlı bir unsur olmadığı söylenebilir.

Tablo 12. Terörün Genel Etkisinin ve Terörün Kooperatiflere Etkisinin Yaş Değişkenine Göre İncelenmesi

	Yaş	N	Mean	S.s	sd	F	P
TGE	18-25	27	3,8386	,92127	4/145	1,504	.204
	26-30	36	4,0437	,71475			
	31-35	47	4,0015	,79127			
	36-40	18	4,2421	,71013			
	41 ve üstü	22	4,3117	,56093			
	Total	150	4,0567	,76593			
TKE	18-25	27	3,7731	,81769	4/145	1,709	.151
	26-30	36	3,8247	,79561			
	31-35	47	3,8737	,75006			
	36-40	18	4,2257	,63091			
	41 ve üstü	22	4,1506	,67663			
	Total	150	3,9267	,75820			

TGE: Terörün Genel Etkisi, **TKE:** Terörün Kooperatiflere Etkisi

Katılımcıların terörün genel etkisi boyutu ($F_{145}=1,504$, $p<.05$) ile terörün kooperatiflere etkisi boyutunun ($F_{145}=1,709$, $p>.05$) yaşlarına göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Tek faktörlü ANOVA testinde ortalamalar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. Böylece katılımcıların yaşları, terörün genel etkisi boyutu ve terörün kooperatifleri etkileme boyutu üzerinde anlamlı bir unsur olmadığı söylenebilir.

Tablo 13. Terörün Genel Etkisinin ve Terörün Kooperatiflere Etkisinin Kooperatiflere Olan Üyelik Sürelerine Göre İncelenmesi

	Üyelik Süreleri	N	Mean	S.s	sd	F	P
TGE	1 yıldan az	96	3,9323	,83237	3/146	3,116	.028
	1-5 yıl	36	4,3690	,43616			
	6-10 yıl	10	3,9929	,68961			
	10 yıldan fazla	8	4,2232	,87768			
	Total	150	4,0567	,76593			
TKE	1 yıldan az	96	3,8411	,79992	3/146	1,555	.203
	1-5 yıl	36	4,1510	,54000			
	6-10 yıl	10	3,8563	,78950			
	10 yıldan fazla	8	4,0313	,95607			
	Total	150	3,9267	,75820			

TGE: Terörün Genel Etkisi, **TKE:** Terörün Kooperatiflere Etkisi

Katılımcıların terörün genel etkisi boyutu ($F_{146}=3,116$, $p>.05$) ile terörün kooperatiflere etkisi boyutunun ($F_{146}=1,555$, $p>.05$) kooperatiflere üye olma sürelerine göre anlamlı olarak

farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Tek faktörlü ANOVA testinde terörün genel etkisi boyutunda ortalamalar arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Böylece katılımcıların kooperatiflere üye olma süreleri, terörün genel etkisi boyutu üzerinde anlamlı bir unsur olduğu söylenebilir. Fakat terörün kooperatifleri etkileme boyutunda ise anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu bağlamda katılımcıların kooperatiflere üye olma süreleri, terörün kooperatifleri etkileme boyutu üzerinde anlamlı bir unsur olmadığı söylenebilir.

Tablo 14. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi

		Terörün Genel Et- kisi	Terörün Kooperatiflere Et- kisi
	Pearson Correlation	1	,821**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	150	110

** p<0.01

Cohen'e (1988) göre, korelasyon analizinde ortaya çıkan r değerinin .10 ile .29 arasında düşük, .30 ile .49 orta ve .50 ile 1.0 arasındaki değerler ise yüksek düzeyde ilişkiye sahiptir.

Terörün genel etkisi ile kooperatiflere etkisi arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda ($r=0.821$, $p<0.001$) pozitif yönde ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 15. Terörün Kooperatiflere Etkisinin Yordanmasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Değişken	B	Standart Hata	B	F	t	p
Sabit	,629	,192			3,283	,001
Terör	,813	,046	,821	821	17,500	,000

Terörün genel etkisinin kooperatifler üzerinde etkisini incelemek üzere yapılan regresyon analizinde anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur ($R=.82$, $R^2=.67$, $p<0.05$). Buna göre terör, kooperatiflerdeki toplam varyansın %67'sini açıklamaktadır. Daha açık bir ifadeyle kooperatiflerin amaçlarına ulaşmasına engel olmada terörün %67 etkisi vardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan literatür araştırması sonucunda terörün insanların hayatları üzerinde hem can hem mal hem de psikolojik olarak ciddi olumsuz etkilerinin olduğu sonucuna varılmaktadır. İnsanların ekonomik olarak daha iyi kazanç elde edebilmek ve rakipleri ile rekabet güçlerini arttırmak amacıyla kurdukları kooperatifler de terörden hem direk hem de dolaylı olarak olumsuz etkilenmektedir. Bu olumsuz etkiler kooperatiflerin kuruluşundan faaliyetlerine kadar her alanda olabilmektedir. Terör eylemlerinin yoğun olduğu bölgelerde faaliyette bulunan kooperatif işletmeleri ve üyeleri hem psikolojik hem de ekonomik olarak terörden zarar görmektedirler. Terörizm yuvalanma ve eylem alanı olarak çoğunlukla ekonomik yönden gelişmemiş bölgeleri ve kırsal bölgeleri tercih etmektedir. Bu bölgeler aynı zamanda kooperatiflere de en çok ihtiya. Duyulan bölgelerdir. Dolayısıyla kooperatifler terörden etkilenmektedirler.

Araştırma sonucunda araştırmaya katılanların, bölgede yaşanan terör olaylarından dolayı maddi olarak etkilendiği, güvenlik sorunu yaşadığı, ulaşım sıkıntısı, mesleğini veya işini icra etmekte zorlanma, iletişim problemi, gelecek kaygısı, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeteri kadar faydalanamama ve sosyal etkinliklerden mahrum kalma gibi sorunlar yaşadığı görülmüştür. Ayrıca şehrin ekonomik olarak olumsuz etkilendiği, sanayileşemediği ve göç verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bölgede faaliyet gösteren kooperatiflerin de terör olaylarından dolayı, kredi bulmakta ve ödemekte zorlandıkları, ürünlerine pazar bulma problemi yaşadıkları, ulaşım sorunundan dolayı maliyetlerin arttığı, iş makinelerinin terör olaylarından dolayı zarar gördüğü, amaç ve hedeflerine ulaşamadıkları, projelerini hayata geçiremedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan anket araştırması sonucuna göre cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve yaş değişkenlerinin terörün genel etkisi ve kooperatiflere etkisi üzerinden anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Özetle kooperatif üyelerinin terörden etkilenmelerinin cinsiyetlerine, medeni durumlarına, yaşlarına ve eğitim durumlarına göre bir farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır. Ancak kooperatiflere üyelik süresi değişkeninin terörün genel etkisi üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Üyelik süresi 1-5 yıl arasında olan üyelerin terörden daha çok etkilendikleri sonucu elde edilmiştir. Bu durumun bölgede 2016 yılında yaşanan ve bölgede hayatı olumsuz etkileyen terör eylemleri ve sebep olduğu sokağa çıkma yasağından kaynaklandığı düşünülmektedir. Fakat üyelik süresi değişkeninin terörün kooperatiflere etkisi üzerinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Araştırmanın amacına ilişkin yapılan korelasyon ve regresyon analizlerinde değişkenler arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki sonucunda yapılan regresyon analizinde terörün kooperatifler üzerinden %67 oranında bir etkisi bulunmuştur. Bu bağlamda kooperatif işletmelerinin amaçlarına ulaşamamasında terörün %67 etkisi olduğu söylenebilir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler yapılan literatür araştırmasını da destekler niteliktedir.

Araştırma sonucuna göre, kişiler bağlı olduğu kooperatiflerde terör olayları yüzünden çok fazla olumsuzluklar ve sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir. İnsanlar kooperatiflere ilk üye olurken veya kooperatif kurarken terörden kaynaklı sıkıntılarla iş birliği ve güç birliği sayesinde daha kolay mücadele edebileceklerini düşünmektedirler. Yaşanan terör olayları ve terörün insanlar üzerinde yarattığı olumsuz etki nedeniyle kooperatif faaliyetleri de olumsuz etkilenmektedir. Terörden daha az etkilenmek ümidiyle kooperatiflere üye olanlar, terör nedeniyle yeterli birlik ve beraberlik sağlanamadığı için hedeflerine ulaşmakta zorlanmaktadırlar. Terör sorunu

insanların yaşadığı bölgeden uzaklaşmak istemelerine neden olmaktadır. Yaşadıkları yerden vazgeçen, göç etmek isteyen insanların üye olduğu kooperatifler de üye hareketliliğinden olumsuz etkilenmektedir. Bu sebeple bölgede insanlar ekonomik açıdan da sıkıntılar yaşamaktadır.

Terörün kooperatifler üzerindeki etkisini tamamen yok etmek terör olduğu sürece mümkün değildir. Terör toplumu etkilediği sürece kooperatifler de doğal olarak etkilenecektir. Devletin kooperatiflerin terörden daha az etkilenmeleri için yapacağı çalışmalar, vereceği teşvikler ve sunacağı imkanlar bölgeyi ekonomik olarak olumlu etkileyeceği için, devletin de terörle mücadelesine olumlu etki yapacağı düşünülmektedir.

İnsanların yaşadığı topraklardan göç etmelerinin önüne geçmeye yönelik ve kooperatifler kurmalarını kolaylaştırmaya, teşvik etmeye yönelik yasal düzenlemeler, kanuni kolaylıklar sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Alkan, Necat, Psikolojik Harekât, Terörizm ve Polis, TEMÜH Daire Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2000.

Alkan, Necati, Söz Bitmeden; Terörle Mücadelede Önleme Stratejileri, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2009.

Arıboğan, Deniz Ülke, Nefretten Teröre, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005.

Atabay, İdris, Kamu Kurumlarının Konut Uygulamalarının Yapı Kooperatiflerinin Konut Uygulamaları ile Talep Yönünden Karşılaştırılması ve Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Atlı, Nuray Özyer, Kooperatiflerde Bütünleşik Pazarlama İletişimi ve Bir Uygulama, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

Ayanoğlu Gülsüm Gözde, Kooperatiflerde Toplumsal Sorumluluk İlkesi ve Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Bilimsel Hakemli Dergi- Şubat 2014, Sayı; 2012/2, Bal, İhsan, "Terör, Terörizm ve Tarihsel Süreç", Terörizm, Derleyen: İhsan Bal, USAK Yayınları, Ankara 2006.

Bal, İhsan, "Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler "- Terörizm, USAK Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006.

Bal, İhsan, Türkiye'nin Terörle Mücadele Deneyimi; Hizbullah Terör Örgütü Deneyimi, Terörizm; Terör ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006.

Başar, Haşmet, Türkiye'de ve Dünyada Kooperatif Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1983.

Baybaş, Şükrü, Türkiye'deki Terör ve Terörle Mücadele Yöntemleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.

Bilgin, Necdet-Şaban Tanıyıcı, "Türkiye'de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi", Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl:10 Sy. 15 Aralık 2008.

Budak, Nazım Varlığımızı Hedef Alan Tehdit, Boğaziçi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1994.

Bulut, Faik-Mehmet Faraç, Kod Adı: Hizbullah, Türkiye Hizbullahı'nın Anatomisi, Ozan Yayıncılık, İstanbul 1999.

Burke, Jason, El Kaide; Terörün Gölgesi, Çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003,

Cansever, Mehmet, Antalya İli Özelinde Göç ve Terörizm İlişkisinin Zamansal ve Mekansal Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi, Güvenlik Birimleri Enstitüsü, Ankara 2012.

Caşın, Mesut Hakkı, Uluslararası Terörizm, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2008.

Chomsky, Noam, 11 Eylül" Özgün Adı: "9-11, Çev. Dost Körpe, 1. Baskı, Om Yayınevi, İstanbul 2002.

Cohen, J., 1988. Statistical Power Analysis For The Behavioral Sciences, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 567s.

Çakır, Ruşen, "Geçmiş, bugün ve gelecek kışkacında Türkiye Hizbullahı", Birikim Dergisi, sy:216, 22 Nisan 2007

Çayabatmaz, Yusuf, Kooperatiflerin Finansman Sorunları ve Çözümüne Yönelik Alternatifler, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

Çeken, Hicran, Terör Olaylarının Turizme Etkisi; Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, SBE Uluslararası Ticaret ve Finansman ABD, Uluslararası Ticaret ve Finansman BD, 2006.

Çeşme, Ahmet, Psikolojik Harekât ve PKK, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

Çetin, Hüseyin, Terör ve Terörle Mücadele Politikaları Bağlamında Türkiye-PKK Örneği; 2003-2008 Dönemi, Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2009.

Çıkın, Ayhan, Türkiye’de Bir Kooperatifler Bankası’nın Kurulması İhtiyacı Nedenleri ve Hedefleri, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1995.

Çınar, Çağlar, Kooperatiflerde Pazarlama Yönetimi Açısından Sosyal Pazarlama ve Bir uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Çitlioğlu, Ercan, Gri Tehdit Terörizm, Destek Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2008.

Demirci, Saadet, “Nükleer Terörizm Tehdidi”, Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Demirel, Emin Türkiye'de El-Kaide Unsurları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2005.

Demirkol, Ercüment, İnşaatı Gerçekleştikten Sonra Yapı Kooperatiflerinin Hukuki Satüsünün Belirlenmesi ve Uygulanması, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Denker, Mehmet Sami, Uluslararası Terör, Türkiye ve PKK, Boğaziçi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1997.

Derbil, Süheyp Nizami, Kooperatifler, Milli Eğitim Basımevi, İyi Yaşama Serisi:9, Ankara 1945.

Ekizer, Mehmet, Terör Örgütlerinin Propoganda ve Yandaş Kazanma Faaliyetlerinde Sosyal Medyanın Rolü; PKK Terör Örgütünün İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri ABD, Ankara 2014.

Erçin, Ferhat, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği, Derin Yayınları, İstanbul 2004.

Eren, Mevlüt, Terörün Temelleri ve İslamın Teröre Bakışı, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

Ergil, Doğu, Türkiye'de Terör ve Şiddet, Turhan Kitabevi, Ankara 1980.

Esposito, John L., Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Terör, Çev: Nuray Yılmaz, Ertan Yılmaz, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2002.

Faraç, Mehmet, Batman'dan Beykoz'a Hizbullah'ın Kanlı Yolculuğu, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2000.

Faraç, Mehmet, İkiz Kuleler'den Galata'ya El Kaide Turka, Günizi Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2004.

Fetö Çalıştay Raporu, Yeni Nesil Terör: Fetö'nün Analizi, Polis Akademisi Yayınları, s.7,

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, Kooperasyon Sosyolojisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967.

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, Türkiye'de Kooperatifçilik; Tatbiki Sosyoloji Denemesi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1953.

Gerçeker, Nilgün, Savunma Bilimleri Dergisi, Mayıs 2013, c. 12, Sy. 1

Gül, Talip, Terör Örgütlerinin Finansman Kaynakları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

Günay, Şevket, Kooperatifçiliğin Gelişmesi ve Türkiye de Kooperatifçilik, Yayın (?), Ankara 1983.

Günay, Tuncer, Siyasi, Adli, Kriminal ve Psikolojik Yönleriyle;Türkiye'de Terör ve Terörizm, Berikan Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2000.

Güngör, Uğur Tayfun, Türkiye'de Gençlerin Terör Örgütlerine Katılma Nedenleri ve Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

Güreşci, Ertuğrul-Murat Gönç, "Türkiye'de Kooperatiflerin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Düşünceler", Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, Özel Sy. 52, Yıl 2017.

Gürses, Emin, Uluslararası Sistemin Kıskacında Etnik Terör, Profil Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007.

Güvenç, Serhat "11 Eylül Sonrasında Dünya, Ulus Devlet, Küreselleşme ve Terörizm", TÜSİAD Görüş Dergisi, Sy.49, Kasım 2001,s. 8.Hazar, Nureddin, Kooperatifçilik Tarihi, Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yayınları, Ankara 1970.

Hazır, Hayati, Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara 2001.

İlhan, Suat, Terör; Neden Türkiye, NU-DO Yayın Dağıtım, 1. Baskı, İstanbul 1998.

İnan, İsmail Hakkı "Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", İTO Yayınları, İstanbul 2004,

Karabulut, Andaç, Terör Örgütlerinin Yasadışı Finansman Kaynakları ve PKK Terör Örgütü Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

Karaşahan, Mesut, Terörün Efendileri, Pınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003.

Kass, R. A. ve Tinsley, H. E. A., 1979. Factor Analysis, Journal of Leisure Research, 11, pp.120-138.

Kessler, Gerhard, Kooperatifçilik, Çev. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1940.

Kılıç, Enver, Kooperatifçilik İlkeleri ve Tüketim Kooperatifleri, İstanbul: Türk Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği Yayınları, 1999.

Kılıç, Selçuk, “Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm”, Türkiye Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi, Sağlık Bakanlığı, Refik Saydam Hıfzısıhha Başkanlığı, 2006, Sy. 1,2,3, c. 63.

Kongar, Emre, Küresel Terör ve Türkiye; Küreselleşme, Huntington ve 11 Eylül, Remzi Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul 2003.

Kuyaksil Ali , ‘Terör örgütlerinin ideoloji unsuru olarak kullandıkları bazı dini kaynaklar’, Assam Uluslararası Hakemli Dergi, Sy.1, yıl:2014

Marmara Brifingi, Devletin Gözüyle Sol ve Sağ Örgütler, Kaynak Yayınları, İstanbul 1995.

Mülayim, Ziya Gökalp, Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1992.

Mülayim, Ziya Gökalp, Toprak Reformu ve Kooperatifleşme, Tekin Yayınevi, İstanbul 1976.

Nunnaly, J., 1978. Psychometric theory, McGraw-Hill, New York

Ozankaya, Özer ve Diğerleri, Türkiye’de Kooperatifçilik, Milliyet Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1976.

Öksüz, Enis, "Kooperatifçilik Kavramı ve İlkelerinin Işığında, Türkiye’de Köy Kalkınma Kooperatifleri" Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (Derginin bilgilerini ekle).

Örgün, Faruk, Küresel Terör, Okumuş Adam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2001.

Özdağ, Ümit, "Kuzey Irak ve PKK" Avrasya Dosyası, Asam Yayınları, Ankara 1996.

Özdağ, Ümit, Terörle Verilen Mücadelede Varılan Nokta, Doğu Anadolu Güvenlik ve Huzur Sempozyumu, Der. İhsan Acargöz-Memduh Yağmur, Çağlayan Yayınları, İzmir 1999.

Özel, Ahmet, İslam ve Terör; Fikhi Bir Yaklaşım, Küre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007.

Öztürk, Osman Metin, “Avrupa ve Ortadoğu Ülkelerinin Terör Karşısındaki Konumları”, Terörizm İncelemeleri, Der. Ümit Özdağ ve O. Metin Öztürk, ASAM Yayınları, Ankara 2000.

Pakel, Muharrem, Gençlerin Teröre Yönelmelerini Engelleme Amacıyla, Eğitim Yoluyla Alınacak Önlemler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik ABD, Ankara 2009.

Pirim, Oktay ve Süha Örtülü, Ömerli Köyünden İmralı’ya PKK’nın Yirmi Yıllık Öyküsü, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 1999.

Poroy, Reha-Ünal Tekinalp ve Ersin Çamoğlu, Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, Geliştirilmiş 9. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 1993.

Salur, Hüseyin, Küresel Çağda Din ve Terör, Çizgi Kitabevi, Konya 2009.

Sandıklı, Atilla, Terörle Mücadele Stratejisi, Bilge Adamlar Strateji Merkezi Bilge Adamlar Kurulu Raporu, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2011.

Schmid, Alex Peter-Albert J. Jongman, Political Terrorism, Transaction Books, Amsterdam 2005.

Seyhan, Mehmet Murat, "Konut Yapı Kooperatiflerinde Ödemelerin Yapılandırılması" Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Sezgin Kaya, "INTERPOL, EUROPOL ve Uluslararası Terörizm", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl: 1, Sy. 2, Aralık 2005, s. 31

Şehirli, Atilla, Türkiye'de Bölücü Terör Hareketleri ve Devletin Aldığı Tedbirler, Burak Yayınları, İstanbul 2000.

Tamer, Vecdi İllegal Paralel Güç, Terör, Erciyaş Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2005.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik Teşvik ve Desteklemeler, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.

Tataroğlu, Muhittin, "Terörün Siyasal Bütünleşmeye Etkisi", Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Sy. 7, Muğla 2002.

Terör Olayları Takvimi, <https://terortakvimi.wordpress.com/2003/11/15/200315-20-kasim-istanbul-saldirilari/>

Tezcan, Durmuş, "Uluslararası Terör Suçlarında Uluslararası Yardımlaşma", Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu (24-26 Nisan 1985 - Sivas) Bildirileri, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1985.

Topal, Ahmet Hamdi, "Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", Uluslararası Hukuk ve Politika, c. 1, No: 3, 2005.

Topal, Ahmet Hamdi, "Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", Uluslararası Hukuk ve Politika, c. 1, No: 3, 2005.

Turan, Menaf "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, c. 66, No. 3, 2011, s. 318 (Dergideki sayfa aralıklarını yaz)

Uluocak, İsmail, Kooperatifçilik Eğitiminin Ülkemizdeki Durumu ve Kooperatif Tarzı Yapılanmanın Özel Öğretim Kurumlarında Uygulanması, Bursa Çağdaş Eğitim Kooperatifi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Uysal, Hasan Tezcan, Konut Yapı Kooperatiflerinde Güven İlişkisine Yönelik Model Önerileri ve Bir Araştırma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Ünal, Şeref, Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No:79, Ankara ? Yıl ekle.

Ürper, Yılmaz, Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1985.

Ürper, Yılmaz, Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1985.

Volkan, Vamık, Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri, Çev. Özgür Karaçam, Okyanus Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1999.

Yahya, Harun, Terör Sevgi ile Yok Edilir, Kültür Yayıncılık, İstanbul Yıl ekle.

Yalçın E. Semih, Küresel ve Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye'de Terör ve Terörizm, Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi, s. 111.

Yalçıntaş, Nevzat-Mahir Kaynak, Ahmet Almaz, Uluslararası Eksende Terör ve Türkiye, Terör Nasıl Bitirilir, Nokta Kitap Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011.

Yayla, Atilla, "Terörizmin Çeşitleri ve Temel Özellikleri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sy. ¼, Ankara 1990.

Yayla, Atilla, "Uluslararası Terörizmin Sebepleri", Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sorunları Bildirimi, Emek Matbaası, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Sivas 1986.

Yayla, Atilla, "Uluslararası Terörizmin Sebepleri", Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sorunları Bildirimi, Emek Matbaası, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Sivas 1986.

Yılmaz, Rasih, Büyük Travma; Küresel Terör Türkiye'de, Karakutu Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2004.

Yılmaz, Sefer, “11 EYLÜL Sonrasında ABD ve Türkiye’deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırması”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 20, Sy. 3, 2011.

Yonah Alexander ve Diğerleri, Silinen Yüzler Karşısında Terör, Ayraç Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2002.

Yaroğlu, Yüksel Savaş, Konut Yapı Kooperatiflerine Tanınan Teşviklerin Konut Yapı Kooperatiflerinin Gelişimine Katkıları, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

İnternet kaynakları:

Kooperatifçilik, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Eğitim Modülü, <http://koop.gtb.gov.tr/data/539aa1ba487c8e06f4401cf5/Kooperatifler,koop-gep%20meb%20kitap.pdf> Erişim Tarihi: 13.03.2018 s. 5

Kooperatif Etki, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifler Genel Müdürlüğü, <https://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/kooperatif-nedir> Erişim Tarihi: 12 Mart 2018

Kooperatif Etki, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifler Genel Müdürlüğü, <https://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/kooperatif-nedir> Erişim Tarihi: 12 Mart 2018

(http://www.ica.coop)

<http://www.ziraatbank-kktc.com/hakkimizda/tarihce> Erişim Tarihi:22 Mart 2018

Milliyet Gazetesi, 1 Nisan 2013, <http://blog.milliyet.com.tr/kooperatifcilik-neden-onemlidir/Blog/?BlogNo=409807> (Erişim Tarihi:04.03.2018)

<http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/hakkimizda/uluslararası-iliskiler/30-uluslararası-kooperatifler-birligi.html> Erişim Tarihi:21 Mart 2018

<http://www.gonder.org.tr/?p=6102> Erişim Tarihi: 21 Mart 2018

Kooperatif İstatistikleri Bülteni, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Aralık 2015, s .2

<http://koop.gtb.gov.tr/data/54b539e4f293709bc0985728/%C4%B0statis-tik%20%20%20aral%C4%B1k.pdf> Erişim Tarihi: 21 Mart 2018

İsrailin Üçlü Formülü; Kibbutz, Mashov ve ARO, <http://www.habitat.org.tr/kibbutz/121-kibbutz-mashov-aro-volcani.html> Erişim Tarihi:29 Mart 2018

"ICA Kooperatif Kimlik Bildirgesi (1995)", Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <https://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkında/kooperatifcilik-ilkeleri> Erişim Tarihi:14 Mart 2018

<https://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkında/turkiyede-kooperatifcilik> Erişim Tarihi: 23 Mart 2018

Uluslararası Kooperatifler Birliği Resmi İnternet Sayfası, <https://ica.coop/en/the-alliance/about-us> Erişim Tarihi:15.03.2018

Kemal Özmen, "Kooperatif Ortaklığından nasıl çıkılır?" <https://kooperatiflerkanunu.com/2012/03/27/kooperatif-ortakligindan-nasil-cikilir/> Erişim Tarihi: 14 Mart 2018

Hizmet Kooperatifleri, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <https://koop.gtb.gov.tr/haberler/hizmet-kooperatifleri> Erişim Tarihi: 28 Mart 2018

<http://www.ziraatbank-kktc.com/hakkimizda/tarihce> Erişim Tarihi:22 Mart 2018

Ünal Örnek, "Kooperatifçilik ve Demokrasi" Milliyet Blog, 02 Nisan 2012, <http://blog.milliyet.com.tr/kooperatifcilik-ve-demokrasi/Blog/?BlogNo=356488> Erişim tarihi:22 Mart 2018

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>, (20 Eylül 2018)

"Türkiye'de olağanüstü hâllerin tarihi" BBC Türkçe, Yayın Tarihi: 21 Temmuz 2016, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36852284> (Erişim Tarihi: 12 Mart 2018)

Ali Murat Yel, " Terörizmin Temel Sebepleri", Köprü Dergisi, Bahar 2006, sy. 94, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=764> (Erişim 01.03.2018)

Şerafettin Özışık, "Terörün Sebepleri ve Çözüm Önerileri", 12.09.2005, <http://www.my-net.com/haber/guncel/terorun-sebepleri-ve-cozum-onerileri-161103-1> (Erişim Tarihi:01.03.2018)

Yalçın Kadir, *Özgürlük Dünyası*, 'Terör ve Terörizm', <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/306-sayi-140/1040-teror-ve-terorizm>,

Mert Arslanoğlu, " PKK ve Apo Dinsizdir, Komünisttir ve Aileye Karşıdır" Milliyet Blog, 17 Temmuz 2013, <http://blog.milliyet.com.tr/pkk-ve-ocalan-dinsizdir--ateisttir-ve-ai-leye-karsidir-/Blog/?BlogNo=422660>, Erişim Tarihi: 09 Mart 2018.

Çorum İl Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Resmi Web Sayfası, <http://www.corumkulturturizm.gov.tr/TR,58685/kades-savasi-ve-baris-antlasmasi.html> (Erişim Tarihi:01.03.2018)

<http://www.muhasabedersleri.com/sirketler-muhasebesi/kooperatifler-2.html> Erişim Tarihi: 28 Mart 2018

Üst Örgütlenme, Türkiye'deki Kooperatif Üst Kuruluşları (Üst Birlikler) Listesi, <https://atakoop.wordpress.com/ust-orgutlenme/> Erişim Tarihi:29 Mart 2018

Kooperatif İstatistikleri Bülteni, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <http://koop.gtb.gov.tr/data/5331a0e7487c8eb1e43d72a5/kooperatif%20istatistikleri%20b%C3%BClteni.pdf> Erişim

2016 Yılı Çalışma Raporu ve 2017 yılı İş Raporu, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, 17.07.2017 Ankara, s.43-45 http://www.turkey.coop/uploads/menu/2016_%C3%87a1%C4%B1%C5%9Fma_Raporu1.pdf Erişim Tarihi:29 Mart 2018

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrjtj/article/view/5000098955/5000092212> (Erişim: 22 Şubat 2018)

<http://www.havaiskibriskoop.com/turkiyede-kooperatifcilik/> Erişim Tarihi:29 Mart 2018

Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ortakları Rehberi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, <http://www.tarim.gov.tr/TRGM/Belgeler/Icerikler/Tar%C4%B1msal%20Ama%C3%A7li%20Kooperatifler%20Ortaklar%C4%B1%20Rehberi.doc> Erişim Tarihi:29 Mart 2018

Sezgin Kaya, "INTERPOL, EUROPOL ve Uluslararası Terörizm", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl: 1, sy. 2, Aralık 2005, s. 31 <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrtj/article/view/5000098955/5000092212> (Erişim: 22 Şubat 2018)

http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1014/nukleer_terorizm_tehdidi Erişim Tarihi: 26 Şubat 2018

Saadet Demirci, “Nükleer Terörizm ve Tehdit Boyutlarına Yönelik Çıkarımlar”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/69524> (Erişim: 26 Şubat 2018)

Vladimir Belous, “Ядерный терроризм: попытки уже были" Nükleer Terörizm; Denemeler zaten yapılmış), 08.10.2004, http://nvo.ng.ru/concepts/2004-10-08/4_terrorizm.html (Erişim:26 Şubat 2018)

Ünal G. Akman, “Teknoloji Savaşları: Siber Terör Nedir?”, Stratejik Ortak İnternet Sitesi, 19 Mayıs 2017, <https://www.stratejikortak.com/2017/05/siber-teror.html>, (Erişim:27 Şubat 2018)

FETÖ'nün tarihçesi - 15 Temmuz Darbe Girişimi Raporu, 26.05.2017 , <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1508856-fetonun-tarihcesi-15-temmuz-darbe-girisimi-raporu> (Erişim Tarihi: 11.03.2018)

Sabah Gazetesi, 12 Eylül 2001, <http://arsiv.sabah.com.tr/2001/09/12/> (Erişim Tarihi: 09 Mart 2018)

Yalçın E. Semih, Küresel ve Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye’de Terör ve Terörizm, s. 111.

Umut Karabulut, Engin Eryılmaz, PKK Terör Örgütü ve Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003), Belgi Dergisi, Sayı:11, 2016 Denizli Gökay Havabulut, “Türkiye’de Terörün Kaynakları ve Sebepleri”, <http://www.kenandabirkuyu.org/turkiyede-terorun-kaynaklari-ve-sebepleri> (Erişim:22 Şubat 2018)

Suna Tekel, Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Terörizm, T.C. Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2017, s. 1355 <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TEKEL-Suna-B%C4%B0RLE%C5%9EM%C4%B0%C5%9E-M%C4%B0LLET-LER-VE-ULUSLARARASI-TER%C3%96R%C4%B0ZM.pdf> ,(26 Şubat 2018),

Arif Öztürk, "Hizbullah", 01.10.2014, <http://www.surecanaliz.org/tr/makale/hizbullah>, (Erişim Tarihi: 01.03.2018)

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Türkiye’de Gerçekleşen 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arkasındaki Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ), <https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/15temmuzbrosurTR.pdf>, Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2019

Hürriyet Gazetesi, 19.07.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ohal-uygulamasi-sona-erdi-40901478>, Erişim tarihi: 27.07.2019

Uluslararası Kooperatifler Birliği, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifler Birliği,
<http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/hakkimizda/uluslararası-iliskiler/231-uluslararası-kooperatifler-birliği>, Erişim tarihi:28 Temmuz 2019Mevlüt Özben, McCemaatten ve Yeni Dini Hareketten (YDH) Terör Örgütüne:FETÖ, Akademinin Gözünden 15 Temmuz, Kadim Yayınları,

